

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**KARESİ SANCAĞINA YAPILAN GÖÇLER
(1860-1890)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zühal KOÇ

Balıkesir, 2014

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**KARESİ SANCAĞINA YAPILAN GÖÇLER
(1860-1890)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zühal KOÇ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şenol Çelik**

Balıkesir, 2014

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı'nda 200912517001 numaralı Zühal Koç'un hazırladığı "Karesi Sancağına Yapılan Göçler (1860-1890)" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 11.06.2014 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Şenol ÇELİK

İmza

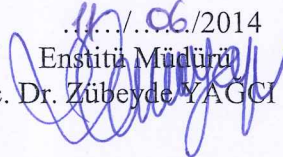
Üye : Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

İmza

Üye: Yrd. Doç Dr. H. İbrahim ŞAHİN

İmza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

11.06/2014
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Zübeyde YAĞCI

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl, Osmanlı coğrafyasında yaşanan siyasi hareketliliğin yanı sıra demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlerin de hız kazandığı bir dönemdir. Bu yüzyılda, Rus işgaline maruz kalan ve kaybedilen topraklarda yaşayan Müslümanların Anadolu'ya gerçekleştirdikleri göçler, toplumsal değişimi tetikleyen başlıca etken olmuştur. XIX. yüzyılın ortasından itibaren Kırım'dan, Kafkasya'dan ve Rumeli'den gelen büyük kitleler, yerleştikleri toprakları kendilerinin yeni yurdu olarak kabul etmişlerdir.

Göç olgusunun yarattığı toplumsal değişimin ve Anadolu'ya göçün incelendiği çalışmalarda konu çoğunlukla, genel değerlendirmelerle ele alınmıştır. Bu çalışmaların başında; Nedim İpek, Bilal Şimşir, Abdullah Saydam, Ahmet Halaçoğlu, Süleyman Erkan, Yıldırım Ağanoğlu, Faruk Kocacık, Kemal Karpat gibi isimlerin çalışmaları gelmektedir. Ağırlıklı olarak göç sebepleri, ne kadar göçmen geldiği, iskân sürecinde yaşananlar ve devletin yaklaşımı gibi yönlerin ortaya konulduğu söz konusu çalışmalar, tezimize de yön vermiş, genel çerçevesini oluşturmuştur.

Çalışmamız, 1860-1890 yılları arasında Karesi sancağına yapılan göçleri ele almaktadır. Konumuz ile benzerlik gösteren mahalli çalışmalara verilecek çok fazla örnek yoktur. Mehmet Yılmaz tarafından hazırlanan "Konya Vilayetinde Muhacir Yerleşmeleri (1854-1914)" ve Ferhat Berber tarafından yakın zamanda bitirilmiş olan "İmparatorluktan Cumhuriyete Manisa ve Göçler (1860-1960)", tezimize de model teşkil eden kapsamlı çalışmalardır.

Bahsi geçen detaylı araştırmalardan başka, farklı farklı yerleşim merkezlerinin odağında, mahalli ölçekte dış göçleri inceleyen pek çok makale vardır. Hiç şüphesiz ki göçlerin mahalli ölçekte incelenmesi Osmanlı döneminden Cumhuriyete dönemine uzanan göç faaliyetlerinin açıklanmasında ve göç ile ilgili bilinmeyenlerin ortaya konulmasında fevkalade önem taşımaktadır.

Çalışma mahallimiz olan Karesi, XIX. yüzyılın taşra teşkilatı içerisinde kimi zaman sancak, kimi zaman mutasarrıflık kimi zaman da vilayet gibi çeşitli idari yapılanmalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu idari değişikliklere mukabil, kapsadığı coğrafya hemen hemen aynıdır. Bu nedenle çalışmamızda Karesi coğrafyası,

dönemin idari yapılanmasına uygun olarak bazen sancak ve bazen de vilayet olarak anılmıştır. Bu dönemlerin ortaya konulması için tezin birinci bölümü Karesi'nin coğrafi ve tarihi özellikleri ile idari yapılanmasına ayrılmıştır.

İkinci bölümde ise göçmenlerin geldikleri yerler, tarihsel arka planlarıyla birlikte incelenerek, göçün siyasî, iktisadî ve insanî sebepleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Kırım savaşı sonrasında başlayan göç faaliyetleri ve bu dönemde Karesi'ye yerleşen muhacirlerin durumu ele alınmıştır. Dördüncü bölüm, Kırım savaşı ile başlayan sürecin devamı niteliğinde olup, 93 Harbi sonrasında yapılan göç faaliyetlerini ortaya koymaktadır. Her iki bölüm de çoğunlukla arşiv belgelerinden oluşmakta olup, gelen göçmenlerin etnik yapıları, sayıları, yerleştikleri kaza, nahiye ve köyleri hakkında veriler içermektedir.

Beşinci bölümde ise merkezi yönetim ile muhacirler ve yerli halk arasındaki sorunlar işlenmiştir. Muhacirlerin daimî iskân mahallerine sevki ve yerleştirilmeleri esnasında yaşanan aksaklıklardan veya uyum problemlerinden doğan anlaşmazlıklar ve çatışmalar arşiv belgelerinden örneklerle ortaya konulmuştur.

Çalışmamın başından itibaren rehberliği, anlayışı ve katkılarıyla yardımlarını esirgemeyen, danışmanım Prof. Dr. Şenol ÇELİK'e şükranlarımı sunarım. Fikirlerine müracaat edip yardımlarını gördüğüm hocam Doç. Dr. Abdülmecit MUTAF'a, tez süresince beni destekleyen değerli arkadaşım Arş. Gör. Dr. Neşe KAFA'ya müteşekkirim.

Kaynak temini sırasında gerekli kolaylıkları sağlayan Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına, Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi personeline, Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı (KAF-DAV) na teşekkür ederim. Çalışmamın destekçisi olan Türk Tarih Kurumu'na teşekkürü bir borç bilirim. Eğitimim süresince maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan kardeşlerim Hasan Koç ve Şükriye Ercan'ın şahsında tüm aileme teşekkürlerimi sunarım.

Zühal KOÇ

BALIKESİR 2014

ÖZET
KARESİ SANCAĞI'NA YAPILAN GÖÇLER
(1860-1890)

KOÇ, Zühal

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof Dr. Şenol Çelik

2014, 161 Sayfa

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında meydana gelen Kırım savaşı ile 93 Harbi olarak bilinen 1877 - 1878 tarihli Osmanlı-Rus savaşının en önemli sonuçları, nüfus hareketlerine yaptıkları etkilerdir. Bu savaşlarla Rus işgali altındaki topraklardan ve Osmanlının kaybettiği Rumeli topraklarından Anadolu'ya doğru göçler başlamıştır.

Söz konusu göçlerle gelen muhacirlerin Anadolu'da iskân edildiği yerlerden birisi de Karesi sancağıdır. Sancağa yapılan göçler, Kırım savaşı sonrası ve 1877 - 1878 Osmanlı Rus savaşı sonrası olarak iki ayrı dönemde incelenmiştir. Tezimizde sancağın idari yapısının yanı sıra, göçmenlerin geldikleri Kırım, Kafkasya ile Rumeli'nin konumları ve tarihsel arka planları ortaya konularak, göçlerin sebepleri incelenmiştir. Bununla birlikte, Karesi'ye sevk edilen muhacirlerin iskânı için alınan tedbirler, izlenen iskân politikaları, muhacirlerin yaşeleri, yapılan mesken, arazi ve bilumum yardımlar çalışmanın temel konularını teşkil etmektedir. Ayrıca sancakta iskân edilen muhacir sayısının ve yeni teşekkül ettikleri mahalle ve köylerin belirlenmesi ile bölgenin günümüz nüfusuna ve idari teşkilatlanmasına etkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Karesi sancağına sevk edilen muhacirlerin beslenme ve barınmalarının karşılanması sırasında, ortaya çıkan problemler ve muhacirlerin muhtelif sebeplerle çıkardıkları asayiş olayları ayrı bir bölüm teşkil edilerek incelenmiştir. Çalışmanın zaman aralığı 1860 - 1890 olarak tespit edilmiş olup, kaynakların büyük çoğunluğu

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin muhtelif fonlarında yer alan belgelerden oluşmaktadır.

Göçler 1890 yılından sonra da devam etmiş, Balkan savaşı yıllarında ve sonrasında artarak yeni bir kitle göçü yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Kırım, Kafkasya, Balkanlar, Balıkesir, Karesi, Göç, İskân, Nüfus.

ABSTRACT**MIGRATIONS TO KARESİ DURING THE PERIOD BETWEEN****1860 AND 1890****KOÇ, Zühal****Master of Arts, Department of History****Thesis Advisor: Prof. Şenol Çelik****2014, 161 pages**

Most significant consequences of the two wars, namely the Crimean War and the Russo- Turkish War of 1878 - 1878, fought between the Ottoman Empire and Russia during the second half of the nineteenth century are the changes in population movements and the migration waves that emerged after these wars. With the impact of the results of these wars, migration waves from the Russia occupied lands and the former Ottoman territories of Rumeli to Anatolia had started.

Karesi sandjak is one of the provinces in which the immigrants from the mentioned former Ottoman territories were settled. In this thesis, these migration waves to the Karesi are analyzed in two separate time periods. The first one is the period after the Crimean War, whereas the second one is the period after the Russo-Turkish Wars of 1877- 1878. By analyzing the administrative structure of the Karesi sandjak, and by juxtaposing the situation of Crimea, Caucasia, and Rumeli within their historical contexts, this thesis analyzes the underlying reasons of these migration waves. In addition, the strategies and the policies employed by the Ottoman state in managing this settlement process of the immigrants such as the cautions taken by the state, subsistence of the immigrants and various support given to them can be regarded as the main themes of this thesis.

Problems and conflicts appeared during the process of settlement, subsistence and the accommodation of the immigrants are analyzed in a separate chapter. The general time period analyzed in this thesis is the years between 1860 and 1890, and

the primary sources that had been utilized are mostly the documents from the various catalogues from the Prime Ministry Ottoman Archives in Istanbul, Turkey.

The migration waves to Karesi continued also after the year 1890 and increased in masses after the Balkan Wars.

Keywords: The Ottoman Empire, Crimea, Caucassia, the Balkans, Balikesir, Karesi, Migration, immigrants, settlement, population

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	IX
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KARESİ SANCAĞININ GENEL COĞRAFI ÖZELLİKLERİ, TARİHÇESİ VE İDARİ YAPISI

A. Genel Coğrafi Özellikleri	7
1. Yeryüzü Şekilleri	7
2. İklim ve Bitki Örtüsü	9
3. Nüfusu	9
B. Sancağın Tarihçesi	14
1. Türk Fethi Öncesi	14
2. Türk Fethi ve Karesi Beyliği Dönemi	15
3. Osmanlılar Tarafından Zapt Edilmesinden Sonra Karesi	18
C. Osmanlı Taşra Teşkilatında Karesi Sancağı	19
1. Sancak İdaresi	21
2. Kaza İdaresi	27

İKİNCİ BÖLÜM

KARESİ SANCAĞINA GÖÇMEN VEREN BÖLGELER VE GÖÇLERİN SEBEPLERİ

A. Göçmen Veren Bölgeler	30
1. Kafkasya	30
2. Kırım	32

3. Rumeli (Balkanlar)	32
a. Bulgaristan	33
b. Dobruca	34
B. Göçlerin Genel Sebepleri	35
1. Rusya'nın Kırım'ı İlhak Etmesi	35
2. Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali	36
3. Osmanlı'nın Rumeli'den Çekilmesi	38
a. Bulgaristan Prensiğinin Kurulması	38
b. Romanya'nın Bağımsızlığını Kazanması	39
4. Türk- İslam Topraklarının Rusya Tarafından İşgalinde Doğan İtici Sebepler	40
a. Topraksızlaştırma Politikası	40
b. Ekonomik Baskılar /Angarya ve Vergiler	42
c. Dinî Baskılar ve Asimilasyon	42
d. Askerlik Meselesi	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1860-1876 DÖNEMİNDE KARESİ SANCAĞINA YAPILAN GÖÇLER VE MUHACİR İSKÂN FAALİYETLERİ

A. Sancağa Yapılan Göçler (1860 - 1876)	46
1. Kırım Muhacirleri ve İskân Faaliyetleri	46
a. İgnat Kazaklarının İskânı	46
b. Tatar ve Nogay Göçmenlerin İskânı	50
2. Kafkas Muhacirleri ve İskân Faaliyetleri	60
a. Çerkes Göçmenlerin İskânı	60
b. Dağıstan Göçmenlerinin İskânı	66
B. Muhacir İskân Faaliyetleri	67
1. İskân Edilen Göçmenlerin Sayısı	67
2. Göçmenlere Yapılan Yardımlar	70
3. Devletin Muhacirler Üzerindeki Kontrolü	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
1879-1890 DÖNEMİNDE KARESİ SANCAĞINA YAPILAN GÖÇLER VE
MUHACİR İSKÂN FAALİYETLERİ

A. Sancağa Yapılan Göçler (1879 - 1890)	80
1. Kırım ve Kafkasya Muhacirlerinin İskân Faaliyetleri	80
a. Çerkes Göçmenlerinin İskânı	80
b. Tatar ve Nogay Muhacirlerin İskânı	90
c. Dağıstan Göçmenlerinin İskânı	94
d. Batum Göçmenlerinin İskânı	95
2. Balkan Muhacirleri ve İskân Faaliyetleri	99
a. Bulgaristan ve Romanya Göçmenlerinin İskânı	99
b. Boşnak ve Arnavut Göçmenlerin İskânı	116
B. Muhacir İskân Faaliyetleri	119
1. Muhacir Yerleşim Yerleri	119
2. Muhacirlerin Sayısı	123

BEŞİNCİ BÖLÜM
KARESİ SANCAĞINDA GÖÇ VE İSKÂN OLGUSU ÇERÇEVESİNDE
YAŞANAN SORUNLAR
(DEVLET/YERLİ HALK/ MUHACİR ÜÇGENİ)

A. Osmanlı Devleti'nin Uygulamalarından Kaynaklanan Sorunlar	127
B. Muhacirlerden Kaynaklanan Sorunlar	135
C. Yerli Halkın Sebep Olduğu Sorunlar	144
SONUÇ	146
KAYNAKÇA	149
EKLER	157

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1** 1898 Yılında Balıkesir Nüfusunun Etnik Dağılımı
Grafik 2 1876 Yılına Kadar Karesi'ye Sevk ve İskân Edilen Muhacirlerin Etnik Dağılımı

TABLOLAR LİSTESİ

- Tablo 1.** Tahrir Defterlerine Göre Balıkesir Kazasının Nüfus Yapısı
Tablo 2. XVI. Yüzyılda Balıkesir Kazasının Mahallelere Göre Nüfusu
Tablo 3. Tahrir Defterlerine Göre Karesi Sancağının Nüfus Yapısı
Tablo 4. 1845 Yılında Balıkesir Kazasının Demografik Yapısı
Tablo 5. Karesi Sancağının XV. ve XVIII. Yüzyıllar Arasındaki Kazaları
Tablo 6. 1846 – 1864 Sürecinde Karesi Livasına Bağlı Kazalar
Tablo 7. 1864 Vilayet Nizamnamesine Göre Karesi'nin Kaza ve Nahiyeleri
Tablo 8. 1888 – 1909 Sürecinde Karesi Livasına Bağlı Kazalar
Tablo 9. 1909'da Müstakil Karesi Livasının Kaza ve Nahiyeleri
Tablo 10. Muhtelif Yıllarda Karesi Sancağına Bağlı Kazalar
Tablo 11. Muhtelif Yıllarda Balıkesir (Merkez Kaza)'e Bağlı Nahiyeler
Tablo 12. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in Saltanatları Sırasında Karesi Sancağına Sevk ve İskân Edilen Tatar ve Nogay Muhacirleri
Tablo 13. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in Saltanatları Sırasında Karesi Sancağına Sevk ve İskân Edilen Çerkezler
Tablo 14. Çerkes Kabilelerinin Karesi Sancağındaki Yerleşkeleri
Tablo 15. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in Saltanatları Sırasında Karesi Sancağına Sevk ve İskân Edilen Dağıstan Göçmenleri
Tablo 16. Karesi Sancağına Sevk ve İskân Edilen Muhacirlere Yapılan Yardımlar
Tablo 17. Rumeli Topraklarından Karesi'ye Sevk Edilen Çerkezler ve İskân Edildikleri Yerler
Tablo 18. Karesi'ye Sevk ve İskân Edilen Çerkez Muhacirlerin Geldikleri Yerler
Tablo 19. Kafkasya'dan Karesi'ye Sevk Edilen Çerkezler
Tablo 20. Çerkez Muhacirlerinin Karesi Dâhilinde İskân Edildikleri Yerler ve Nüfusları
Tablo 21. Rumeli topraklarından Gelen ve Balıkesir'de iskân Edilen Tatar ve Nogay Muhacirler
Tablo 22. Kırım ve Kafkasya'dan Gelen ve Karesi'de İskân Edilen Tatar ve Nogay Muhacirler

- Tablo 23.** 93 Harbi Sonrası Karesi'ye Gelen Nogay ve Tatar Muhacirlerin Yerleştikleri Diğer Yerler
- Tablo 24.** Balıkesir'de İskân Edilen Batum Muhacirleri
- Tablo 25.** Karesi Merkez Kazasına Bağlı Mahalle ve Köylerde İskân Edilen Balkan Muhacirleri
- Tablo 26.** Gönen'de İskân Edilen ve İskân Edilmeyi Bekleyen Muhacirler
- Tablo 27.** Balıkesir Merkez Kazaya Bağlı Köylerin Ahalisi ile Yerleştirilecek Muhacirlerin Tahmini Sayısı
- Tablo 28.** 1876 Yılına Kadar Karesi'ye Sevk ve iskân Edilen Muhacirlerin Demografik Yapısı
- Tablo 29.** 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşıyla Hicret Eden Muhacirlerin Demografik Yapısı
- Tablo 30.** 1890 Yılına Kadar Karesi Dâhilinde İskân Edilen Muhacirler.

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 1.** Göç Yolları
- Harita 2.** 1860 – 1876 Döneminde Karesi'ye Sevk ve İskân Edilen Muhacirler
- Harita 3.** 1877 – 1878 Döneminde Karesi'ye Sevk ve İskân Edilen Çerkes Muhacirler
- Harita 4.** Eskikazaklar ve Asmalıdere Köyleri Arasındaki Tartışmalı Araziyi Gösteren Harita
- Harita 5.** Aladağ, Sebepli ve Sularya Ormanlarında Kurulan Muhacir Köyleri

KISALTMALAR

ATASE.	Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Fak .	Fakülte
Enst.	Enstitü
Gn.kur.	Genel Kurmay
H.	Hicri
Krş.	Karşılaştırınız
MEB.	Millî Eğitim Bakanlığı
M.	Miladi
s.	Sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
yy.	yüzyıl

GİRİŞ

Göç, çok boyutlu ve birden çok sebebi olan sosyal bir olgudur. Göçün sebepleri incelenirken muhacirin, göçme faaliyetine kadar yaşadığı yer ve göç ettiği mekândaki değişiklikler dikkatle incelenmelidir. Çünkü bu durumun, göçün ana nedenini teşkil edeceği muhakkaktır. Kişiyi göç etmeye zorlayan, asıl yurdundaki olaylar ve değişimler “itici sebepler”i oluşturur. Yerleşeceği mekân ile ilgili sebepler ise “çekici sebepler”dir. Çekici sebepler daha iyi yaşama ve imkânları genişletme isteğinden doğar. İtici sebepler ise daha çok fertleri ve kitleleri yer değiştirmeye mecbur bırakan sebeplerdir. Bunlar asıl mekânlarındaki savaşlar, savaş sonrası demografik değişikliklere bağlı uyum sorunları olabileceği gibi, kıtlığın ya da diğer doğal afetlerin yol açtığı sıkıntılar da olabilir¹.

Bunun yanında kişilerin, kendilerini güvenlik altında hissetmemeleri önemli bir göç nedenidir. Bir bölgede can ve mal güvenliğinin tehdit edilmesi halinde, tehdiye maruz kalanlar kendilerini koruma imkânına sahip değiller ise göçe yönelmişlerdir.

Göç faaliyetinin tamamlayıcısı olarak gelişen iskân olgusu ise, Osmanlı Devleti'nin kuruluş, yükselme ve gerileme dönemlerinde devletin siyasi, iktisadi ve içtimai şartlarının değişmesine paralel olarak, farklı farklı politikalar ile kendisini göstermiştir². İskân politikalarını belirleyen döneme ait sebepler ne olursa olsun, sınırların güvenliği, nüfusun artırılması, etnik düzenin ve dengenin sağlanması, stratejik hedefler ve toprağın işlenebilir hale getirilmesi gibi unsurlar söz konusu politikaların inşasında başrol oynamıştır.

XIX. yüzyılda Kafkasya'da ve Balkanlar'da yaşanan siyasi çalkantılar, savaşlar ve sınır değişiklikleri o bölgede yaşayan Müslümanlar'ın, can ve mal güvenliği kaygısıyla yurtlarını terk etmelerine sebep oldu. Özellikle Rusya'nın, adı geçen bölgelerde, Slavist bir politika ile Müslümanları ve Slav olmayan halkları göç ettirerek yerlerine Kazak ve Slavların yerleştirilmesini içeren bir kolonizasyon hareketine girişmesi, büyük nüfus kitlelerinin göçüyle sonuçlandı.

¹ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara 1997, s. 5.

² Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s. 2.

Osmanlı Devleti, bir yandan esaret altında kalan vatandaşlarına karşı duyarsız kalamazken, öte yandan da hilafet makamını temsil ediyor olması sebebiyle, yitirilen topraklardan gelen muhacirleri kabul etmek zorunda kalmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kitleler halinde gelmeye başlayan göçmenlerin öncelikle devletin Rumeli'deki topraklarına yerleştirilmesi kararlaştırıldı. Böylelikle Müslüman nüfusun nispeten az olduğu bu bölgelerdeki nüfus ve etnik yapı dengelenmeye çalışıldı³. Ayrıca bu politikayla Rus ilerlemesi karşısında sınır güvenliği oluşturulup, bir tampon bölge yaratılarak toprakların geri alınması durumunda muhacirlerin seri bir şekilde geri dönüşleri sağlanmış olacaktı.

Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin göçmenleri iskân ederken ekonomik hedefler de gözetildiği görülmektedir. Memlekette bol miktarda bulunan miri arazilerin ve sahipleri tarafından terk edilmiş verimli toprakların, muhacirler tarafından tarıma açılmasıyla bu toprakların şenlendirilmesi, üretimin artırılması amaçlanmıştır⁴. Bunun yanında zamanla üretici duruma geçecek muhacirlerden alınacak vergilerin hazineye kaynak sağlayacağı düşünülmüştür. Çerkesler, Çeçenler, Dağıstanlılar gibi Rusya'ya karşı uzun yıllar savaşmış, tecrübe kazanan toplulukların askeri alanda istihdamı muhacir iskânını destekleyen bir diğer unsurdur⁵.

Rusya'nın göç sürecinde izlediği politikaların da şartlara göre değiştiği görülmektedir. Rus idaresi, muhacirleri kimi zaman kısa bir süre içinde yurtlarını terk etmeye zorlarken, kimi zaman da iş gücünden ve nüfus potansiyelinde faydalanmak amacıyla, göçlerini engelleme çalışmıştır. Bu nedenle, Rusya'nın söz konusu muhacirleri kullanarak Osmanlı'nın iç işlerine karışma ihtimali göz ardı edilmemiş, Hariciye Nezareti ve Rusya büyükelçiliği nezdinde muhacirlerin Osmanlı Devleti'ndeki geleceklerinin teminatı için resmi mutabakat sağlanmıştır⁶.

Osmanlı Devleti, Rusya'nın iç bölgelere sürmek ve silahlı müdahaleler ile imha etmek istediği muhacirlerin iskânını, hem insanî duygularla hem de bahsi geçen faydalarında sağlanacağı düşünesi ile kabul etmiş ise de, göçlerin büyük ölçüde artmasıyla ortaya çıkan arazi ihtiyacı devleti büyük bir sıkıntıya sokmuştur. Ancak

³ Bedri Habıçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, İstanbul 1993, s. 104.

⁴ Süleyman Erkan, *Kırım Kafkasya ve Doğu Anadolu Göçleri (1878-1908)*, Ondokuz Mayıs Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Samsun 1993, s. 121.

⁵ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 97.

⁶ Derya Derin Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Ankara 2009, s. 132; A. Saydam, *A.g.e.*, s. 99.

iskân işlemi sadece arazi tahsisi ile bitmemektedir. Gelenlerin kalıcı bir yerleşim birimi oluşturmaları için barınma meselesinin de halledilmesi gerekmektedir. Öncelikle muhacirler misafir olarak kasaba ve köylere dağıılmakta ve daha sonra da kalıcı iskânın gerçekleşeceği bölgelerde yapılan evlere yerleşmektedirler⁷.

Osmanlı Devleti, gittikçe ivme kazanan göç hareketlerinin kontrol edilebilmesi, muhacirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi ve bir an evvel üretici duruma gelmelerinin sağlanması için birtakım önlemler almıştır. Bu faaliyetlerin en önemlisi Muhacir Komisyonları'nın kurulmasıdır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında da Osmanlı Devleti'nde göçmen işleri ile ilgilenen kuruluşlar mevcuttur. Bu kapsamda İstanbul'da Şehremaneti, diğer vilayetlerde belediyeler görev yapmışlardır. 1839 tarihinde göç ve göçmen işlerini yürütmek İstanbul'da Şehremaneti'ne, diğer vilayetlerde ise belediyelere verilmişti. Görevini, halktan ve hazineden aldığı yardımlarla sürdüren Şehremaneti bu görevini 1859 tarihine kadar sürdürmüştür⁸.

1859 yılından itibaren göçmenlerin sayısında çok büyük artışlar meydana gelmiştir. Şehremaneti ve Zaptiye Nezaretinin göçmen meseleleri ile ilgili faaliyetleri yetersiz kaldığından, göçlerin süreklilik kazanması da dikkate alınarak yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiş ve 1860 yılında ilk Muhacir Komisyonu Kurulmuştur⁹.

Komisyon, gelen göçmenleri misafir etmek, iskânları için boş, kullanılmayan veya devlete ait arazileri tespit etmek, onları bu yerlere nakletmek ve gerekirse kendilerine ev-bark, hayvan ve tohum vermek, misafir olarak buldukları veya yerleştirildikleri halde henüz ürün alamayan göçmenlere yevmiye bağlayıp diğer yardımları yapmak, kışlık yakacak vermek, halkın yapacağı yardımları ve hazineden onlar için verilecek paraları kendileri için sarf etmek şeklinde görevler üstlenmiştir¹⁰.

1865 yılında göçmen işlerinin hafiflediği düşünülerek, kadrosu daraltılmak suretiyle Meclis-i Vala'ya bağlanan komisyon, 1867'de Şûrayı Devlet'e, 1875'te ise

⁷ Ferhat Berber, "19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, sayı 31 (Ankara 2011), s. 23.

⁸ Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 41 (Erzurum 2009), s. 216.

⁹ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 104.

¹⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, İstanbul 2010, s. 265; M. Demirtaş, *A.g.m.*, s. 217.

Zaptiye Nezareti'ne bağılı olarak faaliyetini sürdürmüştür. 93 Harbi'nden sonra artan göç olayları nedeniyle İdare-i Umumiyye-i Muhacirin Komisyonu adıyla yeniden kurulmuştur¹¹. Komisyonların, XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca kısa süreli kesintiler hariç, sürekli olarak varlık göstermesi, söz konusu dönemde göçmenlik meselesinin daima gündemde bulunduğuna işaret etmektedir.

Çalışmamızın amacı, 1860 yılından başlayarak 1890 ve sonraki dönemlere uzanan göç faaliyetlerinin siyasi, ekonomik ve sosyal yönleriyle ortaya konulmasıdır. Söz konusu Muhacir Komisyonları'nın ve bu komisyonların devletin diğer birimleri ile olan bürokratik yazışmalarının ışık tuttuğu çalışmamızda, göç faaliyetine taraf olan devletin, yerli halkın ve muhacirlerin tutumları, bakış açıları gözler önüne serilmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Kırım ve Kafkasya'dan deniz yolu ile gelen ilk kabileler hem Rumeli'de, hem de Anadolu'da karaya çıktıkları liman şehirlerinin hinterlandında yerleştirilmişlerdir. Bu durumun nedeni devletin, gelecek muhacir nüfusu konusunda iyimser bir tahminle, bu bölgelerin yeterli olacağını ön görmesidir. Bunun yanında, zaten zulüm altında yeterince sıkıntı yaşamış göçmenlerin, bir an evvel iskân edilip işelerinin daha kolay sağlanması düşüncesi öncelikli hedefti. Bu düşünce ile Karadeniz liman şehirleri ve İstanbul'a yakın olması sebebiyle Çanakkale, Balıkesir, Bursa ve İzmit civarı göçmen iskânı için öncelik verilen yerler olmuştur.

1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşının yıkıcı etkilerinden kaçan Kafkasya ve Rumeli göçmenlerinin, Anadolu'daki iskân alanları genişlemiş olsa da, İstanbul'a yakın olması, kıyılarında pek çok uygun limanların bulunması, topraklarının verimli ve miri arazilerin bol olması gibi sebeplerle Çanakkale, Balıkesir ve Bursa'ya sevk ve iskânlar devam etmiştir.

Çalışma konumuzu teşkil eden Karesi sancağı, İstanbul'a yakın olup, muhacir sevkine uygun Bandırma, Erdek ve Edremit gibi limanlara sahiptir. Bununla beraber, devlete ait hâli durumda geniş ve verimli arazilerin fazlaca olması sebebiyle sancak, Kafkas ve Balkan muhacirlerinin en çok yerleştirildiği yerler arasındadır.

¹¹ A. Saydam, *A.g.e.*, s.118; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara 1994, s. 69.

Karesi sancağı muhacir iskânına elverişli olmasının yanında, diğer mahallere gönderilecek muhacirler için de bir güzergâh niteliği taşımaktadır. Kimi zaman Anadolu'nun iç ve güney bölgelerine gönderilmek üzere Karesi'nin limanlarına çıkarılan muhacirler, bekleme süreleri sırasında bölgeyi cazip bulup, burada kalmak istemişler, resmî ve gayri resmî yollarla sancağa yerleşmişlerdir.

Yukarıda göçmen faaliyetlerindeki konumuna yer verilen Karesi sancağının dönemin şartlarının ve ülke geneline yayılan göç faaliyetlerinin aydınlatılması açısından önemi büyüktür. Kırım, Kafkas ve Rumeli göçmenlerinin yoğun ölçüde yerleştirildiği Balıkesir, XIX. yüzyılın, hatta günümüz Türkiye'sinin mikro ölçekte yansımasıdır. Zira Kafkas halkları, Kırım muhacirleri, Balkanların Müslüman - Türk hakları ile yörükler ve yerli halk Balıkesir de sosyal ve kültürel yapının unsurlarını oluşturmaktadır.

Özelde 1860-1890 yılları arasında Karesi sancağına yapılan göç ve iskân faaliyetlerini incelediğimiz çalışmamızda kaynakların büyük çoğunluğu Başbakanlık Osmanlı Arşivine ait belgelerden oluşmaktadır. Karesi'ye göçleri ihtiva eden birinci elden resmî kaynaklar öncelikle etnik yapı başlığında tasnif edilmiş ve edinilen bilgiler kronolojik sıra ile verilmiştir. Muhacir faaliyetleri, yer yer Anadolu'nun diğer iskân mahallerinde yaşanan göç faaliyetleri ile karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Karesi sancağına muhacir iskânı ile ilgili Ankara Genelkurmay Başkanlığı ATASE arşivinde de araştırmalar yapılmış lakin çalıştığımız dönemi ve coğrafyayı kapsayan belgelere rastlanmamıştır. Buna mukabil Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, muhtelif fonlarda çalışma konumuza kaynaklık eden pek çok belge mevcuttur. Belgeler muhacirlerin geldikleri yerlere, geliş tarihlerine, mensup oldukları cemaatlere, hane ve nüfus sayılarına ilişkin bilgiler içermektedir. Lâkin bu bilgileri belgelerde bütünüyle bulmak mümkün değildir. Kimi zaman geliş tarihleri verilmezken, kimi zamana da nüfuslarının miktarından bahsedilmemiştir.

Belgelerde yer verilen nüfus bilgilerinin büyük bir kısmı da sadece hane sayılarını içermektedir. Bu nedenle hane olarak (4,5 - 5) alınarak muhacirlerin nüfusu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Arşivde aynı konu üzerinde farklı birimlerce yazılmış mükerrer belgeler mevcuttur. Çalışmamızda konu takibi gözetilerek, bu belgeler incelenmiş olup, nüfus hesaplamalarında bu durumun yaratacağı sorunlar bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Ana kaynakların kullanımından başka, araştırma eserlerdeki özgün ve konuya has bilgiler de yol gösterici olmuştur. Büyük kitle göçü hareketlerini ele alan eserlerde dönemin göç ve iskâna yönelik talimatnamelere ulaşmak ve devletin iskân politikasını öğrenmek de mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARESİ SANCAĞI'NIN GENEL COĞRAFI ÖZELLİKLERİ, TARİHÇESİ VE İDARİ YAPISI

A. Genel Coğrafi Özellikleri

Karesi sancağı Anadolu'nun kuzeybatısında Marmara bölgesinin güneyinde yer alır. 39-39 kuzey paraleli ve 27-52 doğu meridyeninin birleştiği yerde kurulan sancak, doğu-batı istikametindeki yollar ile kuzey-güney cihetindeki yolların kesişme noktası olması nedeniyle önem taşımaktadır.

Denizden yüksekliği 130 metreyi bulan sancak toprakları, zengin bir ziraî alanın ticaret merkezidir. Geniş Balıkesir ovasını çeviren dağlar kara ve demiryollarına rahatça geçit verir. Günümüzde Kütahya'dan gelen demiryolu, İzmir-Bandırma demiryoluna burada eklenir. Ayrıca işlek karayolları, şehri Marmara kıyılarına (Bandırma) ve Bursa'ya, Gelenbe - Akhisar üzerinden İzmir'e, İvrindi üzerinden Edremit'e ve dolayısıyla Ege kıyılarına, Balya üzerinden de Çanakkale'ye bağlar¹².

Karesi sancağı, kuzeyde Marmara Denizi, kuzey batısında Biga, batıda Adalar denizi, doğuda Hüdâvendigâr vilayeti, güneyde Aydın vilayeti ile çevrilidir.

1. Yeryüzü Şekilleri

İlde yüksekliği 1800 metreyi geçmeyen dağlarla, alçak tepeler ve meyilli ovalar göze çarpar. Ovalar bir takım tepeler ile birbirinden ayrılmış durumdadır. En yoğun bölgeyi doğu ve güney mıntıkası teşkil eder. Bunlardan doğu - batı yönünde uzanan Alaçam dağları, Kütahya ili sınırları ile Dursunbey'in güneyinde ve Sındırgı ilçesinin kuzeyindeki alanı kaplamaktadır. Çam ormanları ile kaplanmış olan gurubun en yüksek tepesi 1625 m yüksekliğindeki Tilki tepesidir.

Marmara ve Ege bölgelerini birbirinden ayıran Madra dağları ise Karesi'nin güney batısında olup kuzey doğu yönünde uzanır. Dağın en kuzeyi orta yükseklikteki

¹² Mücteba İlgürel, "Balıkesir" maddesi, *DİA*, V, s. 12.

bir takım tepeler Atyakası dağı ile birleşir. Madra dağından genellikle kızılçam, karaağaç, meşe, kayın, gürgen az miktarda da kestane ve kavak bulunmaktadır¹³.

Madra dağı ormanı yaklaşık 250.000 dönüm alanı kaplamakta olup, mahalli ihtiyaçlar için kesilip kullanılanların dışında, birkaç su hızarında biçilen keresteler Bergama'ya ve Dikili iskelesi vasıtasıyla da dışarıya gönderilir. Köylüler kestane ağaçlarının mahsulünü toplayıp dışarıya satarlar. Bu satılan kestaneler için köylülerden belli oranda bir vergi alınır. Madra dağı ormanı içinde binlerce hayvanı besleyebilecek güzel ve havadar bir yaylağa sahiptir. Dağın diğer tarafındaki Burhaniye ve Altınova'da oturan aşiretler yazın hayvanlarıyla birlikte buraya gelirler¹⁴.

Uludağ'dan sonra havzanın en karakteristik dağı olan Kazdağı, hem Ege ve hem de Marmara havzasını gören ve senenin büyük bir kısmında karları eksik olmayan bir dağdır. Dağın çok sarp ve dik olan yamaçları tamamıyla ormanlarla kaplıdır. İda adı ile de bilinen Kazdağı 1767 metreye kadar yükselir. Bunlardan başka Orhaneli dağ gurubuna dâhil olup en yüksek tepesi 1336 metreyi bulan Çatal dağı (Kepez dağı), uzunca yayla dağları sancak arazisini engebeli yapan yükseltilerdir. Bu yükseltilerin çoğu Marmara denizi uzantıdır¹⁵.

Sancak, verimli arazi yönünden oldukça zengindir. Kapıdağ yarımadasının kuzey sahilleri ile Çanakkale'den geçmekte olan Sarıçay ve Karanlıkdere sularının havzaları verimli topraklardır. Ayrıca, Menderes, Tuzla, Koç çayı havzalarının büyük bir kısmı ve Balıkesir'in batısındaki Karadere ve Kazdağı'nın yüksek kısmındaki Karabel, Balya, Pazarköy, Müstecap, İvrindi, Avşar köyleri havalisi, Balıkesir ovasının kuzey ve doğusundaki arazi ve Bigadiç ovasının doğu tarafı da verimli arazilerdir¹⁶.

Balıkesir garbi Anadolu'nun Marmara kıyılarına yakın kısımlarında, şark-garp istikametli ovalar ve göller, Ege denizine doğru açılan, yine aynı istikametli

¹³ M. Reşit Kıpçak, *50.Yılda Balıkesir*, Balıkesir 1973, s. 17-18.

¹⁴ Abdülmecit Mutaf, *Salnamelere Göre Karesi (1847-1922)*, Balıkesir 2003, s. 21.

¹⁵ M. R. Kıpçak, *A.g.e.*, s. 17-18.

¹⁶ A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 19.

geniş vadiler arasına yerleşmiş, kütleli yapıli bir memleket içinde, bir takım tabii yolların birleştiği noktada kurulmuştur¹⁷.

2. İklim ve Bitki Örtüsü

Karesi sancağının yer aldığı Marmara bölgesi, iklim bakımından Akdeniz ile Karadeniz arasında bir geçit alanı konumundadır. Ege'nin etkisiyle yayılan Akdeniz iklimi kuzeye doğru gidildikçe yerini Karadeniz iklimine iç kısımlara inildikçe, bilhassa sancak merkezinde yerini step-kara iklimine bırakır. Sancağın coğrafyasında hüküm süren iklim daha az şiddetlidir. Yağış bakımından Akdeniz sıcaklık şartları bakımından kara iklimi özellikleri taşırlar¹⁸.

Balıkesir de ziraat ve bitki durumları iklim durumundan dolayı büyük değişmeler gösterir. Batıda bulunan bitkilere, içerele gidildikçe rastlanmaz. Doğu bölgesinde büyük ormanlar geniş alanları işgal eder.

Ege kıyılarında 300 metre yüksekliklere kadar makilere tesadüf edilir. Buralarda palamut meşeleri ve bilhassa zeytinliklerin kapladığı saha çok geniştir. Ayvalık civarında fıstık çamları vardır. Akdeniz ikliminin etkisiyle meyve çeşitleri boldur ve bağlar bölgede mühim bir yer tutar¹⁹.

3. Nüfusu

XIX. yüzyıl öncesinde Osmanlı nüfusuna dair en güvenilir bilgi kaynağı vergi tahrirleri ve cizye için tutulmuş defterlerdir²⁰. XIX. yüzyılda söz konusu kaynaklara ilave olarak, nüfus sayımları ortaya çıkmıştır. Bu sayımların amacı merkezi idarenin işleyişinde ihtiyaç duyulan mali ve insan kaynaklarını güvenilir bilgilerle ortaya koymak ve bu bilgilerin sürekliliğini sağlamaktı.

Tapu tahrir defterlerinin haneler ve mahallere ilişkin verdiği bilgiler sayesinde sancakların XIX. yüzyıldan çok önceki tahmini nüfus verilerine ulaşabilmekteyiz. 1530 da sancağın merkez kazasını oluşturan Balıkesir şehrinde 883

¹⁷ Besim Darkot, "Balıkesir" maddesi, *İA*, II, s. 276.

¹⁸ *Türkiye Cumhuriyetinin 50. Yılında Balıkesir*, Balıkesir il yıllığı 1973, s. 32.

¹⁹ M. R. Kıpçak, *A.g.e.*, s. 26.

²⁰ Halil İncalık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, İstanbul 2000, s. 61.

hane 238 mücerretten oluşan nüfusun 1573'lerde, 1479 hane ve 681mücerrede ulaştığına dair veriler adı geçen tarihlerde yapılan tahrirlerden öğrenilmektedir²¹.

Tablo 1. Tahrir Verilerine Göre Balıkesir Kazasının Nüfus Yapısı

Nüfus Yapısı	1530		1573	
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Şehirliler	883	238	1479	681
Askeriler	88	-	147	7
Konar-Göçer Yerleşikler	-	-	147	-
Yahudiler (Gayrimüslim)	14	-	-	-
Toplam	985	238	1773	681

Kaynak: Sezai Sevim, "XVI. Yüzyılda Balıkesir Şehri ve Nüfusu Hakkında Bazı Bilgiler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı. 82, (Ankara 1993), s. 77-79.

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden edinilen bilgiye göre, bu dönemde Balıkesir'in 22 mahallesi mevcuttur. Bu mahalleler şunlardır: Ali Fakih (Namazgâh) Mahallesi, Börekçiler Mahallesi, Börkciler Mahallesi, Cami-i Atik Mahallesi (Hisariçi – Sahnı-ı Hisar), Debbağlar (Dede Hoca), Mahallesi, Dinkçiler Mahallesi, Hacı Gaybi (Hoşhun) Mahallesi, Hacı Habib (Yenice) Mahallesi, Hacı İshak Mahallesi, Hacı İsmail (Şamlı) Mahallesi, Hacı Ömer (Umur Beğ) Mahallesi, Hamza Fakih (Mustafa Fakih) Mahallesi, İzmirli Mahallesi, Karaoğlan Mahallesi, Kasaplar Mahallesi, Kuyumcular (Eski Kuyumcular) Mahallesi, Martlu (Martlı) Mahallesi, Emirza Beğ (Mirza Beğ) Mahallesi, Okçukara Mahallesi, Oruç Gazi Mahallesi, Selahaddin Mahallesi, Şeyh Lütfullah (Bahaeddinzade) Mahallesi. Bu mahallelerden Debbağlar Mahallesi ve Börkciler Mahallesi varlığını devam ettirememiştir²².

Tahrir defterlerine yansıyan Balıkesir mahalleleri ve bu mahallelerde yaşayan nüfusa dair veriler Tablo 2' de gösterilmiştir.

²¹ Sezai Sevim, "XVI. Yüzyılda Balıkesir Şehri ve Nüfusu Hakkında Bazı Bilgiler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 82 (Ankara 1993), s. 77-79.

²² Zübeyde Güneş Yağcı, Serdar Genç, *H. 1256/M. 1840-1841 Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Balıkesir 2013, s. 20.

Tablo 2. XVI. Yüzyılda Balıkesir Kazasının Mahallelere Göre Nüfusu

Mahalle	1530	1573
Mirza Beğ	272	182
Oruç Gazi	309	577
Mustafa Fakih	307	470
Okçukara	121	182
İzmirler	24	54
Selahaddin	231	376
Ali Fakih	75	132
Sahn-ı Hisar	339	514
Börkciler	84	17
Börekçiler	162	373
Debbağlar	57	70
Dinkciler	138	311
Hacı Gaybi	164	272
Yenice	119	164
Hacı İshak	292	458
Hacı İsmail	342	572
Umur Beğ	67	161
Karaoğlan	267	610
Marlı	376	665
Kasaplar	159	407
Eski Kuyumcular	174	148
Şeyh Lütfullah	116	149
Toplam	4195	6864

Kaynak: Zübeyde Güneş Yağcı, Serdar Genç, *H. 1256/M. 1840-1841 Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Balıkesir 2013, s. 22.

Söz konusu tarihlerde, Karesi sancağının genelini yansıtan demografik veriler ise şöyledir:

Tablo 3. Tahrir Verilerine Göre Karesi Sancağının Nüfus Yapısı

Nüfus Yapısı	1530		1573	
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Şehirliler	1833	495	3149	764
Köylüler	10100	2895	11113	7379
Mezrada Yerleşenler	15	1	25	3
Cemaat Mensupları	6234	834	6032	258
Askeri Sınıf	1518	322	2031	839
Toplam Hane	19700	4547	22350	9243

Kaynak: Sezai Sevim, *XVI. Yüzyılda Karesi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)*, Ankara Üni, Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Ankara 1993, s.206.

Tahrir defterlerinin dışında, Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımına Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, 1826 yılında teşebbüs edilmişse de, yarım kalmıştır. Amacı Osmanlı Devleti'nin asker potansiyelini ölçmek olan bu nüfus sayımı, geniş hazırlıklardan sonra 1831 yılında gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu sayımda amacına uygun olarak yalnızca erkek nüfus sayılmıştır. Tanzimat devri başlarında askere almada kur'a usulünün kabulü üzerine, 1844 yılında ikinci defa nüfus sayımı yapılmış olmakla beraber, bu defa da yükümlülükten kaçan halk, pek çok yerde hakiki nüfusu gizleyerek, olduğundan az göstermeye çalışmıştır²³.

Molla Mustafa Paşazade Osman Bey'in 1831 yılında Balıkesir'de yaptırdığı nüfus sayımına göre şehirde yaşayan 7.649 İslam ve 756 reaya (gayrimüslim) olmak üzere 8.405 erkek nüfusun bulunduğu saptanmıştır²⁴.

Aynı tarihli nüfus bilgilerini içeren bir başka kaynağa göre şehrin toplam erkek nüfusu 4596 olup, bunlardan 804'ü gayrimüslimdir. 1840-1841'de ise bu sayı 3736'ya gerilemiştir. Bu rakamlara kadınlar da eklendiğinde şehrin nüfusu 1831'de toplam 9192, 1840-1841'de 7472 kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki sayımda nüfusun geneline bakıldığında 1840-1841 sayımında şehir nüfusunda azalma olduğu görülmektedir. Bu durum hem Müslüman hem de gayrimüslim nüfus için geçerlidir²⁵.

Hüdavendigâr vilayetinin Karesi sancağının merkez kazası olan Balıkesir'in 1840'lı yıllardaki nüfusunu irdeleyecek olursak 1845 tarihli nüfus sayım defterini temel almak gerekir. Balıkesir merkez kazasının mahallelerinde Türklerin haricinde Rum ve ermeni nüfusunda bulunduğu nüfus defterindeki bilgilerden anlaşılmaktadır. Köylerin büyük çoğunluğunda yerli Türk nüfus yaşamaktadır. Kırsal kesimde Rum nüfusa rastlanmamasına karşın köylerde sadece yabancı Rum nüfusa ait kayıtlar mevcuttur²⁶.

²³ Mehmet Yılmaz, *Konya Vilayetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914*, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Konya 1996, s. 8.

²⁴ Necmi Ülker, "Osmanlı Döneminde Balıkesir tarihi ve Nüfus Hareketleri", *Bitek Kent: Balıkesir*, ed, Filiz Özdem, İstanbul 2003, s. 83.

²⁵ Z. G. Yağcı, S. Genç, *A.g.e.*, s. 47.

²⁶ Tacettin Akkuş, *Tanzimat Başlarında Karesi Kazası (1840-1845)*, Balıkesir 2001, s. 17-18.

Tablo 4. 1845 Yılında Balıkesir Kazasının Demografik Yapısı

Hane- Nüfus	Türk		Gayrimüslim		Kıpti	Genel Toplam
	Yerleşik	Aşiret	Rum	Ermeni		
Kasaba Hane	1493	-	72	254	-	1819
Köy Hane	1861	725	-	-	-	2586
Toplam (Hane)	4079		72	254	-	4405
Kasaba Nüfus	3140	-	178	643	-	3961
Köy Nüfus	4580	1911	-	-	-	6491
Toplam (Toplam)	9631		178	643	-	10452

Kaynak: Tacettin Akkuş, *Tanzimat Başlarında Karesi Kazası (1840-1845)*, Balıkesir 2001, s. 17-18.

Tablo 4'e göre, hane olarak nüfus yoğunluğu hesaplandığında; kazadaki hanelerin %1,6'sı Rum, %5,8'i Ermeni, %92,6'sı ise Türklere aittir.

Hüdavendigâr vilayetinin 1871 tarihli salnamesine göre bu vilayete bağlı Balıkesir sancağının merkez kazası dâhil yirmi kazası olup İslam ve gayrimüslim erkek nüfusunun toplamı 144.157 olup 98.729'u Müslüman, 45.428'i gayrimüslim idi²⁷.

1881 - 1882 de Sultan II. Abdülhamid'in çıkardığı ferman ile başlatılan ve 11 yıl gibi uzun bir sürede titizlikle hazırlanan seçim sonuçları güvenilirliği açısından mühim bir istatistikî veridir. Bu nüfus sayımına göre Hüdavendigâr vilayetinin beş sancağından birisi olan Karesi vilayeti, 1.335.884 olan toplam nüfusunun %25'ini teşkil etmektedir²⁸.

1898 - 1899 yılları itibariyle Karesi sancağının nüfusu 339.366'dır. Bu nüfusun 260.910 kadarını Müslüman halk oluşturmaktadır. Geri kalanı ise Rum ve Ermenilerdir. Sancağın merkezi durumundaki Balıkesir kazasının genel nüfusu 119.356 olup, bunlardan 57.226'sı erkek, 56.027'si kadındır. Şehrin Müslüman

²⁷ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, 1289, s. 151; *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, 1287, s. 151; *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, 1288, s. 117.

²⁸ Necmi Ülker, A.g.m., s. 85-86.

nüfusu ise 114.253 olarak tespit edilmiştir. Bu tarihlerde kazada toplam 26.547 hane vardır²⁹.

Aynı tarihlerde, Balıkesir'e bağlı köy ve nahiyeler hariç sakin nüfus, 6.878'i erkek, 6.713'ü kadın olmak üzere toplam 13.591'dir. Söz konusu nüfus, arşiv vesikaları ile yapılan tespitlerle de örtüşmektedir³⁰.

Nüfus sayımın yapıldığı 1882 yılından 1903 yılına kadar bölgenin nüfusu yaklaşık 12.000 artmıştır. 1903 yılında yapılan sayıma göre, Karesi sancağı ve bağlı kazalardaki nüfus miktarı ve km² ye düşen miktar km² olarak şöyledir³¹.

<u>Yer İsmi</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Km² ye düşen miktar</u>
Ayvalık	23.309	97.23
Balıkesir	125.740	23.95
Balya	52.689	25.45
Bandırma	54.478	28.61
Burhaniye	23.529	18.09
Edremit	40.426	26.95
Erdek	45.176	100.39
Gönen	34.885	17.01
Sındırgı	27.968	15.86
<u>TOPLAM</u>	<u>428.200</u>	<u>352.74</u>

B. Sancağın Tarihçesi

1. Türk Fethi Öncesi

Karesi sancağının hâkimiyet alanına giren bölge tarih boyunca pek çok uygarlığın ve milletin yaşam alanı olmuştur. Eski çağlarda Anadolu yarımadasının kuzey batısında kalan bu bölgede Misya'lılar, güney ve güney doğu kısımlarında ise Frigler yaşamaktaydılar³².

Küçük Asya'nın kuzey batısında bulunan, zaman zaman büyüyüp küçülen ve esaslı bir çerçevesi olmayan Misya'nın sınırları, kuzeyde Marmara denizi, Batıda Çanakkale boğazı ve Ege denizi, güneyinde Lidya, doğusunda ise Atranos çayı ile

²⁹ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, 1316, s. 388-389.

³⁰ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, 1316, s. 389; Nahide Şimşir, *Balıkesir Şehri ve Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2013, s. 101.

³¹ A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 27.

³² M. İlgürel, Aynı madde, s. 12.

sınırlandırılabilir. Bu sınırlar kesinlik arz etmemekle beraber Misya toprakları ikiye ayrılmıştır. Keşiş dağlarından itibaren Marmara sahilini takiben Çanakkale boğazına kadar olan kısmına Küçük Misya; geri kalan kısma ise Büyük Misya denilmekteydi. Misya'lılar beyaz ırkın Aryan kısmına mensup olup plaj şubesinde dirler. Plajlar asıl vatanları olan Belh ve Herat'dan ve Arilerden ayrılarak Kafkasya yoluyla Avrupa Kıtası'na geçmişler ve oradan da kabile kabile Trakya, Makedonya, İllirya ve Teselya Kıtalarına doğru yayılmaya başlamışlardır³³.

Misya'lılar, Küçük Asya'ya geçtikten sonra Bitinyalıları mağlup ederek buraya hâkim oldular. Fakat hâkimiyetlerini ellerinde tutamayarak Friglerle ve Bitinyalıları ile yaptıkları mücadeleler sonucunda hâkimiyet alanlarını daraltmışlardır. Misyalılar, Karesi ve civarına yerleştikleri tarihten itibaren tam müstakil bir devlet kuramayarak zaman zaman galip gelen devletlerin hâkimiyeti altına girmişlerdir. Hitit, Frig, Pers, Büyük İskender ve Bergama krallıklarının egemenliği altında yaşamışlardır. Karesi ve civarı Bergama krallığının sona ermesinden sonra ise Roma İmparatorluğu'na tâbi olmuş, İmparatorluğun 395 yılında ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde yer almıştır³⁴.

Emeviler'in Şam'da iş başına geçmesiyle, Halife Muaviye b. Ebû Sufyan zamanında başlayan İstanbul seferleri sırasında Araplar, Mysia bölgesinde konaklamış ve kış aylarında Kapıdağ yarımadasında ikâmet etmişlerdir. Arapların Mysia'daki faaliyetleri gelip-geçici olduğundan bölgedeki Bizans hâkimiyeti devam etmiş ve XIII. asırda Türklerin bu bölgeye gelmesiyle bu hâkimiyet sona ermiştir³⁵.

2. Türk Fethi ve Karesi Beyliği Dönemi

Türklerin Anadolu'ya akınları 1048 Pasinler savaşı ile hız kazanmış, 1071 Malazgirt savaşından sonra yerini yurt edinme faaliyetlerine bırakmıştır. Zayıf Bizans kuvvetleri karşısında ilerleyen Türk kuvvetleri kısa sürede Ege ve Marmara denizine ulaşmışlardır. 1080 tarihinde Kzykos³⁶ (Edincik) Süleyman Şah tarafından ele geçirilmiştir. 1081 yılında Ulubat gölü kıyısında yapılan savaşta Bizans

³³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, İstanbul 1925, s. 3.

³⁴ A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 4.

³⁵ Aynur Ünlüyol, *Şerhiye Sicillerine Göre XVIII. Asrın İlk Yarısında Balıkesir (1700-1730)*, Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Bursa 1995, s. 15.

³⁶ Bkz. Mualla Dinçer, *Kzykos*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans tezi, İstanbul 1961

kuvvetleri yok edilmiştir³⁷. Savaş sonrasında Süleyman Şah'ın İmparator Alexios ile yaptığı muahede ile bütün Anadolu'nun Türkler'e bırakıldığını ve Balıkesir havalisinin de yaklaşık bu yıllarda Türk idaresine girdiğini söylemek mümkündür.

I. Kılıç Arslan zamanında meydana gelen I. Haçlı Seferi'nden sonra Türk-Bizans sınırı Marmara sahillerinden Eskişehir-Antalya hattına doğru çekilmiş ve bu tarihten Myriokephalon savaşına kadar geçen sürede Batı Anadolu'daki Türk nüfuzu zayıflamıştır. Bununla beraber 1110 yıllarında Alaşehir ve Balıkesir taraflarında az da olsa Türklerin faaliyetleri devam etmiştir. 1206 yılında İstanbul'da Latin İmparatorluğu kurulunca Mysia bölgesi bu defa da Latinlere tâbi olmuş, ancak Batı Anadolu'ya yapılan akınlar artarak devam etmiştir³⁸.

1261 yılında Latin hâkimiyetinin sona ermesiyle, Bizans İmparatorluğu'nun, yeniden güçlenme çabaları ve imparatorluk siyasetinin batıya kayması sebebiyle, devletin Anadolu'daki savunma gücünü zayıflatmıştır. Aynı dönemde Anadolu'da, Moğol istilası nedeniyle zayıflayan Selçuklu 'ya tabi Türk topluluklar uç beylerinin önderliğinde Selçuklu-Bizans sınırına akmakta ve fethettikleri arazilerde, ileride bağımsız olabilecek şekilde yerleşmekte idiler. Bu ortam içinde II. Mesud'un nüfuzlu ümerasından olan Karası Bey, babası Kalem Bey ile birlikte, öteki uçbeyleri gibi Bizans İmparatorluğu'nun da zayıflığından yararlanarak Çanakkale'ye kadar olan eski adıyla Mysia kıtasını ele geçirdiler³⁹.

Selçuklu Devletinin yıkılmasından bir süre önce diğer uç beyleri gibi Karesi Bey de bağımsızlığını ilan ederek, 1300 yıllarında Balıkesir ve çevresinde Karesi Beyliği'ni kurdu. Kendi adıyla anılan Beyliğin sınırlarını, Bizans Devletinin zayıflığından ve beraberinde bulunan Sarı Saltuk'un maiyetinden faydalanarak daha da genişletti. Karesi Beyliği merkez yaptığı Balıkesir'den başka; Bergama, İvrindi, Ayazmend (*Altınova*), Edremit, Kemer Edremit (*Burhaniye*), Bayramiç, Ayvacık, Ezine, Fırt (*Susurluk*), Bigadiç ve Sındırgı yerleşim yerlerine sahipti⁴⁰. İbn Battûta'ya göre sancağa merkez olan Balıkesir şehri Karesi Bey tarafından kurulmuştur. Karesi Bey Moğollardan kaçarak Anadolu'ya gelen Türkler'le Sarı Saltuk'un Halifesi Ece

³⁷ T. Akkuş, *A.g.e.*, s. 5.

³⁸ A. Ünlüyol, *A.g.t.*, s. 15.

³⁹ Zerrin Günal Öden, *Karası Beyliği*, Ankara 1999, s. 18-19.

⁴⁰ A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 6; S. Sevim, *A.g.t.*, s. 40.

Halil Bey kumandasında Dobruca'dan gelen Türkleri Balıkesir ve çevresine yerleştirdi. Böylece şehrin nüfusu hızla arttı⁴¹.

Karesi Bey döneminde beylik, hem Bulgar baskısıyla Rumeli'den gelenler için, hem de Moğol baskısıyla Anadolu içlerinden gelen göç dalgalarının durakladığı, bir yer niteliği kazanmıştır. Bu süreci yöneterek beyliği kuran Karesi Bey'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, 1328 yılından evvel öldüğü anlaşılmaktadır. Zira Bu tarihte anlaşma yapmak üzere Kyzikos şehrine gelen II. Andronikos ile Karesioğlu Demirhan Bey görüşmüştür⁴².

Karesi Bey'in ölümünden sonra beyliğin toprakları oğulları arasında paylaştırılmış, Balıkesir merkez olmak üzere Marmara ve Çanakkale'ye kadar uzanan bölge Demir Han'a, Bergama merkez olmak üzere daha küçük bir sahayı kapsayan bölge ise Yahşi Han'a bırakılmıştır. Demir Han, adaletsiz ve zulme dayanan yönetimi ile halkın nefretini kazanmış, küçük kardeşi Dursun Bey ise ağabeyinden çekindiği için Orhan Bey'e iltica etmiştir. Aynı sıralarda Karası emirleri de Hacı İlbeği vasıtasıyla Dursun Bey'e haber göndermiş ve onun hükümdar olmasını istemişlerdir. Dursun Bey Karesi Beyliği'nin yönetimini ele alabilmek için Orhan Gazi'den yardım istemiş, karşılığında Balıkesir, Aydıncık, Bergama, Edremit ve diğer yerleri Osmanlılara bırakacağını, kendisinin de Edremit körfezinin kuzeyinde bulunan Kızılcatazla ve Bayramiç yöresinde hüküm süreceğini bildirmiştir. Orhan Gazi bu teklifi olumlu karşılayarak 1345 yılında Balıkesir üzerine yürümüş, Bergama halkının da yardımıyla Demir Han Osmanlı kuvvetlerine teslim olmuştur. Balıkesir, Manyas, Kapıdağ ve Aydıncık (İdincik) gibi yerler Osmanlı topraklarına katılmıştır⁴³.

⁴¹ M. İlgürel, Aynı madde, s. 13.

⁴² Z. G. Öden, *A.g.e.*, s. 31.

⁴³ A. Ünlüol, *A.g.t.*, s. 17.

3. Osmanlılar Tarafından Zapt Edilmesinden Sonra Karesi

Karesi Beyliği'nin Osmanlı Beyliği'ne ilhakı, henüz devlet olma aşamasında olan ve ileride güçlü bir imparatorluk haline gelecek Osmanlılar için, askeri ve siyasi genişleme açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Rumeli'ye geçildiğinde, Karası Beyliği'nin ilhakının Osmanlıların bu geçişini hızlandırdığı, hatta onların Rumeli'de gün geçtikçe ilerleyecek fütuhatlarına önemli bir zemin hazırladığı görülmektedir. Süleyman Paşa Rumeli'ye geçişin gerek hazırlık aşamasında ve gerek sefer sırasında Karesi Beyliği ümerâsından olup, Osmanlı kaynaklarında Aclan Bey hizmetinde buldukları belirtilen Ece Bey, Fazıl Bey ve Evrenos Bey ile Aclan Bey'in veziri Hacı İlbey gibi beylerin yardım ve desteklerini görmüştür. Öte yandan yeni fethedilen Rumeli topraklarını Türkleştirmek amacıyla Anadolu'dan Türk Nüfusunun getirildiği bu topraklara, başta Karası'dan olmak üzere diğer bölgelerden gelen Türkler'in yerleştirildiği görülmektedir⁴⁴.

Osmanlılar, ilk dönemlerde Anadolu Beylerinden aldıkları yerlere sancak beyi olarak şehzadelerini tayin ediyorlardı. Karası Bölgesinin ilhakından sonra Orhan Gazi oğlu Şehzade Süleyman'ı, I. Murat oğlu Yakup Çelebi'yi ve I. Bayezid de yedi oğlundan biri olan Süleyman Çelebi'yi sancağın merkezi Balıkesir'e sancak beyi olarak tayin etti. Böylece Balıkesir Osmanlılar zamanında şehzade sancağı olarak idari teşkilatta Anadolu eyaletine bağlı olarak varlığı yüzyıllarca sürmüştür. Zaman zaman değişiklikler gördüğümüz Karası sancağının sınırları hemen hemen bugünkü Balıkesir vilayetinin sınırlarına tekabül etmekteydi⁴⁵.

Timur'un Anadolu'yu işgaline kadar süren kuruluş dönemi, bu istila sebebiyle duraklamıştır. Yıldırım Beyazid'in 1402'de Ankara'da yenilmesinden sonra Balıkesir ve civarı da Timur ordusunun yağmasına maruz kalmıştır. Duraklayan Osmanlı Devleti topraklarında beylikler kurulmaya ve kardeşlerde aralarında taht kavgalarına başlamıştır. Tekrar eski dirlik ve düzenine kavuşan ülke ilerleme ve yükselme dönemlerinde zaman zaman meydana gelen kıtlık (1502), çekirge salgını (1525), medrese talebeleri isyanı (1572) ve diğer isyanlar gibi bir takım olumsuz olaylara sahne olmuş, Balıkesir ve civarı da bu olumsuz hadiselerden

⁴⁴ Z. G. Öden, *A.g.e.*, s. 74-75.

⁴⁵ Mehmet Ali Tatoğlu, *753 Numaralı Şer'îye Siciline Göre Balıkesir'de Ekonomik, Sosyal ve Dini Hayat*, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, İstanbul 2006, s. 5.

etkilenmiştir. XVII. yüzyıla gelindiğinde, Balıkesir ve çevresine, yörük, Türkmen ve Çepni gibi muhtelif Türk boylarının göç etmesiyle sosyal bir değişim yaşanmıştır. Yine bu coğrafya XIX. yy'da planlı bir iskân politikasıyla hem adı geçen Türk boyları, hem de Osmanlı sınırlarının daralmasına bağlı olarak göç eden muhacirlerin yerleştirilmesine uygun bir yer olarak görülmüştür⁴⁶.

C. Osmanlı Taşra Teşkilatında Karesi Sancağı

Osmanlı idare teşkilatında aşağıdan yukarıya köy, nahiye, kaza, sancak ve eyâlet şeklinde bir yapılanma söz konusuydu. Kendisine bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesiyle kazalar meydana gelmiş, kazaların birleşmesinden sancaklar, sancakların birleşmesinden ise eyaletler ortaya çıkmıştır.

Osmanlı taşra teşkilatında en büyük idari birim anlamına gelen eyalet, “idare etme, icra” anlamı taşıyan “iyale” kelimesinden gelmektedir⁴⁷. XVI. yüzyılın sonlarına doğru “beylerbeyilik” terimi yerine kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'de sınırlarının genişlemesi ile idare edilen topraklar zaruri olarak iki kısma ayrılmıştır. Rumeli ve Anadolu Beylerbeyliği olarak yapılan bu kısımlar Osmanlı idari teşkilatlanmasının temelini oluşturur.

Eyaletler, sancak beyinin idaresi altında sancak ya da livâ denilen birimlerden oluşurlardı. Beylerbeyinin ikamet ettiği sancağa “paşa sancağı” denirdi. Beylerbeyi eyaletin idari, mali ve askeri tüm işlerinden sorumlu idiler. Sadece adli işler kadınlara bırakılmıştı. Beylerbeyi sefere katıldığında yetkilerini mütesellim denilen kişilere devrederdi. XVI. yüzyılda mütesellimler, beylerbeyinin yetkileri ile donatılmış olsalar da özellikle sancakbeyleri üzerinde sadece teftiş mercii olmakla kalmış, yalnız mesul oldukları sancağı idare etmişlerdir⁴⁸.

Tımar sistemi çevresinde teşkilatlanan eyalet ve sancak yapılanması, sistemin bozulmasıyla değişmeye başlamıştır. Öncelikle iltizam usulü ile verginin daha verimli toplanması hedeflenmiştir. Bu vergileri toplama amacıyla eyaletlere valilerin gönderilmesi önem kazanmıştır. Fakat bu durum kendi askeri güçlerini oluşturarak büyük bir güç ve muhtariyet kazanan valilerin ve ayan adı verilen mahalli ileri

⁴⁶ A. Mutfak, Aynı yer, s. 8.

⁴⁷ Halil İnalcık, “Eyalet” maddesi, *DİA*, XI, s. 548.

⁴⁸ Yusuf Halaçoğlu, *XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 2006, s. 85.

gelenlerden seçilen mütesellimlerin, merkezi yönetim aleyhine güçlenmelerine sebep olmuştur. Bu gücün II. Mahmut'un girişimleri ile kırılmasıyla, 1826'dan sonra müşirlik uygulaması, 1839'da Tanzimat Fermanı ile muhassıllık uygulaması getirilmiştir⁴⁹.

Tanzimat'ın öngördüğü vergi reformunu gerçekleştirmek için sancaklara doğrudan hükümetçe atanmış *Muhassıl-ı emvâl* adı ile yetkililer gönderilmiştir. Muhassıllar, beraberlerindeki yardımcılar ve sancaklarda oluşturulan meclisler ile sancağın vergi gelirlerini tespit ederek dağıtımını yaparlardı.

Muhassıllık örgütünün kurulmasıyla imparatorluğun kuruluşundan beri mali, idari ve askeri yetkileri kendisinde toplamış olan vali, sancakbeyi ve mütesellimler mali yetkilerini muhassıla devretmişlerdir. Fakat esasları 1840 yılında, Meclis-i Valâ da hazırlanan bir nizamname ile belirlenen bu uygulamadan vergi toplama hususunda sonuç alınamayınca 1842 yılından itibaren tekrar iltizam usulüne geçilmiştir⁵⁰.

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte valilerin yetkileri kısıtlanmış, özellikle onların mali işlere doğrudan karışmaları önlenmişti. Yeni yönetimin uygulandığı eyaletlerde mali işler önce muhassıllara, bu kurumun yetersiz görülmesinden sonra da defterdarlara verilmiştir. Bununla beraber yeniden yapılan düzenlemeler ile sancak-kaza biçiminin de bir yapılanma meydana geldi. Buna göre sancak yönetimi *Kaymakam*'a, kazanınki ise *Kaza Müdürü*'ne verildi⁵¹.

Klasik Osmanlı taşra teşkilatında ana birim sancaktır. Fetihlerle alınan topraklarda sancaklar kurulmuş ve bu birimler üzerinde eyaletler ortaya çıkmıştır. Tanzimat reformları içerisinde çıkartılan 1864 ve 1871 nizamnamelerine göre eyaletlerin adı vilayet olarak değişmiştir. Yeni vilayetlerin sınırları daraltılarak, sancaklar liva adıyla vilayetin alt birimi halinde teşkilatlanmışlardır. Livâlara da kazalar bağlanmıştır. Nizamname, vilâyeti sancaklara, sancaklar kazalara, kazaları da köylere ayırıyordu. Nahiye statüsü, nizamnamede açıkça belirtilmemiş ve iyi tarif edilmemiş, yalnız idarî bir birim olarak zikredilmiştir⁵². Nizamnameler ile teşkil

⁴⁹ H. İncalcık, "Eyalet" maddesi, s. 550.

⁵⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s. 209-210.

⁵¹ M. Çadırcı, *A.g.e.*, s. 225.

⁵² İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s. 61.

edilen bu sistem, Cumhuriyet döneminde de muhafaza edilerek her birinin başında birer valinin bulunduğu illere dönüştürüldü.

1. Sancak İdaresi

Bilindiği gibi Osmanlı tımar sisteminin uygulandığı topraklar üzerinde bu yönetim alanının en temel alanı sancaktır. Karesioğulları Beyliği topraklarının Osmanlılara katılması ile birlikte beylik toprakları sancak olarak idare edilmeye başlandı. Bu dönemde Karesi, merkezi Kütahya olan Anadolu eyaletine bağlıydı ve bir sancak beyi tarafından yönetilmekteydi. Osmanlı taşra idaresi içerisinde geniş bir coğrafyayı kaplayan Anadolu eyaletinin sınırlarını batıda Adalar denizi, güneyde Akdeniz, kuzeyde Marmara ve Karadeniz, doğuda ise Karaman ve Rum eyaletleri oluşturmaktadır. Eyaletin XVI. yüzyılda Karesi'nin de dâhil olduğu 17 sancağı mevcuttu. Bu sayı XVII. yüzyılın başlarında 14 olarak belirlenmiştir. Aynı yüzyılda Anadolu eyaletindeki sancaklarda 7.166 tımar ve 195 zeamet vardır⁵³.

Anadolu eyaletinin on dört sancağından biri olan Karesi sancağı, ilk zamanlarda Biga ile şimdiki Çanakkale ve civarlarını da kapsamaktaydı. Daha sonra Biga'nın bir sancak haline getirilmesi ile Karesi sancağının boğaz ile ilişkisi kopmuş ve sınırı daha içeriye çekilmiştir. Sancağın merkezi Balıkesir de bulunur, sancakbeyi kendi sorumluluk bölgesinin idari ve askeri yönetici olup yargı işlerine karışmazdı. XV. yüzyılda klasik sınırları içindeki Karesi sancağının 7 müstakil kazası ve 14 nahiyesi mevcuttur. Balıkesir, Ayazmend, Bigadiç, Edremid, İvrindi, Karacalar ve Manyas kazalarına⁵⁴; XVI. yüzyılda Başgerdek, Yorma, Sındırgı, Giresun, Boğazhisar, Fırt, Temrezler ve Haydarlar kazaları eklenerek sayıları 14'e çıkmıştır. 1786 yılından sonra Ayvalık da kaza olarak Karesi sancağına bağlanmıştır⁵⁵.

⁵³ Mustafa Murat Öntüğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Konya 2000, s. 25.

⁵⁴ S. Sevim, *A.g.m.*, s. 70.

⁵⁵ T. Akkuş, *A.g.e.*, s. 8.

Tablo 5. Karesi Sancağının XV. ve XVIII. Yüzyıllar Arasındaki Kazaları

XV. Yüzyıl	XVI. Yüzyıl	XVII. Yüzyıl	XVIII. Yüzyıl
Balıkesir Ayazmend Bigadiç Edremid İvrindi Manyas Karacalar	Balıkesir, Ayazmend, Başgerdek, Bigadiç, Edremid, Yorma, İvrindi, Sındırgı, Giresun, Boğazhisar, Manyas, Fırt, Temrezler, Haydarlar	Balıkesir, Ayazmend Bigadiç, Edremid Başgelembe, İvrindi Fırt, Karacalar Sındırgı Kozak Maa Kesikli Kemer Edremid	Balıkesir, Ayazmend Bigadiç, Edremid Başgelembe, İvrindi Sındırgı, Fırt Kozak Ma'a Feslike Kemer-i Edremid Manyas, Sincan (1723-24 yıllarında dâhil olmuşlardır.) Ayvalık (1786)

Kaynak: T. Akkuş, A.g.e., s. 8.

XVI. yüzyılda Karesi sancağının merkezi olan Balıkesir şehri, hem Balıkesir kazasının hem de Karacalar Cemaati kazasının merkezi konumundadır. Aynı zamanda Balıkesir nahiyesinin de merkezi olan şehir, padişahın sancaktaki yürütme gücünü temsil eden Karesi Sancak Beyi'nin ikamet ettiği yerdir.⁵⁶

Karacalar kazası kadısı da, Balıkesir'de oturmakla birlikte kazaî bölgesi coğrafya ile sınırlı olmayıp sadece Karacalar cemaatinin meseleleri ile sınırlıdır. Cemaatin fertleri nerede ise kadının işi orada olabilmektedir⁵⁷.

Karesi sancağının kaza sayısı yıllara göre değişiklik göstermektedir. Nitekim XVI. yüzyılda sancağın adli olarak kaza sayısı 8 iken, XVII da bu sayı 11'e yükselmiştir. H.1026/ M. 1617 tarihli Karesi livası avarız defterine göre sancakta bulunan kazalar şunlardır: Balıkesir, Bigadiç, Başgelembe, Fırt, Sındırgı, Kozak Maa Kesikli, Ayazmend, Kemer Edremid, İvrindi ve Karacalar'dır. XVII. yüzyılın ilk yarısında 11 olan kazaların sayısı, H. 1060/ M. 1650'de Karacalar Cemaati'nin sancak dâhilinden çıkartılması ile 10'a düşmüştür⁵⁸.

XVIII. yüzyılı ilk çeyreğinde Balıkesir şeriyye sicillerindeki kayıtlara göre Karesi sancağının kazaları; başta Balıkesir olmak üzere Edremit, Bigadiç, İvrindi,

⁵⁶ Z. Güneş Yağcı, S. Genç, A.g.e., s. 14-15.

⁵⁷ S. Sevim, A.g.m., s. 71.

⁵⁸ M. Öntuğ, A.g.t., s. 26-27.

Ayazmend, Kozak ma'a Feslike, Sındırgı, Başgelembe, Fırt ve Kemer Edremid'dir. 1723 - 1724 yıllarında sancağa dâhil olan Manyas ve Sincan kazalar ile toplam kaza sayısı 12'ye çıkmıştır⁵⁹.

1817 yılından önce Anadolu eyaletine bağlı olan Karesi sancağı, bu yıldan sonra eyalet teşkilatında yapılan değişiklik ve düzenleme sonucu adı geçen eyaletten ayrılarak Hüdavendigâr ve Kocaeli adı verilen yeni bir eyalet teşkilatına bağlanmış ve sancak eyalet valisi tarafından tayin edilen mütesellimlerce yönetilmeye başlanmıştır⁶⁰.

Tanzimat'ın ilanından sonra ülke yönetiminde yapılan değişikliklerden eyalet yönetimi de etkilenmiştir. Valilerin yetkileri kısıtlanmış ve valinin sorumluluklarını paylaşan İdare Meclisleri kurulmuştur. Özellikle maliye işlerine doğrudan doğruya karışmaları önlenmiştir. Yeni yönetimin uygulandığı eyaletlerin maliye işleri muhassıllara verilmiş, iki yıla yakın bu uygulamadan sonra sonuç alınamayınca 1842 Martı'ndan itibaren yeniden iltizam usulüne dönmüştür⁶¹.

Eyalet teşkilatında yapılan bu değişikliklerle beraber 1841 yılında Hüdavendigâr müstakil bir vilayet olarak Osmanlı'nın 41 vilayetinden biri olmuştur. Karesi, Hüdavendigâr vilayetine bağlı sekiz sancaktan biridir. 1845 yılında Karesi sancağı Manisa ile birlikte bir vilayet halinde teşkilatlandırılmışsa da bir süre sonra tekrar Hüdavendigâr vilayeti sancakları arasına dâhil edilmiştir Bu dönemde Karesi livasına bağlı kaza sayısı önceleri 17 iken, daha sonraları 22'ye kadar yükselmiştir⁶².

1864 yılında çıkartılan "Teşkil-i Vilayet Nizamnâmesi" gereğince Osmanlı Devletinde eyaletler kaldırılmış ve "Vilayet" sistemine geçilmiştir. Eyaletler parçalanarak vilayetlere, vilayetler de mutasarrıfların yönettiği sancaklara ayrılmışlardır. Bu dönemde Karesi, Hüdavendigâr vilayetine bağlı bir sancak durumundadır. Salnâmelerin yayınlanmaya başladığı tarih olan 1846 yılı ile vilayet sistemine geçilen 1864 yılları arasında, Karesi'nin yanı sıra Erdek ve Ayvalık ayrı birer liva olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde Karesi sancağının kazaları şunlardır⁶³.

⁵⁹ A. Ünlüyoğlu, *A.g.t.*, s. 24.

⁶⁰ Necmi Ülker, *A.g.m.*, s. 79.

⁶¹ H. İncelik, "Eyalet" maddesi, s. 550.

⁶² M. İlgürel, Aynı madde, s. 13.

⁶³ A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 64.

Tablo 6. 1846 – 1864 Sürecinde Karesi Livasına Bağlı Kazalar

Kazalar			
1	Avunya	13	İvrindi ma'a Nahiye-i Giresun
2	Ayazmend (Ayazmend)	14	Kemer Edremit (Burhaniye)
3	Balıkesri	15	Kepsut ma'a Kasaba-i Balat (Dursunbey)
4	Balya	16	Kozak ma'a Fesleke (Kozak- İzmir)
5	Başgelenbe (Gelenbe-Manisa)	17	Manyas
6	Bergama	18	Nahiye-i Çandarlı (Çandarlı- İzmir)
7	Bigadiç	19	Nahiye-i Emrudili (Emrudabâd) (Gömeç)
8	Edremit	20	Nahiye-i Kırkağaç (Kırkağaç)
9	Fırt ma'a Şamlı (Susurluk)	21	Nevahî-i Bergama
10	Gönen-i Karesi (Gönen)	21	Sındırgı
11	Haremeyn Aşireti	23	Tarhala ma'a Soma
12	Ilıca-i Bergama		

Kaynak: A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 64.

1864 Teşkil-i Vilayet Nizamnamesinin ortaya koyduğu değişiklik ile Tanzimat'ın ilk yıllarında Hüdavendigâr'a bağlı olarak teşkil edilen Erdek ve Ayvalık livaları lağvedilmiş, bu kazalardan uygun görülenlerin 7'si Karesi sancağına bağlanmıştır. Diğerleri ise söz konusu 7 kazaya bağlı nahiyeler olarak teşkilatlandırılmıştır. Bu dönemdeki kazalar ve nahiyeler Tablo 7'de gösterilmiştir⁶⁴.

Tablo 7. 1864 Vilayet Nizamnamesine Göre Karesi'nin Kaza ve Nahiyeleri

	Kaza	Nahiye
1	Ayvalık	Yunda Adası nahiyesi
2	Balıkesir	İvrindi, Balya, Fırt ma'a Şamlı, Giresun nahiyeleri
3	Bigadiç	Sındırgı, Balat ve Kepsut nahiyeleri
4	Edremit	Haremeyn-Kıldonlu Çepni Aşiretleri, Avunya
5	Erdek	Kapıdağ, Paşalimanı, Marmara, Mirali, Edincik, Bandırma, Gönen, Manyas
6	Kemer edremit	
7	Soma	

Kaynak: A. Mutaf, *A.g.e.*, s.65-66.

1866-1876 tarihlerini kapsayan Karesi ayniyat defterine göre sancak yaklaşık olarak 7 kaza, 17 nahiye ve 900 köyden oluşmaktadır. Bu idari taksimat, 1881 yılına kadar devam etmiştir⁶⁵.

⁶⁴ A. Mutaf, *A.g.e.*, s.65-66.

⁶⁵ Hakan Torun, *961 Nolu Karesi Ayniyat Defteri*, Balıkesir Üni., Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans tezi, Balıkesir 2002, s. 30.

1881'de Biga sancağının ilave edilmesiyle birlikte müstakil Karesi vilayeti meydana getirilmiştir⁶⁶. Bir vali tarafından idare edilmeye başlanan Karesi'nin iki sancağı bulunuyordu. Birincisi, Balıkesir, Edremit, Erdek, Ayvalık, Kemer, Bandırma, Bigadiç, Gönen ve Sındırgı kazalarından oluşan Karesi sancağı; ikincisi ise Biga, Ezine, Lâpseki ve Ayvacık kazalarının oluşturduğu Biga sancağı idi.

Karesi vilayetinin mükerreren Hüdavendigâr'a bağlanmasından önce İvrindi nahiyesinin, büyüklüğüne dayanılarak kaza olmuştur⁶⁷. Aynı şekilde Balat (Dursunbey) nahiyesinin Bigadiç'ten ayrılarak Karesi merkeze bağlanması⁶⁸ gibi idari değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler daha sonraki idari düzenlemede de durumunu korumuştur.

Karesi, 1888 yılında idare teşkilatında yapılan yeni bir düzenleme ile 7 yıl sonra yeniden Hüdavendigâr vilayetine bağlı bir sancak olmuştur. Bu dönemde Hüdavendigâr'ın sancakları şunlardır: Bursa (Merkez) sancağı, Ertuğrul sancağı, Kütahya sancağı, Karahisar-ı Sahip sancağı ve Karesi sancağı. 1888 tarihinde nüfusu 282.505 olan Karesi sancağının bu tarihlerdeki mutasarrıfı İbrahim Sarım Bey'dir⁶⁹. 1909 yılına kadar geçen sürede sahip olduğu kaza ve nahiyeler şunlardır:

Tablo 8. 1888 – 1909 Sürecinde Karesi Livasına Bağlı Kazalar

	Kaza	Nahiye
1	Ayvalık	
2	Balıkesir	İvrindi, Balat, Balya, Kepsut, Fırt ve Giresun
3	Bandırma	Manyas, Edincik ve Emirali
4	Bigadiç	
5	Edremit	Avunya ve Emrudabâd
6	Erdek	Kapıdağ, Paşalimanı ve Marmara
7	Gönen	
8	Kemer Edremit	
9	Sındırgı	

Kaynak: A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 66.

1888 ve 1909 yılları arasında Karesi sancağına dâhil kaza ve nahiyeler, genel olarak tabloda görüldüğü gibi kaydedilmekle beraber anılan tarihlerde küçük değişikliklerinde olduğu gözlenmiştir. Örneğin, 1890 yılında Karesi sancağının bir

⁶⁶ BOA. İ. MMS. 69/3229 1298 B. 07/ 5 Haziran 1881.

⁶⁷ BOA. DH. MKT. 1421/108 1304 Ş. 26/ 18 Temmuz 1887.

⁶⁸ BOA. DH. MKT. 1424/97 1304 N. 16/ 8 Haziran 1887.

⁶⁹ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnâmesi* 1307, s. 133.

kazası olarak karşımıza çıkan Gönen 1893 salnamesine göre kaza değildir. Aynı şekilde 1890 salnamesinde nahiye olarak gözüken Balya, 1905 yılına göre kaza konumundadır⁷⁰. 1888 teşkilatlandırmadan sonra sancağın 9 kazasından biri olan Bigadiç ise 1905 yılında nahiye olarak gösterilmiştir⁷¹.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan 1909 tarihli bir belgede⁷² Karesi sancağının coğrafi konumu, nüfusu, vilayet merkezi olan Bursa'ya uzaklığı (Karesi sancak merkezi Bursa'ya 30 saat, kaza ve nahiyeler ise 60 saat uzaklıktadır) gibi özellikleri sıralanarak, bu uzaklığın nakliye ve idare hususunda sorun çıkartacağına, halkın müşkül durumda kalacağına dikkat çekilmiştir. Bu açıklamalardan sonra Karesi'nin müstakil bir vilayet yapılması talep edilmiştir.

Nitekim Karesi sancağı 28 Ağustos 1909 tarihinde Hüdavendigâr'dan ayrılarak herhangi bir vilayete bağlı olmayan müstakil bir sancak (livâ) olmuştur. Bu durum sancak teşkilatı kaldırılıp 8 Ekim 1923 tarihinde müstakil bir vilayet haline getirilmesine kadar devam etmiştir. Balıkesir vilayetinin ilk valisi olarak İsmail Hakkı Bey atanmıştır. Bu dönemde Karesi dokuz kazaya sahiptir⁷³.

Tablo 9. 1909'da Müstakil Karesi Livasının Kaza ve Nahiyeleri

	Kaza	Nahiye
1	Balıkesir	Bigadiç, İvrindi, Kepsut, Fırt, Balat ve Giresun
2	Erdek	Edincik, Paşalimanı ve Marmara
3	Bandırma	Manyas, Kapıdağ
4	Edremit	Avunya
5	Burhaniye	Emrudâbad
6	Gönen	Sarıköy
7	Ayvalık	
8	Balya	
9	Sındırgı	

Kaynak: A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 67.

⁷⁰ A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 67.

⁷¹ Bigadiç kazasına dair detaylı bilgi için bkz. Şenol Çelik, " Bigadiç Kazasının İdari Yapısı ve Demografik Gelişimi", *Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık Armağanı*, İstanbul 2013, s. 380-409.

⁷² BOA. DH. MKT, nr. 2757/43, trh. 11 Safer 1327/4 Mart 1909.

⁷³ A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 18.

Tablo 10. Muhtelif Yıllarda Karesi Sancağına Bağlı Kazalar

1864'e Kadar	1864	1881	1888	1909
Balıkesrî, Edremid, İvrindi ma'a Nahiye-i Giresun, Avunya, Ayazmend, Ilıca-i Bergama, Bergama, Nevâhî-i Bergama, Kemer Edremit, Balya, Bigadiç, Kepsut ma'a Kasaba-i Tarhala, Tarhala ma'a Soma, Fırt ma'a Şamlı, Kozak ma'a Fesleke, Gönen-i Karesi, Manyas, Nahiye-i Kırkağaç, Haremeyn Aşireti, Sındırgı, Başgelenbe, Nahiye-i Emrudili, Nahiye-i Çandarlı	Balıkesir Ayvalık, Erdek, Edremid, Bigadiç, Kemer Soma	Balıkesir, Ayvalık Erdek, Edremid, Bigadiç, Kemer Bandırma, Gönen, Sındırgı	Balıkesir Ayvalık, Erdek Edremid Bigadiç Kemer Bandırma Gönen Sındırgı	Balıkesir Ayvalık, Erdek, Edremid Balya, Kemer Bandırma, Gönen, Sındırgı

Kaynak: A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 63- 67.

2. Kaza İdaresi

Kaza, nahiyeden büyük ve vilayetten küçük mülki idare bölgesine denilmektedir. Osmanlı Devleti'nde eskiden beri var olan, önceleri idari-adli daha sonraları ise sadece adli bir ünite olarak karşımıza çıkan kaza yapılanması, Tanzimat sonrasında yepyeni bir nitelik kazanmıştır. İdari teşkilatta en fazla yere sahip birimler kaza ve sancaklardı. Kazalarda yönetici sınıf olarak kadı, alaybeyi ve subaşılar bulunurdu. Kazaların birleşmesiyle teşekkül eden sancaklar, sancakbeyi tarafından kanun ve nizamlar çerçevesinde idare edilirdi⁷⁴.

Anadolu Selçukluları'nda ve Osmanlı'nın ilk dönemlerinde kazaların başında kaymakam, belediye başkanı ve adli görevleri bünyesinde birleştiren kadılar vardı. Bu dönemde kaza, bir iskân ünitesini değil, kadının kadılık mıntıkası anlamında yetki alanını tanımlamakta idi. Tanzimat'ta ise bu esas değiştirilerek kazalara kaymakamlar gönderilmeye başlandı⁷⁵.

⁷⁴ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal Ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997. s. 24.

⁷⁵ A. Ünlüoğlu, *A.g.t.*, s. 23.

XVI. yüzyılda Karesi sancağının merkez nahiyesi Balıkesir idi. Bu nahiyeye kuzeyde Manyas, doğuda Fırt, güneyde Başgerdek, güneybatısında Giresun, batı ve kuzey batısında Biga sancağının Balya nahiyesi ile çevrili idi. 1573'te Balıkesir'e bağlı Başgerdek nahiyesi ve 75 köy bulunmaktadır⁷⁶.

Osmanlı idari teşkilatlanmasında Balıkesir şehri Karesi sancakbeyinin oturduğu sancak merkezidir. Bununla beraber kaza kadısının oturduğu yer olması nedeniyle de kaza merkezi konumundadır. Balıkesir bu konumu itibarıyla de adli meseleler ile beledi işlerin yerine getirilmesinden mesul olan kadının, asayiş işlerinde, suçluların yakalanmasında görevli subaşının ve sancağın bütününe ilgilendiren işlerde görevli sancakbeyinin ikamet ettiği yerdir⁷⁷.

Tanzimat reformları ve bu reformların devamı olarak uygulamaya koyulan nizamnamelerin sonucu olarak her türlü idari yapılanma içerisinde Balıkesir Karesi'nin merkez kazası özelliğini korumuştur. Kazaya bağlı nahiyeler ve nahiyelerin sayısı zaman içerisinde sürekli bir değişiklik arz etmiştir.

Tablo 11. Muhtelif Yıllarda Balıkesir (Merkez Kaza)'e Bağlı Nahiyeler

	1864-1881	1881-1888	1888-1909	1909
1	Balya	Balat (Dursunbey)	Balat	Balat
2	Fırt (Susurluk)	Balya	Balya	Bigadiç
3	Giresun(Savaştepe)	Fırt	Fırt	Fırt
4	İvrindi	Giresun	Giresun	Giresun
5		İvrindi	İvrindi	İvrindi
6		Kepsut		Kepsut

Kaynak: A. Mutağ, *A.g.e.*, s. 63 - 67.

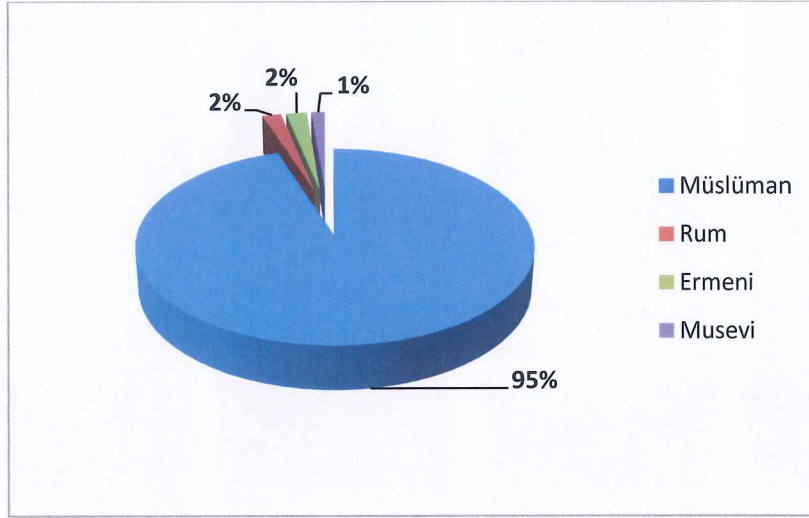
1898 senesinde doğrudan Balıkesir' bağlı 110 köy bulunmaktadır. Bu sayı, kaza dâhilindeki Balya, İvrindi, Giresun, Fırt, Kepsut ve Balat nahiyeleri ile bunlara bağlı köylerle birlikte 425 olarak tespit edilmiştir. Kazada toplam 26.547 hane vardır⁷⁸.

⁷⁶ M. Öntuğ, *A.g.t.*, s. 26.

⁷⁷ S. Sevim, *A.g.m.*, s. 71.

⁷⁸ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnâmesi* 1316, s. 389.

Grafik 1. 1898'de Balıkesir Nüfusunun Etnik Dağılımı

Kaynak: Hüdavendigâr Vilayeti Salnâmesi 1316, s. 389.

Grafik 1'de görüldüğü gibi adı geçen dönemde 119.356 kişilik nüfusun %95'i Müslümandır. Rumlar 2.150, Ermeniler 2.384 ve Museviler 1.526 kişi ile nüfusun geri kalanını oluşturmuşlardır.

Günümüzde yüzölçümü 14. 456 Km² olan Balıkesir'in 2013 seçimine göre genel nüfusu 1.162 761'dir. Merkez ilçenin nüfusu, bağlı köy ve beldelerde 71. 033, şehirde 267.903 olmak üzere toplam 338.936'dir. Bağlı ilçe sayısı 2014 itibariyle 20'dir. Bunlar: Altieylül, Ayvalık, Balya, Bandırma, Bigadiç, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Erdek, Gömeç, Gönen, Havran, İvrindi, Karesi, Kepsut, Manyas, Marmara Adası, Savaştepe, Sındırgı ve Susurluk'tur⁷⁹.

⁷⁹ www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/BALIKESIR.pdf; <http://www.balikesir.gov.tr/icerik.php?id=12>.

İKİNCİ BÖLÜM

KARESİ SANCAĞINA GÖÇMEN VEREN BÖLGELER VE GÖÇLERİN SEBEPLERİ

A. Göçmen Veren Bölgeler

1. Kafkasya

Kafkasya, Karadeniz'in kuzey doğusundaki Taman yarımadasından başlayıp Hazar denizinin batısındaki Apşeron yarımadasına kadar uzanan, doğusunda Hazar denizi batısında Karadeniz'in bulunduğu dağlık bölgedir. Güney sınırını Çoruh, Arpaçay ve Aras nehirleri teşkil ederken kuzeyde Don ve Volga nehirlerini birbirlerine yakınlaştırmış kısımları ve çok sayıda gölün yer aldığı Maniç Bataklığı ile çevrilidir. Kafkasya isminin kimler tarafından verildiği bilinmemekle beraber Dağıstan'ın eski yerlileri tarafından kullanıldığı ve bu kelimeye ilk kez 479 tarihinde rastlandığı bilinmektedir⁸⁰.

Karadeniz'den Hazar Denizine doğru kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzunluğu 1.200 km bulan Kafkas dağları bölgeyi kuzey ve güney olarak ikiye böler. Bu dağ silsilesi ile güneyde Aras Nehri, doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz'in arasında kalan ve günümüzde Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı içine alan bölge Güney Kafkasya'dır. Kafkas dağlarının kuzeyinde kalan ve günümüzde Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetlerin yer aldığı kısım ise Kuzey Kafkasya'dır⁸¹.

Türkler'in "Demir Kapu", Arapların ise "Bâbü'l - ebvâb" dedikleri Derbent geçidi en önemli ulaşım noktalarından birisidir. Bir diğeri ise XVIII. yüzyıldan itibaren "Gürcü Askeri Yolu" olarak anılan Daryal Geçidi'dir. Bu kadim yollar Sasani ve Romalılarından itibaren Kafkasya'yı istila eden bütün orduların kullandığı ana yol olarak stratejik öneme sahiptir. Aynı zamanda XIII. yüzyıla kadar İslam dünyası ve Hıristiyan Dünyası arasındaki ticarete aracılık etmesi açısından da önem

⁸⁰ İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958, s. 3-4; Rıza Karagöz, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, Ondokuz Mayıs. Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans tezi, Samsun 1993, s.

1.
⁸¹ M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, İstanbul 2005, s. 13.

taşır. Bunlardan başka Mamison ve Avar Geçidi ile beraber 70 kadar küçük yol ve patika Kuzey ve Güney Kafkasya arasında ulaşımı sağlar⁸².

Ortaçağ Arap coğrafyacısı El Mesudî'nin *Yetmişiki millet yaşar. Her milletin kendi hükümdarı ve diğerlerinden farklı lisânı var* diye anlattığı, İslam tarihçileri ve coğrafyacıları tarafından "Cebelü'l-elsân" (Diller Dağı) olarak adlandırılan Kafkasya da olağanüstü dinsel ve etnik çeşitlilik bulunmakta 40 kadar farklı dil ve lehçe konuşulmaktadır⁸³.

Kafkas nüfusu Gürcü, Laz, Adige, Abaza, Çeçen, İnguş, Avar, Lezgi, Gazi Kumuk/ Lek, Dargı gibi Kafkas halklarından Azeri, Karaçay/Malkar, Nogay ve Kumuk gibi Türk boylarından, Ermeni, Oset gibi Hind Avrupa kavimlerinden meydana gelmiştir⁸⁴.

Kafkasya tarih boyunca çeşitli milletlerin hâkimiyet mücadelesini gerçekleştirdikleri bir coğrafya olmuştur. İlkçağlarda Roma, Pers ve İskit; ortaçağda Bizans, Sasani ve Hazar akınlarına maruz kalmıştır. VII. Yüzyıldan başlayarak Müslümanların da akın yaptığı bir bölge olan Kafkasya da diğer ülkelerde elde edilen olağanüstü başarılar kazanılamamıştır. Her ne kadar İslam nüfuzu tesisi edilmişse de idari açıdan halifenin ruhani liderliğini tanıyan fakat siyasi bakımdan tamamen bağımsız yönetimler var olmuştur⁸⁵.

Osmanlı Devleti'nin Kafkasya ile olan ilk ilişkiler XV. yüzyılın ilk yarısından sonra olmuştur. İlk defa 1451 ve 1454'te Abhazya, bölgesi merkezi Sohum ile birlikte ele geçirilmiş, fakat bu bölge uzun yıllar bölge boy beylerinin eliyle idare edilmiştir. 1475'te Kırım Seferi sırasında da Kuzey Kafkasya'daki Terek ile Kuban nehirleri arasında bulunan Çerkes, Dağıstan ve Nogay Müslüman toplumlarının yaşadığı bölgeler ele geçirilmiştir. 1479'da Anapa, Taman ve Koba İskeleleri fethedilerek, önce kaza sonra sancak yapılan Taman'a bağlanmıştır. Yavuz Sultan Selim Han'ın Mısır seferiyle halifeliği devralmasından sonra Kafkasya'nın tüm

⁸² Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979, s. 4.

⁸³ M. S. Bilge, *A.g.e.*, s. 17.

⁸⁴ S. Erkan, *A.g.t.*, s. 4.

⁸⁵ R. Karagöz, *Ayn tez*, s. 19.

Müslümanları manevi yönden Osmanlı'ya bağlanmış ve her fırsatta Osmanlı devletinin yardımına lüzum görmüşlerdir⁸⁶.

2- Kırım

Kırım Yarımadası güneyinden ve batısından Karadeniz, doğusundan Azak Denizi ile çevrelenmiştir. Girintili körfezleri ve koylarıyla, çıkıntılı burunlarıyla çok sayıda liman ve iskeleye sahip olan Kırım deniz ulaşımına elverişlidir⁸⁷.

Tarih boyunca Asya içlerinden gelen kavimlerin geçiş güzergâhı olan Kırım'ın bilinen ilk sakinlerinin Taurular'dır. Milattan önce VIII. yüzyılda Kırım'ın bozkır kesimi İskitlerce, sonrasında da Kimmerler tarafından istila edilmiştir. Kırım'daki ilk Yunan kolonileri ise milattan önce VI. Yüzyılda kurulmuştur. Bölge Milattan önce IV. Yüzyıllarda Roma hâkimiyetine girmiş, yine aynı yüzyılda Gotların saldırılarına ve ardından Hunların Avrupa'ya inişleri sırasında Alanların yerleşmelerine sahne olmuştur. Hazarlar, Kırım'a kadar bozkır alanlara yerleşen Peçenekler ve doğu sahillerini ele geçiren Kıpçaklar tarihsel süreç içinde bölgeye hâkim olan diğer unsurlardır. Hazarlardan sonra Musevi Karayim Türkleri de uzun süre Kırım'da yaşamışlardır⁸⁸.

Kırım hanlığı, siyasi bir teşekkül olarak XIV. yüzyılın ikinci yarısında Altın Ordu Devletinin parçalanması sonucunda oluşmuştur. Kurulan Kırım Hanlığında yaşanan taht kavgaları ve bu mücadelelere Cenevizlerin de taraf olması Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in emriyle Gedik Ahmet Paşa komutasında Kefe ve Kırım sahillerindeki bütün Ceneviz şehirlerini ele geçirilmiştir. Bundan sonra üç asır boyunca Osmanlı devletine bağlı olacak hanlığın birliğini sağlamış, Altın Ordu hanlarının ilhak teşebbüslerine, Moskova Knezliğinin saldırılarına karşı hanlığın varlığını garanti altına almıştır⁸⁹.

3- Rumeli

Osmanlılar Balkan Yarımadasına Rumeli adını vermişlerdir. Bu isim aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bu toprakları içine alan eyaletinin de ismidir. Bununla

⁸⁶ Süleyman Erkan, *Kırım Kafkasya ve Doğu Anadolu Göçleri (1878-1908)*, Ondokuzmayıs Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Samsun 1993, s. 6.

⁸⁷ Müstecip Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)*, İstanbul 1980, s. 19.

⁸⁸ Halil İnalçık, "Kırım" maddesi, *DİA*, XXV, s. 448.

⁸⁹ H. İnalçık, "Kırım" maddesi, s. 450-451.

birlikte "Rumeli" kelimesini, Bizans'tan fethettikleri bölgeler için kullanmaya başlamışlardır. XIX. yüzyıl başlarından itibaren ise Balkan Yarımadası ismi kullanılmaya başlamıştır⁹⁰.

Akdeniz, Adriyatik İyon, Ege, Marmara denizi ve Karadeniz'in kuşattığı Balkan Yarımadası ile Avrupa kıtası arasında doğal bir sınır yoktur. Büyük bir kısmı dağlık olan yarımada birbiriyle bağlantıları az olan bölümlere ayrılmıştır. Bu durum beşeri ve siyasi yapıyı da etkilemiş, milli ve siyasi birliğin gelişmesini önlemiştir⁹¹.

Anadolu Türklerinin Balkanlarda topluca ilk kez yerleşmeleri, 1263'de Moğol tahakkümünden kaçan yaklaşık kırk Türkmen obasının, Sarı Saltuk Baba liderliğinde, Bizans İmparatoru tarafından Dobruca Bölgesine yerleştirilmeleri neticesindedir. Balkanlar'a Anadolu'dan yapılan Türk akınları ise Karesi Beyliği kurulduktan sonra başlar. Fakat Osmanlıların 1352'de Çimpe'de bir kale kurmaları ve 1361 yılında Edirne'nin fethedilmesi Osmanlı tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra Balkanlarda ilerleyen Osmanlılar, XIX. Yüzyıla gelindiğinde Eflak- Buğdan, Sırbistan, Bosna, Karadağ, Yanya, Teselya, Mora, Makedonya, Bulgaristan ve Trakya toprakları ile başta Girit olmak üzere, Batı ege adalarını içine alan bir imparatorluk kurdular⁹².

XIX. Yüzyılda Bulgarların, Sırbların ve Yunanlıların milliyet şuurı ile ulusal devlet kurarak ayrılmalarına kadar balkan halkları Osmanlı yönetimi altında birlikte yaşamışlardır. Rumeli'de Müslümanların yaşadığı saha, bölgenin büyüklüğüne nazaran çok fazla değildi⁹³.

a. Bulgaristan

Bulgaristan, Batıda Sırbistan ve Makedonya, doğuda Karadeniz, kuzeyde Romanya, güneyde Yunanistan ve güneydoğuda Türkiye ile çevrilidir.

Balkan dağları ve Rodoplar bölgenin iki önemli yükseltisidir. Rodop dağları üzerinde bilinen geçitlerden başlıcaları Pravada ve Aydos arasındaki *Nadir Derbendi*, Şumnu ile Karınabad arasındaki *Çalıkavak*, Kızanlık ve Tırnova

⁹⁰ Halil İnalçık, "Rumeli" maddesi, *İA*, IX, s. 766.

⁹¹ Türk Ansiklopedisi, "Balkan Yarımadası" maddesi, IV, s. 158.

⁹² H. İnalçık, "Rumeli" maddesi, s. 767.

⁹³ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, sayı 3 (Prizren 2005), s. 36.

arasındaki *Şıpka*, Kamçı Çayı boyunca uzanan *Demir- Kapı* ve Manastır Çayı boyunca uzanan *Hain Boğazı*'dır. Bu geçitler Kuzey Bulgaristan ile Güney Bulgaristan'ı arasındaki ulaşımı sağlamakla beraber önemli olan büyük savaşlarda orduların güneyden kuzeye veya kuzeyden güneye doğru gelip geçişleriyle ün kazanmışlardır⁹⁴.

XIX. yüzyılda Tuna ve Edirne vilayetleri çok uluslu Osmanlı imparatorluğu topraklarıydı. Bu topraklarda yaşayanlar arasında Türk nüfusu mühim bir yer tutmaktaydı. 1876 Yılında Tuna vilayetinin Niş sancağı dışındaki altı sancağında 1.130.000 Bulgar ve 1.120.000 Türk İslam nüfusu vardı. Berlin Antlaşması ile Doğu Rumeli adını alan Filibe ve İslimye sancaklarında ise yine 1876 yılında 483 bin Bulgar'a karşılık 681 bin Türk yaşıyordu. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı bu nüfus dengesini Türklerin aleyhine değiştirmiştir⁹⁵. Bulgaristan'dan, çalışma alanımız olan Karesi'ye gelenlerin pek çoğunun Deliorman çevresinden geldikleri tespit edilmiştir.

Deliorman, büyük bir kısmı Bulgaristan'ın kuzey doğusunda olup bir kısmı Romanya toprakları için de yer alan idari bir birimden çok coğrafi bira alanı işaret eden bir yer adıdır. Bu nedenle kesin sınırlarını çizmek mümkün değildir. Deliorman'ın merkezi Hazergrad olmakla beraber en büyük şehri Şumnu'dur. Bunların dışında Balpınar, Kemanlar, Akkadınlar ve Kurtpınar en mühim yerleşim yerleridir. Deliorman XIX. yüzyılın yarısından itibaren Bulgar kolonizasyonuna uğramıştır. Buna rağmen günümüzde dahi azımsanmayacak oranda Türk'ün yaşadığı Deliorman ve çevresinde Türkçe konuşulur⁹⁶.

b. Dobruca

Bir kısmı Romanya'ya, diğer kısmı Bulgaristan'a bağlı olan Dobruca'nın güneyinde Deliorman, Kuzeyinde İsakçı ve Tulça, doğusunda Karadeniz batısında ise Tuna ırmağı vardır.

Müslümanlığın ilk olarak Moğollar aracılığı ile girdiği Dobruca Fatih zamanında bayındırlık faaliyetlerine sahne olmuş ve çeşitli Türk boyları ile Türkleştirilmiştir. 1669 Karlofça Antlaşmasından sonra Ulu Nogay bölgesinin

⁹⁴ Ali Kemal Balkanlı, *Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler*, Ankara 1986, s. 11-13.

⁹⁵ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Ankara 1986, s. 18.

⁹⁶ T. Kowalski, "Deliorman" maddesi, *İA*, III, s. 517-518; M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Klavuz*, Ankara 1988, s. 131.

boşaltılmasıyla Nogay, Kırım, Çongar, Azak ve tatar Bucakları büyük oranda Dobruca'da iskân edilmişlerdir. Türk unsurların büyük kitleler halinde yerleşmesi ise Kırım Savaşı sonrasında olmuştur. Bu dönemde artan Müslüman - Türk nüfusu 93 Harbinden sonra Osmanlı aleyhine değişiklik göstermiştir. Osmanlı zamanında halkın tamamına yakınının Müslüman olduğu Dobruca'da Türklerin ve Tatarların Anadolu'ya göç etmesinden sonra Hristiyanlık yeniden nüfuz etme imkânı bulmuştur⁹⁷.

B. Göçlerin Genel Sebepleri

1. Rusya'nın Kırım'ı ilhak Etmesi

Osmanlı İmparatorluğunun hemen hemen son yüz eli yılında yaşadığı en önemli olaylardan biri göçtür. Rusların Azak'ı fethederek, sonunda Karadeniz'e inmesi Rus tehlikesinin habercisi ve Tatarların Rusya'ya akınlarının nihayeti olmuştur. Ruslar Kuban mıntikasına doğru inmeye başlarken Tatar gücü artık gittikçe gerilmiştir⁹⁸.

Ruslar, 1770'te Bucak'ı, 1771'de de Kırım'ı işgal etmişlerdir. Rus ilerleyişinin yanı sıra, Osmanlı Devleti ve Kırım hanlığı arasındaki anlaşmazlıklar da su yüzüne çıkarmıştır. Üst üste yenilgiler alan Osmanlı Devleti Ruslar ile yaptığı Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile Kırım'ın bağımsızlığını tanımıştır⁹⁹. Anlaşma gereğince Kerç ve Kılburnu kaleleri; Tin ve Özü nehirleri arasındaki bir hayli yer Ruslara kalmış ve Osmanlı Devleti Kabartay'lardan elini çekmiştir. Rusya bu şartlar neticesinde Eflâk'ta, Boğdan'da Akdeniz adalarında Osmanlı Devletinin aleyhine Pek çok köprübaşları ele geçirmiştir¹⁰⁰. Osmanlı Devleti de antlaşmaya sultanın Müslüman Tatarlar üstünde dini hâkimiyetini kabul eden bir maddenin konmasını talep ederek Kırım'a müdahale için açık kapı bırakmıştır.

1783 yılında Ruslar tarafından tamamen ilhak edilen Kırım'da, yürütülen tahrip, müsadere, tehcir ve kolonizasyon hareketleri nedeniyle göçler kitlesel bir mahiyet kazanmış, deniz kıyılarına, iskelelere ve limanlara yakın olan yerlerde oturan halk, yapılan tazyiklere dayanamayarak mal ve mülklerini yok pahasına satıp

⁹⁷ TA, "Dobruca" maddesi, XIII, s. 405-406; M. Yılmaz, *A.g.t.*, s.39.

⁹⁸ C. Gökçe, *A.g.e.*, s.32.

⁹⁹ Halil İnalçık, "Kırım Türk Yurdunun Yok Edilişi", *Türk Kültürü*, sayı 21, (Ankara 1964), s. 64.

¹⁰⁰ M. Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)*, s.100-102.

Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. Böylece 1800 yılına kadar yaklaşık olarak nüfusun %33'ü yani 500 bin kişi göç etmiştir¹⁰¹.

1850'li yılların ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'ne sığınanların sayısının büyük artış yaşandı. Rusya'nın güneye doğru genişlemesinin devam etmesi ile yurtlarından olan halklar, Osmanlı'ya yöneldi. Kırım'dan sadece 1856-1876 yılları arasında imparatorluğa sığınanların sayısı 300.000'dir. Bununla beraber Tatar mültecilerin sayısının 1922 yılına gelindiğinde 1.800.000'e ulaştığı tahmin edilmektedir. 1877 yılına kadar Tatarlar doğrudan Anadolu'ya yerleştirilmiş olsalar da büyük çoğunluğu Balkanlar'da, Dobruca bölgesinde iskân edilmişlerdir. Bu tarihten sonra daha önce Balkanlar'a yerleştirilenlerin çoğunluğu da dâhil olmak üzere Tatarlar'ın göç ettikleri bölge bu günkü Türkiye'dir. Daha çok İstanbul, İzmir, Eskişehir, İzmit, Bandırma ve İnegöl'de iskân olunmuşlardır¹⁰².

2. Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali

Rusların Kırım'ı ve Kafkasya'yı işgal politikaları birbirleri ile paralellik arz etmektedir. Dolayısı ile Azak'ı ele geçiren Ruslar, hem Kırım'ın hem de Kafkasya coğrafyasının anahtarını elde etmişlerdir. Azak denizine giren Ruslar, Kuban mıntıkasına inmeye başlamış, Derbend gibi önemli bir mevki ele geçirmişlerdir¹⁰³.

Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ile sonuçlanan 1768 - 1774 Osmanlı Rus Savaşı ve sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kuban nehrinin kuzeyinde kalan bütün toprakları kaybeden Osmanlı Devleti dikkatini Kafkasya'ya çevirmiştir. İlk faaliyet olarak Ferah Ali Paşa, Soğucak muhafızlığına tayin edilmiştir. Ferah Ali Paşa'nın gayretleriyle başta Çerkesler olmak üzere Lezgiler, Çeçenler, Müslüman Gürcüler ve diğer Müslüman milletlerin Osmanlı birliğine bağlanması sağlanmış ve Rusya'ya karşı ortak mücadele şuru yaratılmaya çalışılmıştır¹⁰⁴.

1783 yılında Kırım'ı da ilhak ederek yüzünü Kafkaslara çeviren Rusya'nın en kolay ele geçirdiği yer Gürcistan'dır. Aynı yıl, Daryal geçidini Vladikafkas'tan Tiflis'e bir araba geçecek şekilde genişleten General Potemkin önderliğindeki Rus

¹⁰¹ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 65.

¹⁰² Ahmet Akgündüz, "Osmanlı imparatorluğu ve Dış Göçler 1783-1922", *Toplum ve Bilim*, sayı 80 (İstanbul 1999), s. 145-146.

¹⁰³ R. Karagöz, *A.g.t.*, s. 104-105.

¹⁰⁴ Zübeyde Güneş Yağcı, "Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti: Çerkeslerden Bağlılık Senedi Alınması" *Karadeniz*, sayı 2 (Ankara 2009), s. 101-102; A. Saydam, *A.g.e.*, s. 37.

kuvvetleri, geçide Vladikavkas kalesini inşa etmişlerdir. Böylece Kırım'dan sonra Kafkasya'daki işgallerini de sağlamlaştırdıkları gibi Gürcistan yolunu da kontrol altına almışlardır¹⁰⁵.

1787-1792 ve 1806-1812 savaşlarında, Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı Kafkasya'da yeni topraklar kaybetmeye devam etmiştir. Rusya'nın bölgeye tamamen yerleşmesi ise 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde olmuştur¹⁰⁶.

Osmanlı Devleti ve İran olmak üzere bölgedeki iki Müslüman devletin yenilmesi Rusya'yı Kafkaslarda tamamıyla özgür bırakmıştı. Rus hâkimiyeti dışında kuzey Kafkasya'da sadece ortadaki dağlık bölge kalmıştı. Bütün gücünü dağlılara boyun eğdirmek ve Kafkasya'da kalıcı olmak için harcayan Rusya'ya İran'ın müdahalesi söz konusu değildi. Osmanlı Devleti de 1854 yılına kadar Kafkasya'dan elini çekmek zorunda kalmıştı. Rusya'nın zalimce muamelelerine, haksızca işgallerine karşı, dağınık, bölünmüş güçsüz Kafkas halkı İmam Mansur'un başlattığı hürriyet mücadelesini İmam Gazi Muhammed ile devam ettirdi. Gazi Muhammed önce dağınık ve Rus adetlerini benimseyerek İslam'ın akidelerini terk etmiş kabileler ile mücadele etti¹⁰⁷.

Gazi Muhammed'in Ruslar tarafından öldürülmesinden sonra yerine Hamzat, onun ardından da Şeyh Şamil geçmiştir. Şamil'in İmam olarak tanınması, Kafkas tarihinde yeni bir devri başlatmıştır. İmam Şamil'in 30 yıllık bir mücadeleden sonra yakalanmasıyla Kafkasya'da Rusya'ya karşı direniş zayıflamış, 1860'larda Rusya Çerkesistan'ı fethetmiştir¹⁰⁸. Bu tarihten sonra başlayan Çerkes göçleri, 1864'e varıldığında beklenmedik şekilde yoğunlaşmış, 1876 yılına kadar, Kırımlılar da dâhil olmak üzere 1.000.000-1.200.000 civarında Müslüman Kafkasya'yı terk etmiştir¹⁰⁹.

¹⁰⁵ S. Erkan, *A.g.t.*, s. 113.

¹⁰⁶ Yusuf Küçükdağ - Bilal Dedeyev, "Rusya'nın XIX. Yüzyılın Başlarında Kafkasya'ya Yerleşme Siyaseti", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri: XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar*, (İstanbul 2001), s. 174.

¹⁰⁷ John F Baddeley, *Rusya'nın Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Ankara 1989, s. 245.

¹⁰⁸ Ufuk Tavkul, *Kafkasya Gerçeği*, İstanbul 2007, s. 110.

¹⁰⁹ A. Akgündüz, *A.g.m.*, s. 145-146.

3. Osmanlının Rumeli'den Çekilmesi

a. Bulgaristan Prenslığının Kurulması

Bulgarlar dini bakımdan Fener Rum Patrikhanesi'nin, siyasi bakımdan da Türklerin egemenliği altında bulunuyorlardı. XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren, Bizans İmparatorluğu'nu tekrar canlandırmak isteyen ve sistemli şekilde Panhelenist bir siyaset izleyen Patrikhane'nin, Bulgarları asimile etmeye kalkışması, Bulgarlar arasında milliyet hislerinin uyanmasına neden olmuştur. Nitekim bu tarihlerde, Bulgar milletinin varlığı çok fazla bilinmemekte ve Tuna ile Ege arasındaki sahada, sadece Türkler ile Rumların yaşadığını sanılmaktaydı. Milliyetçilik hareketlerinden etkilenen Bulgarlar ilk olarak 1860 tarihinden itibaren müstakil bir kilise kurabilmek amacıyla, Fener Rum Patrikhanesi'nin ruhani liderliğini tanımadıklarını beyan ettiler. Söz konusu durumun Rusya tarafından da istismar edilmesi neticesinde, Osmanlı Devleti 11 Mart 1870 tarihinde yayınladığı bir berat ile Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığı kabul etmek durumunda kalmıştır¹¹⁰.

Dini açıdan özgürlüklerini kazanan Bulgarlar, sık sık isyan ederek, bağımsız bir devlet kurmak için fırsat kollamaya başlamışlardır. Nitekim tarihimize "93 Harbi" diye anılacak olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin çıkması Bulgarlar için gerekli zemini hazırlamıştır¹¹¹.

Savaşın kaybedilmesinden sonra Osmanlı Devleti, 3 Mart 1878 tarihinde Ruslarla imzaladığı Ayastefanos Antlaşması ile Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarını tanıırken, Bulgaristan'ın da Osmanlı'ya vergi veren bir prenslik haline getirilmesini kabul etti. Bunun yanında yüzölçümü takriben 164 bin km kareyi bulacak ve Kavala Limanı üzerinden sıcak denizlere incek olan Rusya himayesindeki Bulgaristan'ın adeta Balkanlar'da tek ve büyük bir Slav devleti haline getirilmesi amaçlanmıştır. Lakin Rusya'nın Balkanlardaki nüfuzunun kırılmasını gerekli gören diğer devletler, Ayastefanos'taki şartların değişmesine dair Avusturya'nın teklifini, kabul etmişlerdir¹¹².

¹¹⁰ M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 54.

¹¹¹ Mahir Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Ankara 1992, s.10.

¹¹² M. Aydın, *A.g.e.*, s. 12.

13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın durumlarında bir değişiklik olmamasına rağmen, Ayastefanos'ta tesis edilmiş olan Büyük Bulgaristan yerine, eski Tuna vilayetinin Vidin, Sofya, Rusçuk, Tırnova ve Varna sancakları üzerinde, Osmanlı hâkimiyeti altında ve Babıali'ye vergi veren 64 bin km karelik muhtar bir Bulgaristan Prenslığının kurulmasına karar verilmiştir. Buna göre, Bulgaristan Prensi halkın seçimi, Padişah'ın tasdiki ve büyük devletlerin desteğiyle tayin olunacaktı. Ayrıca Bulgaristan ayanından toplanacak olan bir meclis, Prens seçiminden önce emaretin anayasasını hazırlayacaktı.

Ayastefanos'ta Bulgaristan'a verilmesi kararlaştırılan topraklardan Makedonya ve Batı Trakya kayıtsız şartsız Osmanlı'ya bırakılırken, Balkanlar ile Trakya arasında kalan ve eski Edirne vilayetinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde, "Şarki Rumeli" adıyla 32.500 km karelik ayrı bir vilayetin kurulması kararlaştırılmıştı. Bu vilayet, siyasi ve askeri bakımdan doğrudan doğruya Osmanlı'ya tabi olmasına karşın, Hristiyan bir vali tarafından idare edilecekti. Ancak çok geçmeden 1885 yılı sonlarına doğru bu vilayet de, Bulgaristan tarafından ilhak olunmuştur¹¹³.

b. Romanya'nın Bağımsızlığını Kazanması ve Kuzey Dobruca'yı İlhakı

Ruslar, Kırım Harbi (1853-1856) sırasında Dobruca'yı işgal etmişler, fakat Paris Antlaşması hükümlerine uyarak Tuna kıyısına çekilmişlerdir. Bu savaş sona ermeden önce Kırım halkından yüz binlerce kişi Dobruca'ya göç etmiş ve oraya iskân edilmiştir. Göçmenlerin merkezi, planları İstanbul'da çizilen ve masrafları hazineden karşılanan, eski Karasu kasabasının yerinde kurulan Mecidiye olmuştur. 1864'te Tuna vilâyeti teşkil edilince Dobruca buraya bağlanmıştır¹¹⁴.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında 60 bin kişilik Eflak ve Buğdan ordusu Rusya'nın yanında yer almış, eski bir Türk yurdu olan Dobruca işgal edilmiştir. Bu tarihe kadar sözde Osmanlı hâkimiyetinde kalan Romanya, Berlin Antlaşması ile bağımsızlığını kazanırken, ahalisinin çoğunluğu Rumen olan

¹¹³ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I*, Ankara 1953, s. 403; M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 56.

¹¹⁴ Kemal Karpat, "Dobruca" maddesi, *DİA*, IX, s. 484.

Besarabya'yı Rusya'ya vermiş ve bunun karşılığında özbeöz bir Türk vatani olan Kuzey Dobruca'yı almıştır¹¹⁵.

4. Türk- İslam Topraklarının Rusya tarafından İşgalinden Doğan İtici Sebepler

Çalışmanın tarihsel sürecini oluşturan zaman dilimi, tamamen itici sebeplerin etkisiyle yapılan göçlere sahne olmuştur. Kırım, Kafkas ve Balkanlardan Osmanlı devletine yapılan göçlerin büyük bir kısmı can ve mal güvenliğini sağlamak, yaşam koşullarını iyileştirmekten ziyade gerçekleştirmek amacına dayanmaktadır.

Rusya tek bir Rus milleti oluşturmak ve Rus Coğrafyasını güneye doğru genişletmek amacına yönelik izlediği Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikasında başarılı olmak için Türk- İslam unsurları üzerinde aşağıda açıklanan tutumları sergilemiştir.

a. Topraksızlaştırma Politikası

Siyasi ya da askeri başarılarla elde edilen yerlerde kalıcı olmak ve kendi kanunlarını yürütebilmek demografik politikalar izlemekle mümkündür. Rusya da işgal ettiği yerleri elinde tutabilmek için hükmünü geçirebilmek amacıyla içinde göç ve iskânı da barındıran demografik yöntemlere başvurmuştur. Temeli baskıya, zulme ve soykırıma dayalı, bu politikaları normal yerleşim siyasetleriyle bir tutmak mümkün değildir.

Rusya'nın Kırım'ı tamamen ele geçirmesinden sonra Kırım toprakları Rus asilzadelerine ve Çarlık yönetimine davet edilen Yunanlılara verilmeye başlanmıştır. Fakat bu insanlar çiftçilikten anlayan kimseler olmadıkları için çiftliklerden alınan verim gitgide azalmıştır. Bu durumda çiftliklerde Kırım Türklerinin kiralınması ise Çarlık Rusya'sının toprak köleliğini Kırımlıların üzerine yüklemiştir. Daha önceleri orman ve otlaklardan serbestçe yararlanan Kırım Türkleri bu yeni statü ile fakir, topraksız köleler haline gelmeye başlamışlardır. Dolayısı ile özgürlüğü ellerinden alınan Türk ahali için göç kaçınılmaz bir hale gelmiştir¹¹⁶.

¹¹⁵ M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 57.

¹¹⁶ Elvira Kazas, *1853-1863 Yıllarında Kırım'dan Osmanlı Topraklarına Yapılan Göçler*, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enst. Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1994, s. 6.

Tavrida (Kırım) Genel Valisi tarafından yaptırılan bir incelemeye göre, 1891 yılı sonuna kadar buradaki toprakların üçte ikisi çeşitli hilelerle hazine veya Rusların istedikleri kişilere verilmişti. Böylece toprakları ellerinden alınan ve göçe zorlananların boşalttıkları yerlere yeni göçmenler getirilip iskân edildi. O sıralarda Rus kölelik nizamına göre Rus Köylüleri getirilemeyince Potemkin Korsika, Livorna, Piza, Cenova; Almanya gibi yerlerden göçmenler getirerek boşaltılan yerlere yerleştirdi. Zamanla Kozakların, Greklerin, Ermenilerin, Bulgarların, Yahudilerin yerleştirilmiş olduğu Kırım'da göçler dolayısıyla Türk nüfusu azalırken yabancı nüfusta önemli artışlar görülmüştür¹¹⁷.

Rusların yerli kavimlere yönelik tehcir hareketleri ve iskân siyaseti Kafkasya'da da vuku bulmuştur. Buna mukabil Kırım'a göre daha geç başlamıştır. Kafkasya'ya müdahalelerinden sonra iç bölgelerden getirilen göçmenler buralara yerleştirilmiş, bunların dışında kozaklar, Bulgar, Rum ve Alman Göçmenleri de iskân edilmiştir. İskânlar daha çok Kuzey Kafkasya'ya yapılmıştır. Güneyde zaten Gürcüler ve Ermeniler gibi Hristiyan halkların varlığı buralara Kitle olarak göçü gerektirmemiştir. Rusya Kafkasya'daki iskân siyaseti çerçevesinde Rus göçmenleri iskân için "*İslav İttihadı Cemiyeti*"ni kurmuştur. Cemiyet bölgede Rus nüfusunu arttırmak için Rus ailelerini bölgeye göç etmeye teşvik edecek faaliyetlerde bulunmuştur. Göç ettirilen Ruslara ve diğer göçmenlere Kafkasya'da geniş araziler verilmiş, vergilerden muaf tutularak, zirai araç-gereç yardımı yapılmıştır¹¹⁸.

Rusya topraklarını işgal ettiği kavimlere yönelik katliam, tehcir politikalarını uygularken ana prensip olarak her ne olursa olsun Türk-İslam nüfusunu yerlerinden oynatma gerekliliği idi. Bu yeni oluşturulan yerleşim alanlarında potansiyel tehlike oluşturmalarını engellemek demektir. Bununla beraber yabancı unsurların Rusların yoğun olduğu yerlere zorla iskân edilmeler hem onların kontrol altında tutulmaları hem de hızla Ruslaşmaları amacını taşımaktaydı¹¹⁹.

¹¹⁷ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 66.

¹¹⁸ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006, s. 37.

¹¹⁹ Abdullah saydam, "Rusya'nın Kırım ve Kafkasya'yı İstilasında Uyguladığı Demografik Yöntemler", *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, İstanbul 1996, s. 102.

b. Ekonomik Baskılar /Angarya ve Vergiler

Rusya'dan Müslümanları göçe zorlayan etkenlerden biri de ekonomik baskılardır. Rusya ele geçirdiği Müslüman ülkelerdeki vakıflara el koymuş, Müslümanlara ait yüzbinlerce araziye müsadere ederek çarlık aristokrasisinin hizmetine sunmuştur. Bu dönemde Vakıf topraklarında mühim azalmalar olmuş, 1783 yılındaki 457.800 hektar olan arazi miktarı, 1918'e gelindiğinde 95.499 hektara gerilemiştir. Müslümanların ellerindeki arazilerin alınmasıyla verimsiz topraklara mahkûm edilen halklar göçe mecbur kalmışlardır¹²⁰.

Rus işgaline maruz kalan halklar *yasak* tabir edilen vergiyi ödemekle yükümlüydüler. Bu mükellefiyetleri öldüklerinde dahi son bulmuyordu. Ölen kişinin çocukları, çocukları yok ise komşuları vergiyi ödemeye devam ediyordu. Halk yükümlü olduğu vergiyi ödeyemez ise her şeyi satılırdı. Topraklarından göçmek isteyenlere ise on yıllık toptan vergi borcu yüklenir, ödeyememeleri halinde tüm malları müsadere edilirdi¹²¹.

Vergi mükellefleri aynı zamanda *devletlik hizmetler* adıyla bazı işleri yapmakla yükümlüydüler. Hükümet onlara istihkâmlar, tabyalar, yollar, kaleler inşa ettiriyor, buna mukabil bazen vergiden muaf tutuyordu. Netice itibariyle Müslümanlıkta ısrar edenler ağır vergiler ve angaryalarla eziliyordu. Amaç Hristiyanlığı kabul etmeyenleri ekonomik açıdan yaşayamaz hale getirmektir¹²².

c. Dinî Baskılar ve Asimilasyon

Rusya 1860 yılına kadar Kafkas ve Kırım halklarının göçlerini memnuniyetler karşılamaktaydı. Fakat bu göçmenlerin Osmanlı Devleti tarafından Rusya'nın Balkan Planı aleyhine Tuna'nın güney kısmına yerleştirilmekteydi. Balkanlarda Tuna'dan Ege Denizine uzanan, kendilerine bağlı bir Bulgar prensliği kurmayı tasarlayan Ruslar, artık göçlere sıcak bakmıyorlardı. Bu tarihten sonra Kırım ve Kafkas halklarının göçmelerine izin verilmeyecek, Ruslaştırma evvelinde de Hristiyanlaştırma politikalarına maruz bırakılacaklardı¹²³.

¹²⁰ S. Erkan, *A.g.t.*, s. 47.

¹²¹ M. Yılmaz, *A.e.t.*, s. 66-67.

¹²² N. İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 34.

¹²³ N. İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 32.

Ruslaştırmanın bir adımı olarak Rus kültürü Ortodoks kilisesi aracılığıyla benimsetilmeye çalışıldı. Birçok cami kiliseye çevrildi. Bazı şehirlerde yalnız büyük camilerin yapılmasına izin veriliyorken, Kırım'da camiler tahrip ediliyor, imamlar gündüz vakti ezan okurken sırf eğlence olsun diye öldürülüyorlardı. Bu durum XIX. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Ekonomik baskılar ve hac ibadetine izin verilmemesi gibi uygulamalar nedeniyle azımsanmayacak ölçüde Tatar Hristiyanlığı kabul ederken, büyük bir kısmı da *Kâfir Devlet* idaresinde yaşamamak adına Osmanlı hâkimiyetindeki topraklara göç etmişlerdir¹²⁴.

Ruslar, ele geçirdikleri bölgelerdeki Müslüman din adamlarına baskı yapmaktaydılar. Kazan'da, 200 haneden az olan köylerde cami yapılması ve din adamı görevlendirilmesi yasaklandı. Din adamlarının etkinliğini kırmak için pek çoğu silahaltına alındı ve pek çoğuna da görevlendirilmek için Rusça bilme zorunluluğu getirildi. Bu ve bunun gibi pek çok baskıya karşı koymanın cezası Sibiry'a sürgün, sürgüne direnmenin cezası ise idamdı¹²⁵.

d. Askerlik Meselesi

Ülkeleri Ruslarca işgal edilen Türk- İslam ahaliyi en çok tedirgin eden hususlardan biri de askerlik meselesi idi. Ruslar işgal ettikleri halkların başkaldırılarını önlemek, amaçları doğrultusunda onları kullanabilmek için genç nüfus üzerinde ayrıca bir politika izlemekteydi. Çocuklarda Hristiyanlık merkezli Ruslaştırma eğitimleri, Genç erkeklerde ise askere alma faaliyetleri bu politikanın bir parçasıydı. Böylece genç, dinamik mücadeleci unsur Rus güdümüne girmiş oluyordu. Örneğin, 8 Ocak 1864 tarihli *Takvim-i Vekayi*'de yer alan bir habere göre, Rusya kendisine tabi olan kabilelerden hane başına birer adam talep etmişti.¹²⁶

XIX yüzyılın başlarında Ruslar kendi aralarında yabancı unsurları tahliye etme hususunda anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Rus İç işleri Bakanı Koçubey ve taraftarları gayri Rus unsurların tamamen kovulmasından yana iken, Novorosisky Genel Valisi göç sebebiyle bölgenin harap hale geldiğini ifade ederek göçü

¹²⁴ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 67.

¹²⁵ N. İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 33.

¹²⁶ N. İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 35.

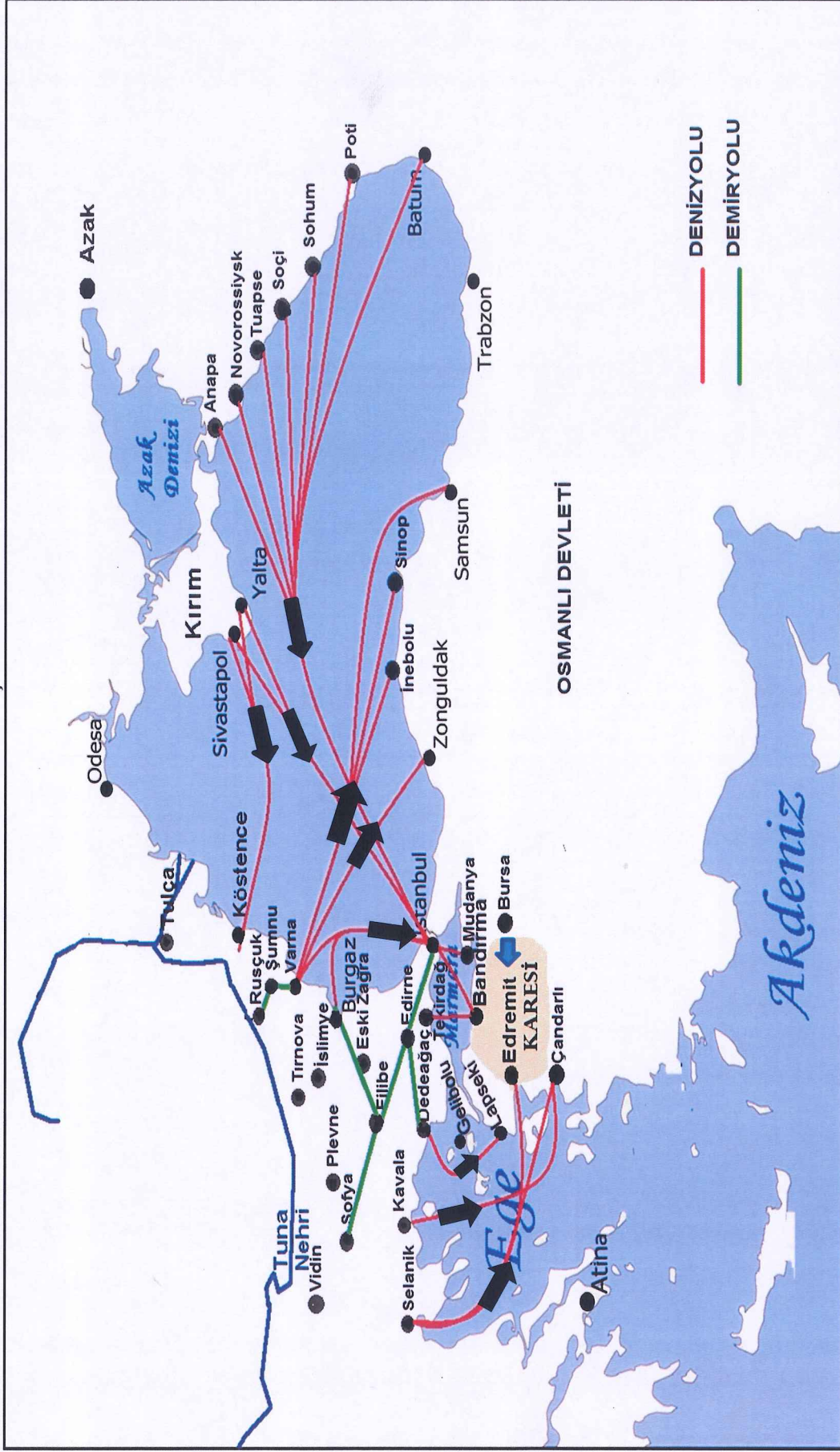
engellemeye çalışmıştır. Bu tarihten sonra Ruslar halkı savaşlarda kullanmaya, askere almaya başladı¹²⁷.

1874 yılında çıkan bir kanun ile Kırım halkı ilk kez mecburi askerlik dayatması ile karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak Müslüman bir devlet için bu çok zor bir durum idi. Ruslara asker olmak, domuz eti yemek, belki de soy ve dindaşları ile karşı karşıya gelmek onları korkutuyordu. 1890 yılından itibaren Kırımlı gençlerin Mançurya'ya gönderilmeleri, aynı şekilde 1904 de yaşanan Japon-Rus savaşında Kırımlı gençlerin çokça zayıt vermesi onları ve ailelerini göçe sevk etmiştir. Öte yandan, Berlin Antlaşmasından sonra yürürlüğe giren Bulgar anayasasının 71. Maddesi, Bulgaristan'da yaşayan 19 – 32 yaş aralığındaki her Bulgar vatandaşını askerlik görevi ile mükellef tutmuştu. Bu durum 1880 yılında çıkarılan bir kararname ile uygulamaya geçmiş, din ve millet farkı gözetilmeksizin 1859 doğumluların askere alınmaları kararlaştırılmıştır. Bu karnameye göre askere alınacak 9000 kişilik nüfusun 3000'i Türkler' den oluşmaktaydı. Bulgar zaptiyelerinin Türk gençlerini zorla toplamaları, Türklerin Bulgaristan'ı terke etmelerine neden olmuştur¹²⁸.

¹²⁷ S. Erkan, *A.g.t.*, s.68.

¹²⁸ M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 71-72.

Harita 1. Göç Yolları

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1860-1876 DÖNEMİNDE KARESİ SANCAĞINA YAPILAN GÖÇLER VE MUHACİR İSKÂN FAALİYETLERİ

A. Sancağa Yapılan Göçler (1860 - 1876)

1. Kırım Muhacirleri ve İskân Faaliyetleri

a. İgnat Kazaklarının İskânı

“Kazak” adı Orta Asya Türk lehçelerinde, şehirlerin disiplinli hayatından kaçan ve kırların serbest yaşayışını tercih eden firari fert ve insan yığınlarına verilen bir isim olup, Ruslar tarafından da kullanılmıştır. Ruslar, Altınordu Türk Devletinin ve sonraki hanlıkların Rusya steplerine olan akınlarına karşı bu steplerde başıboş yaşayan topraksız Slavları “Kazak adı altında garnizonlar halinde teşkilatlandırmışlardır. Başlıca Don, Dinyeper ve Volga sahillerinde bulunan bu kazaklar, VII. asırdan sonra Rusya Devleti ve muntazam Rus orduları ile çeşitli sebeplerden dolayı çatışma haline girmişlerdir¹²⁹.

1689 yılında tahtı ele geçiren Deli Petro'nun, reform yapmak adına Slav örflerini değiştirmek istemesine karşı isyan eden Don kazaklarının, inançlarını korumak istemeleri, Kırım hanının idaresine geçmelerinin en önemli sebebi olmuştur. Merkezleri olan Zapolyansk şehrinin yıkılmasının ardından toplu olarak Kırım Hanlığı topraklarına göç etmeye başlamışlardır. Kozakların Don nehrinden Kırım Hanlığına bir sonraki göçü 1709'da, Bulavin isyanının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra gerçekleştirilmiştir. Hetman Bulavin'in çarpışmada ölmesi neticesinde İgnatiev Nekrasov liderliğindeki kozakların Kırım idaresine geçip Kuban çevresinde yerleştirilmeleriyle ayrı bir kozak ordusu kurulmuştur¹³⁰.

Asıl geçim kaynakları tatlı su balıkçılığı olan İgnat Kazakları'ndan 300 kişi, Ruslar tarafından sık sık rahatsız edildikleri için, 1730 yılında Babıâli'ye

¹²⁹ Ziyaeddin Fındıkoğlu, “Türkiye’de İslav Muhacirleri”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sayı 3 (İstanbul 1962), s. 5.

¹³⁰ <http://qha.com.ua/don-kozaklari-ile-kirim-hanligi-arasindaki-iliskileri-anlatan-kitap-tanitildi-96793tr.html>, 20 Temmuz 2011; Hakan Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, İstanbul 2011, s. 181.

başvurarak, Kırım Hanlığı'na tâbi oldukları ilk günlerden beri, bütün vergilerden muaf tutulduklarını ve aynı şartları muhafaza etmek kaydıyla, Tuna havalisinde yerleşmek istediklerini bildirmişlerdir. Bu isteği olumlu karşılayan Babıâli, kazakların Dobruca havalisindeki Babadağı yakınlarında, Hızır İlyas ve Baştepe mevkieğinde yerleştirilmelerini uygun bulmuştur. Yaklaşık bir asır bu havalide yaşayan Don kazakları, Zaparog Kazaklarının da bu bölgeye yerleştirilmeleri sonucunda tekrar göç etmek durumunda kalmışlardır¹³¹.

Hetmanları İgnat Nekrasov'a izafeten kendilerine "İgnat Kazakları" diyen bu Slav göçmenleri Bandırma'ya 20 km, Gönen'e 25 km. mesafede ve Manyas gölü kenarında bulunan *Kocagöl* ve *Bereketli* köylerinde iskân edilmişlerdir¹³².

Yaz aylarında köylerinde ziraatla meşgul olan Kocagöl Kazakları, kış aylarında da asıl meslekleri olan tatlı su balıkçılığına devam etmişlerdir. Fakat zamanla nüfusları artarak, Manyas ve İznik Gölü gibi göller ihtiyaçlarını karşılayamadığından, içlerinden bazıları Eğirdir ve Beyşehir gibi diğer göllerde avlanmaya başlamışlardır. Nitekim erkeklerle beraber, bekâr veya çocuksuz kadınların, kış aylarında buralara gelerek balıkçılık yaptıkları anlaşılmaktadır¹³³.

Kazakların ilk yerleştikleri ve balıkçılıkla geçindikleri Manyas'tan başka yer arayışları, sadece nüfuslarının artışı doğrultusunda kaynakların azalması olarak açıklanamaz. Bunun yanında göçmenler için en önemli yer değiştirme nedeni, yerli halkla uyum sağlayamamaları ve aralarında çözümleyemedikleri sorunlardır. Nitekim çalışma konumuz içinde yer alan en erken tarihli arşiv belgesi Kazak göçmenler ve yerli halkla arasındaki sorunlara dairdir.

12 Ekim 1852 tarihine ait olan arzuhal niteliğindeki bu belgede¹³⁴, Manyas kazası köylerinden olan Gelingözü¹³⁵ isimli köyde yaşayan Kazak muhacirler, Gönen ve Manyas ahaliyelerinden şikâyetçi olmuşlardır. Muhacirler, her türlü üretim faaliyetlerinin engellendiğinden ve ihtiyaçlarını karşılayamadıklarından bahisle, can

¹³¹ M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 132.

¹³² Z. Fındıkoğlu, *A.g.m.*, s. 6.

¹³³ M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 133.

¹³⁴ BOA, MVL, nr. 122/53, trh. 27 Zilhicce 1268/12 Ekim 1852.

¹³⁵ Belgedeki yazım bu ismi işaret etse de, incelediğimiz kaynaklarda bu isimde bir köye rastlanılmamıştır.

güvenliklerinin sağlanmasını ve kendilerine yapılan haksızlığın giderilmesini istemişlerdir.

Kazakların huzurunu bozan bir diğer mesele de vergi meselesidir. Göçmenler bu kez de devlet ile karşı karşıya kalmışlardır. Kırım Hanlığına bağlı oldukları dönemde bütün vergilerden muaf olan Kazaklar, Osmanlı Devletinden de aynı şartların muhafaza edilmesini talep etmişlerdir. Bu istekleri onaylanan ve kendilerine muafiyet hakkı tanınan Kazaklardan, Manyas Gölünden tuttıkları balıkların vergisi istenmiştir. Balıkthane esnafının şikâyeti neticesinde, balıkthane müdürünün Kazakların alacaklarından vergi kesintisi yapması ile ortaya çıkan sorun, Maliye Nezaretini ve Meclis-i Vala'yı uzun süre meşgul etmiştir. Nitekim Kazaklar ellerinde vergiden muaf olduklarını bildiren beratlarıyla vergi mükellefiyetini kabul etmemişler, ısrarla direnmişlerdir. Meclisin kararı, vergi muafiyetinin Tanzimat dönemindeki *masdariyye* ve *gümrük* vergilerini kapsadığı ve artık hükmünün kalmadığı yönünde olmuştur. Ayrıca kendilerine verilen Emr-i Âli'de "kendilerine yetecek kadar ve yemek için tutacakları balıktan vergi alınmaması" hususuna dikkat çekilerek, muafiyet istemeye hakları olmadığı belirtilmiştir¹³⁶.

Meclis-i Vala, Dobruca'da, Babadağı civarında yaşayan diğer Kazaklar gibi Manyas Gölü civarında yaşayan Kazaklar'ın da uygun görülen miktarda vergi vermesinin genel nizamın gereği olarak görmektedir. Bu nedenle Karesi sancağında iskân edilen Kazakların da vergi mükellefi olmasına karar verilmiştir. Buna karşılık nüfusları beş yüz, altı yüz hane olan bu taifenin iane-i askeriyeden muaf tutulmaları kararlaştırılmıştır¹³⁷. 1863 yılında tamamlandığı anlaşılan emlak ve nüfus tahrirleri¹³⁸ neticesinde de ne kadar vergi vereceklerinin belirlenmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Kazak muhacirler yerli ahalinin kendilerine karşı olumsuz tutumu, hayvanlarını otlatmak için mera bulamamaları¹³⁹ ve vergi mükellefiyetine tabi tutulmalarının yanında son olarak yaşadıkları bölgeye iskân edilen Çerkes muhacirler ile karşı karşıya kalmışlardır.

¹³⁶ BOA, A. MKT. MVL, nr. 77/17, trh. 19 Rebülâhir 1272/29 Aralık 1855.

¹³⁷ BOA, A. MKT. MVL, nr. 143/30, trh. 22 Ramazan 1278/23 Mart 1862.

¹³⁸ BOA, MVL, nr. 966/43, trh. 23 Muharrem 1280/10 Temmuz 1863.

¹³⁹ BOA, A. MKT. UM, nr. 395/3, trh. 14 Recep 1276/6 Şubat 1860; BOA, A. MKT. UM, nr. 402/41, trh. 17 Ramazan 1276/8 Nisan 1860.

Kazaklar, Meclis-i Vala-ı Ahkâm-ı Adliye'ye gönderdikleri 25 Aralık 1866 tarihli dilekçede, Manyas tarafına iskân edilen Çerkes muhacirleri tarafından rahatsız edildiklerini ve uyum sağlayamadıklarını dile getirmişlerdir. Bununla beraber eskiden beri ekip diktikleri arazinin, yakınlardaki bir çiftliğin parçası olduğu anlaşılmış ve arazi ellerinden alınmıştır. Bu gerekçe ile kendilerinin Konya vilayetinde, Beyşehir gölünde bulunan adalardan *Kara ve Kiliseli (Kirse Adası)* adalarına nakledilmelerini istemişlerdir. Yapılan başvuru neticesinde Meclis-i Valâ da hazırlanan bir mazbata ile adı geçen yerlerin muhacir iskânına uygun olup olmadığı Konya vilayetinden sorulmuştur. Alınan cevap, *Kara ve Kiliseli* adalarının başkalarının kullanımında olduğu, *Mil ve Kireli*¹⁴⁰ adalarının muhacirlerin yerleşimine uygun bulunduğu yönünde olmuştur. Muhacirleri temsilen Beyşehir'e giden Yuvan ve Dimitri efendiler Mil adasında iskân etmek istediklerini beyan etmişlerdir. Konu ile ilgili tüm gelişmelere yer verilen bir mazbata hazırlanarak Sadarete ve Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir¹⁴¹.

Kazakların Karesi sancağından Beyşehir'e göçlerini konu alan elimizdeki belgelerde nüfus ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Fakat konu ile ilgili Konya vilayeti ölçeğinde yapılan bir çalışmada¹⁴² Kazak muhacirlerin sayısı 40 hane olarak belirtilmiştir.

İgnat Kazakları'nın bir kısmı Manyas ve çevresinden, bahsi geçen nedenlerle başka yerlere göç etmiştir. Buna karşılık Dobruca'nın 1878 yılında Romanya'ya bırakılmasından sonra 200 Lipovan ve Nemoliak aile Osmanlı topraklarında yaşamakta olan dindaşlarına katılmak üzere köylerini terk ettikleri anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili olarak Osmanlı Hariciye Nazırlığı kendilerine sığınan ve sayıları 200 olan bu kimselerin izin işlemleri için Bükreş'e bir mektup yollamıştır¹⁴³.

¹⁴⁰ Bu belgelerde isimleri geçen *Mil ve Kireli*, ada olmayıp Beyşehir gölünün doğusunda bulunan kıyı köyleridir. XVI. yy'da Milli köyü olarak var olan yerleşim yeri günümüzde mevcut değildir. Kireli ise kasaba statüsünde olup, Konya'nın Hüyük ilçesine bağlıdır. Bkz. Akif Erdoğan, *Osmanlı yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İstanbul 2006, s. 201; Hüseyin Muşmal, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790-1864)*, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Konya 2006, s. 301.

¹⁴¹ BOA, İ. MVL, nr. 573/25717, trh. 16 Muharrem 1284/20 Mayıs 1867; BOA, A. MKT. MHM, nr. 383/37, trh. 24 Muharrem 1284/ 28 Mayıs 1867.

¹⁴² M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 134.

¹⁴³ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçleri*, İstanbul 2010, s.157.

Osmanlı Devleti XIX. yy'da üstlendiği himaye ve koruma misyonu ile yeni Kazak göçmenlerine de kucak açmıştır. Zira 1899 tarihinde Şura-ı Devlet Maliye Dairesi'nde kaleme alınan bir mazbata da Romanya'dan gelerek Manyas gölü civarında iskân edilmiş olan 61 hane Kazak topluluğunun kulübe yapmak için kullanacakları kamıştan bir kereye mahsus vergi alınmayacağı dile getirilmiştir. Şüphesiz ki bu bahsi geçen topluluk Manyas çevresine yerleştirilen yeni bir göçmen gurubudur¹⁴⁴.

Manyas Gölü etrafında yerleşen ve varlıklarını 1962 yılına kadar devam ettiren Kazaklar, nesillerini devam ettirebilmek amacıyla Türkiye'den ayrılmışlardır. Zira birlikte yaşadıkları süre zarfında bir birleri ile evlenemeyecek kadar akrabalık tesis etmiş olan Kazaklar, mensubu oldukları dinin de akraba evliliğini yasaklamasından dolayı göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu grubun Manyas Gölü etrafında yerleşmesinin önemi, onların Manyas Gölü'nde ticarî balıkçılığı günümüzdeki anlamı ile başlatmış olmalarındandır¹⁴⁵.

b. Tatar ve Nogay Göçmenlerin İskânı

1768-1774 Osmanlı Rus savaşı, Osmanlı Devletini toprak kayıplarının yanı sıra, göç gibi karmaşık bir problemle de karşı karşıya getirmiştir. 1783 yılında Kırım Hanlığı'nın Rusya tarafından ilhak edilmesi göç olgusuna kitlesel bir mahiyet kazandırmıştır. Bu tarihten sonra Rusya, ele geçirdiği topraklardaki Müslümanlar'ın göç ettirilmesi ve yerlerine Kazak, Slav veya Tatarların yerleştirilmesini içeren bir kolonizasyon hareketine girişmiştir. Deniz kıyılarına, iskelelere ve limanlara yakın olan yerlerde oturan halk, yapılan tazyiklere dayanamayarak mal ve mülklerini yok pahasına satıp Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda kalmıştır. Böylece 1800 yılına kadar yaklaşık olarak nüfusun %33'ü yani 500 bin kişi göç etmiştir¹⁴⁶.

1854 Kırım savaşının ardından Rusya'nın tutumu daha da sertleşmiş, savaş sırasında Osmanlı'ya yardım etmekle suçladığı Kırım halklarına yönelik katliama başlamıştır. Söz konusu durum karşısında yapılacak tek şeyin Osmanlı Devleti'ne,

¹⁴⁴ BOA. İ.ML. nr. 32/19, trh. 16 Muharrem 1317/27 Mayıs 1899; BOA, ŞD. nr. 382/2, trh. 5 Zilkade 1317/ 7 Mart 1900.

¹⁴⁵ Yılmaz Arı, "Manyas Gölü'nün Kültürel Ekolojisi: Tarihi Süreçte Adaptasyon ve Değişim", [Elektronik Versiyon] *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı 40 (İstanbul 2003), s. 6.

¹⁴⁶ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 65; Ethem Feyzi Gözaydın, *Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul 1948, s. 71.

halifeye sığınmak olduğuna inanan Kırımlılar, hamileri olan Osmanlı Devleti'ne göç etmek arzusunda olduklarını bildirmişlerdir. Bu müracaatlar üzerine muhacirler Meclis-i Vâlâ'nın verdiği karar ve padişahın tasdiki ile Balçık iskelesine taşınmışlardır¹⁴⁷. Köstence, Mangalya, Varna ve Burgaz şehirlerine çıkarılmış olan muhacirler, başta Dobruca ve Silistre olmak üzere Vidin'e kadar Tuna boyuna yayılmışlardır¹⁴⁸.

1860 yılına gelindiğinde göç gittikçe hız kazanmış, Balkan topraklarının yanısıra Anadolu toprakları da muhacir yerleşimine açılmıştır. Nitekim yapılan arşiv çalışmaları ile araştırma konumuza yönelik elde ettiğimiz belge ve bulgular 1860 tarihi ve sonrasına aittir. Bu durum diğer bölgeler için yapılan çalışmalarla da benzerlik göstermektedir¹⁴⁹.

Karesi Mutasarrıfı Hafız Paşa'ya yazılan 1 Mayıs 1860 tarihli şukka, Kırım muhacirlerinin Karesi de iskânına dair bulabildiğimiz ilk belge niteliği taşımaktadır. Belgeden Nogay göçmenlerinden Bidişgil kabilesine mensup 260 nüfusun (54 hane) kendi istekleri doğrultusunda ve Meclis-i Âli Tanzimat'ın onayı ile Balıkesir'e gönderileceği anlaşılmaktadır. Diğer mahallere gönderilen iskân talimatnamesinin bir nüshasının da yer aldığı şukkada, yardıma muhtaç olan bu göçmenlerin talimatnameye uygun olarak yerleştirilmeleri konusunda gerekenin yapılması istenmiştir. İskânlarına kadar 15 yaşından yukarı olanlara 2'şer ve aşağı olanlara 1'er kuruş yemeklik parası ödenmesi bildirilmiştir¹⁵⁰. Son tahlilde bu belgeden kesin olmamakla birlikte adı geçen göçmenlerin Balıkesir'e gönderilen ilk göçmenler olduğunu söyleyebiliriz.

Karesi sancağına ilk muhacir sevkinden yaklaşık 8 gün sonra 9 Mayıs 1860 tarihinde Hüdavendigar vilayetine ve Karesi mutasarrıflığına yazılan şukkada 37 hanede 203 nüfustan oluşan Nogay muhacirlerinin Bandırma iskelesi üzerinden Karesi sancağına gönderildiği bildirilmektedir. Bu muhacirler Kulağuz¹⁵¹ kabilesinden ve Halil Efendi takımından olup kendi istekleri ile Fırt (Susurluk)

¹⁴⁷ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 82-83.

¹⁴⁸ E. F. Gözyayın, *A.g.e.*, s. 96.

¹⁴⁹ Krş. Mehmet Yılmaz, *Konya Vilayetinde Muhâcir Yerleşmeleri 1854-1914*, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Konya 1996, s. 77; Ferhat Berber, *İmparatorluktan Cumhuriyete Manisa ve Göçler(1860-1960)*, Hacettepe Üni., Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Ankara 2010, s. 37.

¹⁵⁰ BOA, A. MKT. MHM, nr. 181/91, trh. 10 Şevval 1276/ 1 Mayıs 1860.

¹⁵¹ Günümüzde Kırım, Akkerman'da bir köy ismidir. <http://www.balkanlar.net/forum/index.php?topic=23138.0;wap2>

nahiyesi Sultançayırı¹⁵² isimli mevki de yerleşmek istemişlerdir. Muhacirler için daha önce gönderilmiş olan talimatnamenin esas alınarak en kısa zamanda iskân edilmeleri ve iskânlarına kadar yevmiyelerinin verilmesi hususuna dikkat çekilmiştir¹⁵³.

Bu belgeden Muhacir Komisyonunun muhacir sevkinden önce bölgenin göçmen iskânına uygun olup olmadığı hususunda mahallinden malumat istediği, buna mukabil olumlu yanıt aldığı anlaşılmaktadır. Muhacirlerin yerleştirilmesi istenirken “*bâdema gelecek akrabaları dahi yanlarına sevk ve izâm kalınmak üzere...*” ibaresinden ise iskân konusundaki istek ve taleplerinin dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Muhacirler Bandırma’ya vardıklarında birkaç gün uygun mahallerde misafir edilecek oradan Karesi’ye geçeceklerdir.

Muhacir Komisyonunun, yaklaşık üç ay sonra 13 Ağustos 1860 tarihinde Karesi mutasarrıflığına yolladığı şukkada¹⁵⁴ Kırım’dan İstanbul’a gelmiş olan 1.700 hane göçmenin kış gelmeden evvel yerleştirilmesi lüzumu ve bunlardan 200 hane kadar muhacirin Karesi sancağına gönderileceği bildirilmektedir. Birkaç güne kadar vapura bindirilecek olan muhacirlerin Bandırma iskelesinde karşılanarak daha önce alınacak tedbirler doğrultusunda talimata uygun olarak yerleştirilmeleri istenmektedir. Bu belgede dikkati çeken husus gönderilecek muhacirlerin daha önce yerleştirilen Nogay muhacirlerin aksine sancağın kasaba ve karyelerine taksim ettirilmesi isteğidir. Zira daha önce gönderilen talimatnameye göre değil de “taksim ve tevzi’ olunmalarını isteyen yeni bir talimatname gönderilmiştir.

4 Eylül 1860 tarihinde Karesi mutasarrıfına ve Bandırma müdürüne gönderilen yazıdan¹⁵⁵ Kırım muhacirlerinden ve Hoca Ahmed takımından 99 hanede 372 nüfusun Karesi sancağına gönderildiği bildirilmektedir. Muhacirlerin Bandırma güzergâhından gelecekleri ve en son gönderilen talimatname de olduğu gibi çeşitli bölgelere taksim edileceği anlaşılmaktadır.

¹⁵² Balıkesir’in Susurluk ilçesine bağlı Sultançayır köyü Osmanlı zamanından itibaren mevki adı olarak bilinmekle beraber köy niteliğini kazanması Nogay muhacirlerin buraya iskân edilmesiyle olmuştur. 1876 yılına gelindiğinde 575 Nogay muhacirin yerleştiği köy, tamamen Nogaylarla meskûn hale gelmesiyle “Nogayköy” adıyla da anılmaya başlanmıştır (H. Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, İstanbul 2012, s. 206).

¹⁵³ BOA, A. MKT. MHM, nr. 182/66, trh. 18 Şevval 1276/9 Mayıs 1860.

¹⁵⁴ BOA, A. MKT. UM, nr. 420/31, trh. 25 Muharrem 1277/13 Ağustos 1860.

¹⁵⁵ BOA, A. MKT, nr. 193/95, trh. 17 Safer 1277/4 Eylül 1860.

20 Aralık 1860 tarihine gelindiğinde, gönderilen muhacirlerin iskânlarının gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Karesi Meclisi tarafından vilayete ve Muhacirin Komisyonuna gönderilen mazbatada iskâna dair etraflıca bilgi verilmiştir. Mazbatada daha önce gönderilen Kırım muhacirlerinin eksiksiz olarak iskân edildiği, Millet-i İslamiye'nin misafirleri olarak her türlü yardımın layıkıyla yapıldığı yazılmıştır. Hatta kazma kürek gibi her türlü alet dahi eksiksiz olarak verilmiş, muhacirlerin aynı yıl içerisinde emsalleri gibi mahsul alabileceği bildirilmiştir. Bununla beraber Fırt nahiyesi Sultançayırı bölgesine gönderilen Nogay muhacirleri için gerekli olan evlerin inşasının devam etmekte olduğu hatta birçoğunun tamamlanmış olduğu bildirilmekte. Bu bölgeye daha 1.000 hane kadar nüfusun yerleştirilmesinin mümkün olduğu Hafız Paşa tarafından iletilmiştir¹⁵⁶.

Bölgeye daha fazla muhacir sevk edilmesi hususunun zaten mevzu bahis olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü 18 Aralık tarihinde Muhacir Komisyonu ve Karesi mutasarrıflığı, Balıkesir'e yerleştirilmek için gönderilecek olan 1.000'e yakın muhacir hanesinin hangi iskeleye çıkarılacağı konusunda fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Neticede Çandarlı ve Edremit iskelelerinden ziyade Bandırma iskelesinin daha uygun olduğu ve bir an evvel nakledilmeleri kararına varılmıştır¹⁵⁷.

Muhacirin Komisyonu Reisi Hafız Paşa'nın 25 Aralık 1860 tarihinde sadarete arz ettiği tahriratta Nogay muhacirlerinden, Kuban kabilesinden ve Hoca Ahmed Efendi tائفesinden 54 hane de 356 nüfusun Balıkesir'de iskânlarının uygun olduğu bildirilmiştir. Bu göçmenlerden fukara pusulası bulunanlara talimat gereği iskânlarına kadar yevmiye ve yarımşar okka ekmek veya bedelinin verilmesi hususunda Karesi mutasarrıfına emirname gönderilmesi hususuna dikkat çekilmiştir¹⁵⁸. Nogay muhacirlerinin karışık olarak yerleştirilmelerine itina gösterilmesine vurgu yapılmaktadır. Zira idare, sayıları gittikçe çoğalan muhacirlerin bir arada iskânlarını mahzurlu bulmaktadır.

Hafız Paşa tarafından 8 Ocak 1861 tarihinde sadarete bir tahrirat daha gönderilmiştir. Bu tahrirattan anlaşıldığına göre, Kırım muhacirlerinden Bahçesaray ahalisinden ve Hoca Murtaza Efendi takımından 58 hanede 238 nüfusun Balıkesir'de

¹⁵⁶ BOA, A. MKT. NZD, nr. 335/92, trh. 6 Cemazeyilahir 1277/ 20 Aralık 1860.

¹⁵⁷ BOA, A. MKT. MHM, nr. 202/93, trh. 4 Cemazeyilahir 1277/18 Aralık 1860; BOA, A. MKT. MHM, nr. 203/65, trh. 11 Cemazeyilahir 1277/25 Aralık 1860.

¹⁵⁸ BOA, A. MKT. NZD, nr. 336/67, trh. 11 Cemazeyilahir 1277/25 Aralık 1860.

iskânına karar verilmiştir. Sadarete gönderilen bu belgede göçmenlere her türlü ihtimamın gösterileceği ve ellerinde fukara pusulası olanlara gerekli tevziatın yapılacağı bildirilmektedir¹⁵⁹.

6 Mart 1861 tarihinde Karesi mutasarrıfı ve 13 meclis üyesinin mührü ile sadarete yollanan mazbatada¹⁶⁰, Balıkesir merkez kazada henüz iskânı yapılmayıp misafir olarak ikamet eden Akmescid ve Bahçesaray ahalilerinden 110 hane Kırım muhaciri olduğu bildirilmiştir. Bunların 13 yıl önce abacılar için devlet tarafından inşaatına başlanıp bitirilemeyen binalara yerleştirilmesi düşünülmüştür. Şehrin hayırseverlerinin de yardımıyla binaların çatısı yapıp oda şeklinde ayrılarak muhacir iskânına hazır hale getirildiği ve kasaba ahalisinin dahi bu mahalde iskân rıza gösterdiği yazılarak sadareten onay istenmektedir. Nitekim 25 Nisan 1861 tarihinde Karesi Mutasarrıfı Mehmet İzzet Efendi'ye gönderilen yazıda¹⁶¹, istida edilen hususun münasip olduğu, en son gönderilen talimat gereğince gerekenin yapılması istenmektedir.

18 Nisan 1861 tarihinde içinde Karesi'nin de bulunduğu 31 livaya iletilen özel nitelikli bir yazıda, sevk edilen muhacirlerin bir an evvel yerleştirilmeleri ve çiftçiliğe alıştırmaları istenmektedir. Gönderilen muhacirlerden birçoğunun yerleştirilmiş olduğu haberi alınmış olsa da açıkta nüfus bırakılmaması, bu hususta kusur ve rehaveti bulunanlarla ilgili gerekenin yapılacağı vurgulanmıştır¹⁶².

1861 yılı Mayıs'ına kadar gelen muhacirlerin büyük bir gayretle yerleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Hem idareciler hem de ahali ellerinden geleni yapmışlardır. Nitekim 8 Mayıs 1861 tarihinde sadareten Karesi müftüsüne bir tahrirat yazılmış, kendisine muhacir iskânındaki yararlı hizmetlerinden dolayı teşekkür edilmiştir¹⁶³.

Fakat bu tarihler aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne olan göçün çıkış gibi arttığı, devletin muhacirlerin iskânı ve ihtiyaçlarını karşılama anlamında sıkıntıya düştüğü yıllardır. Yeni gelen muhacirler yerleştirilmeye çalışılırken daha önce gelen

¹⁵⁹ BOA, A. MKT. NZD, nr. 338/50, trh. 25 Cemazeyilahir 1277/ 8 Ocak 1861; M. İlgürel, A.g.m., s.32.

¹⁶⁰ BOA, A. MKT. UM, nr. 459/99, trh. 23 Şaban 1277/ 6 Mart 1861.

¹⁶¹ BOA, A. MKT. MHM, nr. 216/38, trh. 14 Şevval 1277/25 Nisan 1861.

¹⁶² BOA, A. MKT. MHM, nr. 215/15, trh. 7 Şevval 1277/18 Nisan 1861.

¹⁶³ BOA, A. MKT. MHM, nr. 760/97, trh. 27 Şevval 1277/8 Mayıs 1861.

muhacirlerin ihtiyaçları ya da uyum problemleri ile de uğraşmak durumunda kalınmıştır. Örneğin, Kırım muhacirlerinden, Yalta ahalisinden olan Muhacir Mustafa Balıkesir'e bağlı Dereköy'de iskân olunduğunu fakat 1 ay evvel kendisine tahsis edilen arazinin köy halkı tarafından satışa çıkarıldığını beyan ederek iskân için yeni arazi istemektedir¹⁶⁴.

30 Haziran 1861 tarihli belge Karesi sancağında Sultançayırı isimli mevkide iskân edilmiş olan muhacirlerin sıkıntılarını ele almaktadır. Nogay muhacirlerinden Hoca Karabattal, Abdllaziz ve Hacı Salih Efendiler takımından olup Edirne'den gelen 2 hane ile Karesi sancağı, Sultançayırı isimli mahalde iskân olunmuş Hoca Halil Efendi Cemaati nezdinde yerleşen 47 hane nüfus kesilen yevmiyeleri nedeniyle İstanbul'a gidip dilekçe vermişlerdir. Hoca Halil Efendi tarafından verilen bu dilekçede; sadece 2 ay yevmiye aldıkları, yevmiyelerinin kesilmesinden sonra 5 buçuk ay etraftakilerin yardımları ile idare ettikleri en nihayetinde sefil çaresiz kaldıkları dile getirilmiştir. Buna mukabil Karesi mutasarrıfına emirname yazılarak muhacirlere iskân işlemleri son bulana kadar nafaka ve yarımşar okka ekmek verilmesi istenmiřtir¹⁶⁵.

7 Temmuz 1861 tarihinde Karesi Mutasarrıfı İzzet Efendi'ye hitaben yazılan yazıdan, Kırım muhacirlerinden Bahçesaray ve Akmescid ahalisinden 115 hane göçmenin 10 aydan beri iskân edilmediği, her birine birer ölçek buğday ve 26'şar kuruştan başka bir şey verilmediği anlaşılmaktadır. Söz konusu durum muhacirleri temsilen deraadete gelen Hüseyin, Seyid mer ve Ziyaeddin efendilerin beyanlarından anlaşılmıştır. Geçen süre sarfında aralarında açlıktan ölen birçok kimsenin bulunduğu ve sefil bir halde oldukları öğrenilen bu muhacirlerin bir an evvel yerleştirilmesi istenmiřtir¹⁶⁶.

Muhacirlerin yerleştirilmesi ile ilgili sıkıntıların sürekli arttığı, durumun mağdur dilekçeleri vasıtasıyla pek çok kez İstanbul'a intikal ettiği anlaşılmaktadır.

¹⁶⁴ BOA, MVL, nr. 368/118, trh. 3 Zilkade 1277/13 Mayıs 1861.

¹⁶⁵ BOA, A. MKT. NZD, nr. 356/70, trh. 21 Zilhicce 1277/30 Haziran 1861; BOA, A. MKT. MHM, nr. 224/42, trh. 24 Zilhicce 1277/3 Temmuz 1861. Sultançayırı isimli blęeye 9 Mayıs 1860 tarihinde Nogay muhacirlerinin Hoca Halil cemaatinden 37 hanede 203 muhacirin sevk edildiğini biliyoruz. 20 Aralık 1860 tarihinde vilayete yazılan mazbatadan ise pek çoğunun adı geçen mahalde kendileri için yapılan meskenlere yerleştirildiğini öğrenmekteyiz. (BOA, A. MKT. NZD, nr. 335/92, trh. 6 Cemazeyilahir 1277/ 20 Aralık 1860).

¹⁶⁶ BOA, A. MKT. UM, nr. 481/68, trh. 28 Zilhicce 1277/7 Temmuz 1861.

22 Temmuz 1861 tarihinde Karesi Mutasarrıfı İzzet Efendiye gönderilen yazı¹⁶⁷ da bu durumun bir örneği niteliğindedir. Nitekim belgede Bahçesaray ahalisinden olup miktarı belirtilmeyen bir grup muhacir, karışık olarak iskân edilmek üzere Gönen tarafına gönderildiklerini, kendilerine 4 ay boyunca 4'er kıyye arpadan başka bir şey verilmediğini, yevmiyelerini alamadıklarını ve iskân yerlerinin henüz belirlenmediğini dilekçe vasıtasıyla ifade etmişlerdir. Muhacirlerin vekili olan Murad tarafından verilen dilekçe ile birikmiş olan yevmiyelerinin verilerek yine Gönen kazası dâhilinde Balcıderesi¹⁶⁸ isimli mevkide topluca iskân edilmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu durum sadaret tarafından Muhacirin Komisyonuna ve Karesi mutasarrıflığına aksettirilmiş, birikmiş yevmiyelerinin verilmesi ve iskân edilmeleri konusunda gerekenin bir en evvel yapılması istenmiştir. Muhacirler, şartlar uygun ise talep ettikleri Balcıderesi mevkiinde, değil ise münasip görülen başka bir mahalde talimatın gerektirdiği şekilde karışık olarak iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır. Ağustos 1861 tarihli bir belgede¹⁶⁹ ise Balcıderesi isimli mevkide muhacirler için yapılan 54 hane inşa edildiği bilgisi yer almıştır. Bu belgeyi dikkate alarak adı geçen bölgeye yerleştirilen Kırım Tatar muhacirlerinin 54 hane olduğu söylenebilir.

Hükûmet, göçmenleri kabul ettiği andan itibaren farklı iskân şekilleri uygulamıştır. İlk göç hareketlerinde muhacirlerin de istekleri doğrultusunda topluca yerleşmelerine izin vermiştir. Göçlerin yoğunlaştığı, sorunların baş göstermeye başladığı daha ileriki zamanlarda ise, karışık olarak yerleştirme vurgusunun yapıldığı talimatnameler yollanmıştır. Yine de Osmanlı Devleti iyi niyet çalışmaları ile muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve bu grupları memnun etmek amacıyla zaman zaman talimatname dışı uygulamalara izin vermiş, işlemlerin bu doğrultuda yapılması için idarecilere yetki vermiştir. Şöyle ki, Kırım muhacirlerinden Mustafa ve Murtaza efendiler takımından olan 6 hanede 24 nüfus Bandırma'daki hemşehrileri ve akrabaları yanında yerleşmek istediklerini beyan etmişler ve bu durum hükûmet tarafından uygun bulunmuştur. Karesi mutasarrıflığına ve komisyona gönderilen bir

¹⁶⁷ BOA, A. MKT. UM, nr. 486/27, trh. 14 Muharrem 1278/22 Temmuz 1861.

¹⁶⁸ Belgelerde *Balcıderesi* ya da *Balcıdeğirmeni* adıyla geçen bu köy, Balıkesir ilinin Gönen ilçesine 10 km uzaklıktaki *Balcı* köyüdür. Köy, eski bir Osmanlı köyü olup, kayıtlarda *Balculu* olarak geçmektedir. XIX. yüzyılın ilk yarısında tamamen boşaldığı düşünülen Balcı köyü, Kırım muhacirlerinin iskânı ile yeniden kurulmuştur. Bahsi geçen Kırım Tatarlarının bu köye Bahçesaray'ın Hocasala, Gavr ve Özenbaş köylerinden geldiği sanılmaktadır. Bkz. T. Akkuş, "Gönen ve Köyleri Tarihçesi", s. 69; H. Kırımlı, *A.g.e.*, s. 179-180.

¹⁶⁹ BOA, A. MKT. UM, nr. 490/80, trh. 5 Safer 1278/12 Ağustos 1861.

yazıda, gerekenin yapılması ve elinde fakirlik belgesi (fukara pusulası) bulunanlara yevmiye bağlanarak ekmek yardımı yapılması istenmiştir¹⁷⁰.

Ulemeden ve ticaret erbabından olan kimselere de kolaylık sağlamak amacıyla iskân yerlerini değiştirebilme ayrıcalığı tanınmıştır. 15 Temmuz 1861 tarihinde Karesi Mutasarrıfı İzzet efendiye gönderilen şukkada¹⁷¹ daha evvel Manyas kazasına gönderilerek çeşitli köylere dağıtılan Kırım, Bahçesaray muhacirlerden 7-8 hanenin (Murtaza, Mücteba, Abdülaziz, Adil, Mustafa, Abdülrezzak, Abdülhalim ve Abdülmirza efendiler) ulemeden ve ticaret ile uğraşan kimseler olduklarından ve iskân olundukları mahallin Bandırma iskelesine 8 saat mesafede bulunmasından dolayı nakledilme istekleri uygun bulunmuştur. Manyas'a 50 hane Kırım, Bahçesaray ahalisinden muhacirin yerleştirildiği bu yazıdan anlaşılmalı beraber yerleşme tarihine dair kesin bir bilgi mevcut değildir.

Yine 10 Temmuz tarihinde akrabalarının yanında yerleşme talepleri kabul edilen şahıslar ile 15 Temmuz tarihinde özel durumları nedeniyle nakilleri uygun bulunan kişiler arasında isim benzerliği vardır. Bunların aynı kişiler olup olmadığı net olarak bilinmemektedir. Çünkü akrabaları yanına nakledilen 6 hanenin sancağın hangi bölgesinden Bandırma'ya nakil istedikleri bilgisi yoktur.

Belgelerden harekele muhacirlerin sayıları konusunda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Bu durumun sebebi muhacirlerin farklı zaman aralıklarında ve kabileler halinde gelmeleridir. Ayrıca muhacirlerin bir bölümü iskânları gerçekleştirilmeden sevk olundukları yeri terk etmiş, geri dönmek ya da akrabaları yanında yerleşmek amacıyla talimatnamenin ve kaydın dışına çıkmışlardır. İskân olunan muhacirler dahi gerekçeleri (iskân edildikleri yerin havası ile uyum sağlayamama, salgın hastalıklar, kendilerine verilen toprakların ziraata uygun olmayışı, yerli halk ile aralarında çıkan ve karşılıklı kıyıma varan anlaşmazlıklar) uygun bulunmak kaydıyla yerleşim yerlerini değiştirmişlerdir. Sancak dâhilinde yer değiştirenler olduğu gibi sancak dışına gidenler ve iskân edildikleri başka bir yerden sancağa gelenler de vardır.

¹⁷⁰ BOA, A. MKT. MHM, nr. 225/28, trh. 2 Muharrem 1278/10 Temmuz 1861.

¹⁷¹ BOA, A. MKT. MHM, nr. 226/11, trh. 7 Muharrem 1278/15 Temmuz 1861.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Karesi sancağında iskân edilen Kırım muhacirlerinin sayısı 29 Mayıs 1862 itibariyle 1.088¹⁷² hanedir. Bu bulgunun yukarıda bahsedilen aksaklılar ve olumsuzluklar nedeniyle kesinlik arz etmesi imkânsızdır. 12 Eylül 1864 tarihinde Muhacirin Komisyonuna yazılan bir belgede¹⁷³ ise Karesi sancağına gelmekte olan muhacir sayısının 2.000 haneyi aştığı bilgisi yer almaktadır. Fakat muhacirlerin nakilleri için gerekli olacak araba ve hayvan tedarikini konu alan belgede verilen muhacir sayısının sadece Kırım'dan gelenleri değil, Kafkasya muhacirlerini de kapsamış olabileceği dikkate alınmalıdır.

Karesi sancağına sevk ve iskân edilen muhacirlerin sayıları ile ilgili en kapsamlı ve en önemli belge, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 7 Mart 1882 (16 Rebiulahir 1299) tarihli Y.PRK. KOM. fon kodu ile tasnif edilmiştir. 40 belgede 67 varaktan oluşan dosyanın içerisinde Karesi'ye sevk ve iskân edilen muhacirlere dair verilerin yer aldığı 26 sayfalık bir cetvel mevcuttur. Defter şeklindeki cetvelin ilk sayfasında, *Cennet-mekân Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz Han hazeratının asr-ı saltanatlarında zaman-ı adalet-fermayı hazret-i tacdarîde zîr- i saye-i cenâh-ı müstercibü'l-felâh saltanat-ı seniyyeye hicret ve dehaletle müstezîl olan muhacirinin icnâsı ile bunlardan iskân olunan ve hal-i müsaferetde bulunanların mıkdarını ve keyfiyât-ı sairesini mübeyyin cedveldir* ifadesi yer alır. Ancak cetvel iki başlık olarak tasarlanmıştır. İlk alt başlık, *Cennet-mekan Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz Han-ı Hazeratının Zaman-ı Saltanatında Hicret İden* ifadesi ile Sultan Abdülmecid (1839-1861) ve Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) saltanat yıllarında Osmanlı topraklarına hicret edenleri içerirken, ikinci alt başlık, *Mesele-i Zâilede* hicret edenleri içerir. *Mesele-i zaileden* kastedilen 93 Harbi'dir. Söz konusu savaşın ve kayıpların halen tahtta olan Sultan II. Abdülhamid'in saltanatında yaşanması, alenen ifade edilmek

¹⁷² Söz konusu rakamın teyidi için bkz. BOA, A. MKT. MHM, nr. 181/91, trh. 10 şevval 1276/ 1 Mayıs 1860; BOA, A. MKT. MHM, nr. 182/66, trh. 18 Şevval 1276/ 9 Mayıs 1860; BOA, A. MKT. UM, 420/31, trh. 25 Muharrem 1277/ 13 Ağustos 1860; BOA, A. MKT. MHM, nr. 193/95, trh. 17 Safer 1277/ 4 Eylül 1860; BOA, A. MKT. NZD, nr. 336/67, trh. 11 Cemazielahir 1277/ 25 Aralık 1860; BOA, A. MKT. NZD, nr. 338/50, trh. 25 Cemazielahir 1277/ 8 Ocak 1861; BOA, A. MKT. UM, nr. 459/99, trh. 23 Şaban 1277/6 Mart 1861; BOA, A. MKT. NZD, nr. 356/70, trh. 21 Zilhicce 1277/30 Haziran 1861; BOA, A. MKT. MHM, nr. 224/43, trh. 24 Zilhicce 1277/3 Temmuz 1861; BOA, A. MKT. UM, nr. 481/68, trh. 28 Zilhicce 1277/ 7 Temmuz 1861; BOA, A. MKT. UM, nr. 490/80, trh. 5 Safer 1278/12 Ağustos 1861; BOA, A. MKT. MHM, nr. 225/28, trh. 2 muharrem 1278/ 10 Temmuz 1861; BOA, A. MKT. MHM, nr. 226/11, trh. 7 Muharrem 1278/15 Temmuz 1861; BOA, A. MKT. UM, nr. 498/49, trh. 4 Rebiülevvel 1278/ 9 Eylül 1861; BOA, A. MKT. MHM, nr. 237/94, trh. 6 Cemaziyelevvel 1278/9 Kasım 1861; BOA, A. MKT. UM, nr. 519/7, trh. 20 Cemaziyelevvel 1278/ 23 Kasım 1861; BOA, A. MKT. NZD, nr. 421/63, trh. 29 Zilkade 1278/28 Mayıs 1862; BOA, A. MKT. UM, nr. 569/83, trh. 30 Zilkade 1278/ 29 Mayıs 1862.

¹⁷³ BOA, A. MKT. MHM, nr. 311/59, trh. 10 Rebiulâhir 1281/12 Eylül 1864.

yerine mesele-i zaile terimi kullanılmıştır. Defterde muhacirlerin iskân durumları ve iskân edildikleri yerler ile geldikleri mahaller ve iskân yerlerine göre kadın, erkek ve toplam nüfusları da verilmiştir¹⁷⁴.

Cennet-mekân Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz Han-ı Hazeratının Zaman-ı Saltanatında Hicret İden ibaresinin altında, Tatar-Nogay, Dağıstan ve Çerkes olmak üzere 3 etnik grubun kadın, erkek ve toplam nüfusu ile bu nüfusun iskân edilip edilmediği ve muhacirlerin memalik-i asliyeleri verilmiştir.

İlgili cetvele göre Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in saltanatları sırasında Karesi sancağına sevk ve iskân edilen Tatar ve Nogay muhacirlere dair bilgiler Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in Saltanatları Sırasında Karesi Sancağına Sevk ve İskân Edilen Tatar ve Nogay Muhacirleri

Memleket-i Asliyesi	İskân Yeri	İskân Olunan		
		Kadın	Erkek	Toplam
Dağıstan	Sultançayırı Köyü	290	285	575
Dağıstan	Karakaya Köyü ¹⁷⁵	95	94	189
Kırım	Nefs-i Balıkesir Aziziye Mahallesi	152	118	270
	Mecidiye	55	55	110
	Halkapınarı Köyü ¹⁷⁶	167	167	334
Bahçesaray	Nefs-i Kemer Edremid	4	7	11
Çerkesistan	Koru Köyü ¹⁷⁷	-	3	3
Toplam		763	729	1492

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

İlgi cetvelden anlaşıldığına göre bu dönemde sevk edilen Nogay ve Tatar muhacirlerin tamamı yerleştirilmiştir. Ancak iskân edilen muhacirlerin toplamının, sözü edilen dönemin tamamını karşılamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim içeriğine konu başlığı içerisinde değindiğimiz muhtelif belgelerdeki muhacir haneleri toplamı

¹⁷⁴ BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

¹⁷⁵ Karakaya Köyü'nün 1850'lerin sonunda ya da 1860'ları başında kurulduğu sanılmaktadır. Köy, Kırım üzerinden kısmen de Kuban taraflarından buraya göç eden Nogaylar tarafından kurulmuştur. Bkz. H. Kırmılı, *A.g.e.*, s. 196.

¹⁷⁶ Halkapınar köyü Nogay muhacirler tarafından kurulmuştur. Köye dair ilk belgeler 1861 tarihidir. Bu köyde 1862'de 64 hanede 286 kişi mevcuttur (BOA, MVL, nr. 403/9, trh. 26 Rebiulahir 1279/21 Ekim 1862; BOA, A. MKT. UM, nr. 566/63, trh. 20 Zilkâde 1278 /19 Mayıs 1862).

¹⁷⁷ Günümüzde Koruköy, Çanakkale ilinin Yenice ilçesine bağlıdır.

1.088'dir. Bu toplama 1862 yılı sonlarına doğru 174 hane daha eklenmiştir. Daha önce kullandığımız belgeler dikkate alındığında muhacir hanelerinin nüfusu 4-5 kişi olduğu tespit edilmiştir. Yani bu dönemde Karesi sancağına yerleşen Kırım muhacirleri en az 5.048 kişi olduğu söylenebilir¹⁷⁸.

Balıkesir'in Gönen ilçesine bağlı Bostancı (Yortan)'ya ilk göçler 1860'larda doğrudan Kırım havalisinden yapılmıştır. 1870'li yıllarda da Kırım Tatarlarının bu köye muhacereti devam etmiştir. Tablo 12'de yer almayan fakat Kırım muhacirlerinin yerleştirildiği diğer bir köy ise Havran'a bağlı Dere-i Kebîr'dir. En az 20 hane olduğu tahmin edilen Kırım göçmenlerinin bu köye geliş tarihleri 1864-1865 olarak tespit edilmiştir¹⁷⁹.

Elde ettiğimiz Kırım'dan yapılan göçleri konu alan arşiv belgeleri yaklaşık 1865 yılında son bulmaktadır. Göç hareketini belirli zamanlarda ivme kazanarak belirli zamanlarda inişli-çıkışlı seyretmesi siyasi ve askeri hadiseleri neticesindedir. Nitekim 1860- 1865 yılları Kırım'dan ve Kafkasya'dan yapılan iki büyük göç dalgasının kaydedildiği yıllar olmuştur. 1870'lerden sonra gelen muhacirler çoğunlukla akrabaları daha önce gelmiş olanlardır ve genellikle akrabalarının buldukları yerlere iskân edilmişlerdir. Örneğin Samsun'a gelen ve 125 haneden oluşan muhacir topluluğu Karesi'de iskân olunmak istemiş, bu istekleri hükümet tarafından kabul edilmiştir.¹⁸⁰

2. Kafkas Muhacirleri ve İskân Faaliyetleri

a. Çerkes Göçmenlerin İskânı

Kafkas göçlerinin başlangıcı da hemen hemen Kırım savaşı yıllarına dayanmaktadır. Ruslar, Kafkasya'nın güvenliği, Karadeniz'de dolaşım ve ticaret özgürlüğünün sağlanması, Karadeniz ve Hazar denizi ile İran arasında güvenli bir demiryolu hattının oluşturulması gibi menfi amaçlarla Çerkesistan'ı işgal etmiştir. İşgalin ardından klasik Rus politikası çerçevesinde medenileştirme adı altında asimilasyona (Hristiyanlaştırma, Slavlaştırma) maruz kalan ve topraklarını Kazak

¹⁷⁸ BOA, MKT. NZD, nr. 421/63, trh. 29 Zilkade 1278/28 Mayıs 1862; BOA, A. MKT. UM, nr. 569/83, trh. 30 Zilkade 1278/ 29 Mayıs 1862; BOA, MVL, nr. 403/9, trh. 26 Rebiulahir 1279/21 Ekim 1862.

¹⁷⁹ H. Kırmı, *A.g.e.*, s. 186-187.

¹⁸⁰ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 151.

yerleşimcilere terk etmeye zorlanan Çerkesler, mücadeleye başlamışlar ve ardından da zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır¹⁸¹.

1850'li yılların başında bazı Çerkesler, kendi girişimleriyle ve gönüllü olarak göç etmişler ya da barışçıl yollardan göçe ikna edilmişlerdir. Nitekim konuya ilişkin elimizdeki en erken tarihli arşiv belgesi¹⁸² 1852 yılını işaret etmektedir. Hüdavendigâr Valisine, Maliye Nazırına ve Zabtiye Müşirine eş zamanlı olarak yazılan bu yazıda Çerkesistan'dan İstanbul'a gelen 47 kişinin Bursa tarafına gönderilmesinin kararlaştırıldığı, arazi, mesken, alet-edevat konusunda gerekli yardımların yapılacağı ve 4 buçuk sene süresince tüm vergilerden muaf tutulacakları bilgisi yer almaktadır.

Kırım Savaşı öncesinde ve sonrasında münferit olarak ya da küçük gruplar halinde gerçekleşen göçün ivme kazandığı yıl Şeyh Şamil'in yakalandığı 1859 yılı olmuştur. Rusların, kendi rızalarıyla topraklarını terk etmek ya da kuzey steplerine sürülerek, kendilerinden askeri ve ekonomik anlamda fayda sağlama amacı taşıdıkları Çerkesler'in tek seçeneği Osmanlı topraklarına sığınmak olmuştur.

Göçün hızlandığı 1859 yılında, Hüdavendigâr vilayetine sevkler de devam etmektedir. Vilayetin çeşitli bölgelerine sevk edilen muhacirlerin Karesi sancağındaki izlerine 24 Şubat 1860 yılında Bandırma mutasarrıfına yazılan yazıda rastlanmıştır. Abaza Berzak kabilesine mensup bir hanenin Bandırma kazasında akrabalarının yanında iskân isteklerinin kabul edildiğini bildiren bu belgeden aynı zamanda Abaza muhacirlerden 48 kişinin buraya daha evvelden iskân edildiği anlaşılmaktadır.¹⁸³

Göçün başladığı tarihten itibaren kabile kabile ve küçük gruplar halinde gelen Çerkes muhacirlerin daha sonra 1.000 hane gibi büyük bir topluluk halinde Karesi'ye sevk edildiğini görüyoruz. Zira Karesi Meclisinden Sadarete gönderilen bir mazbatada Karesi Sancağına sevk edilecek olan 1.000 hane Abazeh kabilesine mensup muhacirlerin, sancak dâhilinde iskân ettirilebileceği bildirilmiştir. 7 Kasım 1864 tarihli mazbata da ise (daha önce gönderilen mazbataya atıf yapılarak) sancağa sevk edilen muhacirlerin halkın üstün gayretleri ile yerleştirildiği, lakin sevk edilen ve yerleştirilen muhacir sayısının 2.000 haneyi aştığı ifade edilmiştir. Ahali, muhacirlere verilen

¹⁸¹ K. Karpat, *A.g.e.*, s. 165.

¹⁸² BOA, A. MKT. MVL, nr. 57/78, trh. 1 Safer 1269/14 Kasım 1852; K. Karpat, *Aynı yer*, s. 165.

¹⁸³ BOA, A. MKT. NZD, nr. 292/43, trh. 11 Rebiulevvel 1276/8 Ekim 1859; BOA, A. MKT. DV, nr. 153/15, trh. 2 Şaban 1276/24 Şubat 1860.

arazileri ücretsiz sürüp, tohumlarını tedarik etmiş, ücret almadan ekerek yardım konusunda ellerinden gelen gayreti göstermiştir. Buna mukabil devam eden muhacir sevki yerli halkta hoşnutsuzluk yaratmıştır. Şahsi işlerinin bozulduğundan ziraat ile uğraşamadıklarından yakınan yerli halkın durumu bu mazbata aracılığıyla sadarete yazılmış bundan böyle muhacir gönderilmemesi rica edilmiştir¹⁸⁴.

Elimizdeki mevcut belgelerde söz konusu muhacir topluluğunun geliş tarihine ait kesin bir bilgi yoktur. Fakat 12 Eylül 1864 tarihinde Muhacirin Komisyonu'na yazılan belgede benzer konulardan bahsedilmektedir. Şöyle ki, sayıları 2.000 haneyi aşan muhacirlerin nakilleri için araba ve hayvan tedariki konusunda sıkıntıya düşülmüştür. Çünkü yerli halk şahsi işleriyle meşgul bulunmaktadır. Gelen muhacirlerin bir kısmı sancak dâhilindeki Kepsud ve Balat (Dursunbey) kazalarına yerleştirilmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi muhacirlerin nakil masrafları ile yapılan hane ve taraflarına verilen tarla, tohumluk ücretleri ahali tarafından karşılanmıştır. Muhacirin Komisyonu'na yazılan tezkere de emsal teşkil edecek bu hayırsever davranışın Takvim-i Vekayi'de ilan edilmesi istenmiştir¹⁸⁵.

Kepsut ve Balat civarına yerleştirilen Çerkes muhacirlerinin sayısının 50 ya da 60 hanede 250 nüfus olduğu bir başka belgeden¹⁸⁶ anlaşılmaktadır. Söz konusu kazalarda yaklaşık bir yıl önce hayırseverler yardımıyla yerleştirilen ve ihtiyaçları karşılanan muhacirler, toplu olarak iskân edilmekte ısrar edip, evlerini, tarlalarını ve hayvanlarını terk ederek azar azar Fırt (Susurluk) nahiyesi, Sultançayır isimli yere yerleşmişlerdir. Bu durum yerli halk arasında hem hoşnutsuzluk yaratmış, hem de mağduriyetlerine sebep olmuştur. Olayın Bab-ı Âli'ye aksettirilmesi neticesinde Karesi Meclisi azasından Mustafa Ağa muhacirlerin ilk iskân mahallerine dönmelerini isteyen emirnameyi muhacirlere iletmiş, kendi kendilerine teşkil ettikleri bu yeni köyler için arazi taksimi, mesken inşası ve tarım aletleri konusunda yeniden yardım yapılmayacağını bildirmiştir.

Yukarıda bahsi geçen muhacirlerin durumları emsal teşkil edeceği için hem diğer muhacirlerin mahal değişikliğinin engellenmesi hem de yerli halkın hoşnutsuzluğunun ve mağduriyetinin giderilmesi açısından muhacirlerin ilk iskân yerlerine gönderildiği ve titizlikle takip edildiği anlaşılmaktadır.

¹⁸⁴ BOA, A. MKT. MHM, nr. 319/62, trh. 6 Recep 1281/5 Aralık 1864.

¹⁸⁵ BOA, A. MKT. MHM, nr. 322/31, trh. 6 Şaban 1281/4 Ocak 1865.

¹⁸⁶ BOA, MVL, nr. 716/57, trh. 8 Şaban 1282/27 Aralık 1865.

Çerkes muhacirlerinin sevk ve iskânlarını konu alan belgelerin büyük çoğunluğu, gelinen tarih, nüfus, iskân edilen mahal gibi bilgileri içermemektedir. Çerkesler'in Karesi sancağında iskânına dair bu önemli bilgilere iskân edildikten sonra yaşadıkları problemleri, isteklerini ya da anlaşmazlıklarını dile getirdikleri istida niteliğindeki belgelerde rastlanılmıştır. Genellikle sancak dâhilinde yer değiştirme isteklerini, sancak dışına ya da içine nakil isteklerini, vergilerden muafiyetlerini ve muhtelif konularda yardım ricalarını konu alan bu belgelerden hareketle, Çerkes muhacirlerin sancağın hemen her yerinde iskân ettirildiği söylenebilir.

Karesi sancağına yapılan göçler ile ilgili bulduğumuz cetvel¹⁸⁷ nüfus tespitinde yaşanan sıkıntıları kısmen de olsa gidermektedir. İlgili cetvele göre, Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz zamanında 1.074 kadın, 1.531 erkek olmak üzere toplam 2.605 Çerkes muhacir, Karesi'ye iskân ettirilmiştir. İlgili cetvele göre Karesi sancağına sevk ve iskân edilen Çerkesler ile ilgili veriler şöyledir:

Tablo 13. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in Saltanatları Sırasında Karesi Sancağına Sevk ve İskân Edilen Çerkesler

Yerleştirildiği Kaza - Nahiye	İskân Yeri	İskân Olunan		
		Kadın	Erkek	Toplam
Susurluk	Fırt Nahiyesinde Susıgırlık Köyü	50	45	95
	Ömer Köyü	42	40	82
	Hamidiye Köyü	45	41	86
	Ildız Köyü (Yıldızköy)	153	142	295
	Aziziye Köyü	110	107	217
	Sultançayırı Köyü	90	84	174
Edremit/ Merkez	Nefs-i Edremit	33	32	65
Edremit	Havran-ı Kebîr Köyü?	32	31	63
	Yenice Köyü	5	9	14
	Şekveren Köyü	2	7	9
	Araplar Köyü (Yolören)	-	3	3
	Kadı Köyü	3	6	9
	Paşa Köyü (Hüseyinpaşalar/Hüseyinbeşeler)	1	8	9
	Çorak Köyü	3	5	8
	Firenk Köyü	5	9	14
	Dereli Köyü (Edremit/Merkez)	-	3	3
	Tahta Köyü (Çamlıbel)	2	3	5
	Beliler Köyü (Yaylaönü)	1	3	4
	Köylü? Köyü	1	2	3
	Baba Köyü	3	4	7
	Kalabak Köyü	10	9	19
Gömeç	Kerem Köyü (Keremköy/Gömeç)	3	4	7
	Hacı Osman Köyü	1	1	2

¹⁸⁷ BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

Edremit/Avonya Nahiyesi	Kozyalı? Köyü	1	1	2
	Bağlı Köyü	12	16	28
	Üçkabağağaç Köyü	4	2	6
	Çiftlik Köyü	7	5	12
	Naipli Köyü	2	1	3
	Karaaydın Köyü	7	5	12
	Akçakoyunlu Köyü	27	26	53
	Deliler Köyü	2	4	6
	Çavuş Köyü	14	15	29
	Örencik Köyü	4	5	9
	Sağırılı? Köyü	6	5	11
	Engeci Köyü(Kayatepe)	2	4	6
	Yarış Köyü	3	6	9
	Koyuneli Köyü	6	2	8
	?	2	2	4
	Davar? Köyü	2	1	3
Burhaniye	Nefs-i Kemer Edremit	194	247	402
Erdek- Merkez	Nefs-i Erdek	53	78	131
Erdek	Şahin Burgaz Köyü (Çayağzı)	14	22	36
	Roda (Narlı)	1	4	5
İvrindi	İvrindi	31	43	74
	...?	40	37	77
	...?	6	6	12
	Karaçepiş Köyü	8	6	14
	Yağlılar Köyü	17	11	28
	Geçmiş Köyü	8	13	21
	Mallica Köyü	2	3	5
	Çarkacı Köyü	22	22	44
	Yenice-i Sagir (Küçük Yenice)	12	13	25
Balıkesir/Merkez	Yenice Köyü	3	3	6
	Köyleri Köyü	17	28	45
Kepsut	Dereli Köyü	-	78	78
	Nefs-i Kepsut	-	111	111
	Yenice Mahallesi	-	24	24
	Hotaşlar Köyü	-	11	11
	Bey Köyü	-	8	8
Balıkesir	Nefs-i Karesi	-	2	2
Sındırgı	Pazarköy'de İbiller Köyü	1	1	2
	Pazarköy'de Kocakonak Köyü	2	6	8
	Pazarköy'de Balya Burgaz? Köyü	-	104	104
	Kayalı Kertil Karyesi	-	5	5
Balya	Koyuneri Köyü	-	13	13
	Orhanlar Köyü	-	4	4
	Mancış (Mancılık) Köyü	-	5	5
	Boynanlar Köyü**	-	5	5
	Doğanlar Köyü	-	7	7
	Çarmıh Köyü (Dört Yol)	-	7	7
İvrindi	Evçiler (Evciler)	-	3	3
	Sarıca Köyü	-	3	3
	Kocaeli Köyü	-	17	17
Toplam		1074	1531	2605

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

* Avonya hahiyesi dâhilinde yer verilen köyler, günümüzde Çanakkale'nin Yenice ilçesine bağlıdır.

** Günümüzde *Boynanlar Köyü*, Çanakkale ilinin Yenice ilçesine bağlı bir köydür.

Ayrıca Bandırma'ya bağlı Çinge köyü, 1864'te Büyük Çerkes sürgünü muhacirlerinin yerleşmesiyle halk arasında "Çerkesköy" olarak anılmaktadır¹⁸⁸.

Karesi sancağında Çerkes göçmenlerin iskânına dair kullandığımız diğer belgelerde 2.000 haneyi aşan muhacirlerden bahsedilmektedir. Söz konusu muhacir sayısına diğer etnik gruplar dâhil olsa bile Çerkes muhacir sayısının 1.000 haneden fazla olduğu muhakkaktır. Bu da ortalama 4.000 nüfusa karşılık gelir. Dolayısıyla ilgili cetvelin verdiği nüfus oldukça eksiktir.

1860-1876 tarihleri arasındaki muhtelif arşiv belgelerinden¹⁸⁹ derlenerek oluşturulan Çerkesler'in Karesi sancağındaki yerleşim tablosu şöyledir:

Tablo 14. Çerkes Kabilelerinin Karesi Sancağındaki Yerleşkeleri

Kabile İsmi	İskân Yeri
Abaza - Berzak Kabilesi	Bandırma Kazası
Çerkes	Kepsut ve Dursunbey (Balat)
Çerkes	Boğaz Deresi (Boğazpınar) Manyas
Çerkes - Ubih Kabilesi	Emirler Köyü, Bigadiç
Çerkes - Ubih Kabilesi	Çavuş Köyü, Manyas
Çerkes	Torhasan (Çanakkale- Yenice)
Çerkes - Şapsığ Kabilesi	Gelenbe ¹⁹⁰
Çerkes - Şapsığ Kabilesi	Bandırma, Gönen
Çerkes - Şapsığ Kabilesi	Gönen, Keçeler
Çerkes - Şapsığ Kabilesi	İvrindi, Ergama (Gökçeyazı)
Çerkes - Ubih Kabilesi	Manyas, Işıklar Köyü
Çerkes - Ubih Kabilesi	Kepsut, Keçidere
Çerkes	Sultançayırı

Karesi sancağına daha çok Şapsığ, Abaza ve Ubih kabilelerine mensup Çerkesler iskân olunmuştur.¹⁹¹ Balıkesir'e gelen Çerkesler'in daha çok Susurluk,

¹⁸⁸ H. Kırımlı, *A.g.e.*, s. 191.

¹⁸⁹ BOA, A. MKT. DV, nr. 153/15, trh. 2 Şaban 1276/24 Şubat 1860; BOA, MVL, nr. 716/57, trh. 8 Şaban 1282/27 Aralık 1865; BOA, MVL, nr. 491/122, trh. 19 Şevval 1282/7 Mart 1866; BOA, MVL, nr. 503/68, trh. 26 Rebiulevvel 1283/8 Ağustos 1866; BOA, MVL, nr. 503/14, trh. 9 Rebiulahir 1283/21 Ağustos 1866; BOA, MVL, nr. 728/62, trh. 23 Şaban 1283/31 Aralık 1866; BOA, MVL, nr. 508/30, trh. 9 Cemaziyelahir 1283/19 Ekim 1866; BOA, MVL, nr. 527/75, trh. 14 Muharrem 1284/ 18 Mayıs 1867; BOA, MVL, nr. 543/59, trh. 2 Cemaziyevvel 1284/1 Eylül 1867; BOA, MVL, nr. 549/49, trh. 16 Cemaziyelahir 1284/ 15 Ekim 1867; BOA, MVL, nr. 559/27, trh. 29 Şevval 1284/23 Şubat 1868; BOA, A.MKT. MHM, nr. 427/38, trh. 7 Şaban 1285/ 23 Kasım 1868.

¹⁹⁰ Baş Gelenbe adıyla 1864 yılına kadar Karesi livasına bağlı bir kaza statüsünde olan Gelenbe, bugün Manisa sınırları içerisindedir.

Manyas, Gönen civarında iskân ettirilmeleri, iskân olunan toprakların genelde vakıf arazileri ve eski tumar, zeamet ve “has” çiftlikleri (Sultan çiftlikleri) olmalarındandır. Vakıf arazileri ve sultan çiftlikleri, mîri arazi olduğundan buralara kâğıt üzerinde iskân daha kolaydı¹⁹².

b. Dağistan Göçmenlerinin Yerleştirilmesi

Muhacirin İdaresi tarafından Karesi sancağına gönderilen muhacirler arasında Dağistan muhacirlerine de rastlamak mümkündür. Fakat sayıları diğer gruplara göre oldukça azdır. Diğer Kafkas halkları ile aynı dönemde göç eden Dağistanlılar, daha çok Erzurum, Kars, Muş, Bitlis, Siirt ve Varto gibi doğu vilayetlerinde iskân olunmak istemişlerdir¹⁹³.

Batı bölgelerde iskân olunan Dağistan muhacirlerinin ise sık sık nakil isteyip kendilerine uygun yer aradıkları dikkat çekmektedir. Nitekim 1861 yılı başlarında, Lâpseki'ye yerleştirilmiş olan muhacirler kendi istekleriyle Biga'ya nakledilmişler, daha sonra kendilerinin soğuk ülke insanı olduklarından, buranın mevsimi ile uyuşamadıklarından bahisle Erzurum, Kars ve Muş'ta iskân edilmiş olan hemşerilerinin yanına gitmek istemişlerdir¹⁹⁴.

Çalışmamızın kapsadığı döneme ait belgeler incelendiğinde Dağistan göçmenlerinin çoğunluğunun, doğrudan Karesi sancağına sevk edilmediği, başka bir iskân mahallinden geldikleri anlaşılmaktadır. Osman Hoca ve Bey Bolat takımından olan Dağistan muhacirleri, muhtemelen misafir olarak bekledikleri Aydın civarını bırakıp Manyas'ta *Gurafe (Çamlı)* isimli mahalle yerleşmişlerdir. İdari birimlerin bilgisi dışında kanuna aykırı olarak yerleşen 23 hanede 64 nüfuslu muhacir topluluğu, derme çatma 16 mesken inşa etmişlerdir. Lâkin mesken tuttıkları yer Behçet Paşa'nın tasarrufundaki bir arazidir ve kısmen de Manyas halkından bazı kimselerin kullanımındadır. Durumun muhacirin idaresine yansması ile Muhacirin İdaresi Muhasebe Kâtibi, Manyas Kaza Meclisi azası, muhacirlerin reisi ve davacı niteliğindeki kimseler birleşerek davanın çözümü için ortak yol arayışına girmişlerdir. Yapılan tahkikat neticesinde, hâlihazırda evlerini yapmış olan muhacirlere yeteri kadar toprak

¹⁹¹ İzzet Aydemir, *Göç: Kuzey Kafkaslıların Göç Tarihi*, Ankara 1988, s. 109.

¹⁹² Aydın Ayhan, *Balıkesir'in Kimliği 2*, Balıkesir 2011, s. 208.

¹⁹³ BOA, Y. A. RES. nr. 114/7, trh. 7 Cemaziyelevvel 1319/22 Ağustos 1901; BOA, Y. A. RES. nr. 121/67, trh. 12 Rebiulahir 1321/8 Temmuz 1903.

¹⁹⁴ BOA, A. MKT. MHM, nr. 209/54, trh. 8 Şaban 1277/19 Şubat 1861; BOA, A. MKT. NZD, nr. 372/31, trh. 9 Rebiulahir 1278/14 Ekim 1861.

verilerek, yerleşmelerine karar verilmiştir. Ayrıca emsalleri gibi onlara da tohum ve koşum hayvanı gibi yardımlar yapılması kararı alınmıştır¹⁹⁵. Gurafa köyüne iskân edilen Dağıstan göçmenlerinin sayısı 1.876 yılı itibariyle 190 kişiye yükselmiştir¹⁹⁶.

Dağıstan muhacirlerinin doğrudan Karesi'ye sevkine dair rastladığımız ilk belge, 2 Temmuz 1866 tarihlidir. Belgeden anlaşıldığına göre, Erzincan'da misafir olarak bekleyen ve 9 hanede 40 nüfustan oluşan muhacirler önce Trabzon yoluyla İstanbul'a geçmişler oradan da Balıkesir'e akrabalarının yanına sevk olunmuşlardır¹⁹⁷.

1876 yılına kadar Gurafe köyü dışında Temurkaya ve Kayalıdere köylerine de Dağıstan göçmenleri yerleştirilmiştir. Hatta Gurafe gibi Temurkaya köyünün de Dağıstan göçmenleri tarafından kurulduğu söylenebilir. Zira 93 Harbi öncesinde bu köye yerleştirilen göçmen sayısı 666'sı kadın, 657'si erkek olmak üzere 1.323'dür¹⁹⁸. Dağıstan göçmelerinin iskân mahalleri ve nüfus verileri aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 15. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in Saltanatları Sırasında Karesi Sancağına Sevk ve İskân Edilen Dağıstan Göçmenleri

Memleket-i Asliyesi	Yerleştirdiği (Kaza/Nahiye)	İskân yeri	İskân Olunan		
			Kadın	Erkek	Toplam
Dağıstan	Susurluk	Timurkaya Köyü	552	550	1102
Kırım		Kayalıdere Köyü	16	15	31
Dağıstan	Manyas	Gurafa (Çamlı) Köyü	98	92	190
Toplam			666	657	1323

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

B. Muhacir İskan Faaliyetleri

1. İskân Edilen Göçmenlerin Sayısı

1856- 1876 yılları arasında hem Kırım'dan hem de Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenlerin miktarını tespit etmek oldukça güçtür. Farklı araştırmalarda verilen rakamlar 600 bin ile 2 milyon arasında değişmektedir. Bu değişkenliğin pek çok nedeni vardır. Öncelikle göçler belirli bir plan çerçevesinde gerçekleşmemiştir. Resmi kayıtlara geçen muhacir sayıları göç miktarının çok azını yansıtmaktadır. Bu durum muhtemelen

¹⁹⁵ BOA. MVL, nr. 657/77, trh. 11 Recep 1280/22 Aralık 1863.

¹⁹⁶ BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

¹⁹⁷ BOA. MVL, nr. 721/119, trh. 18 Safer 1283/2 Temmuz 1866.

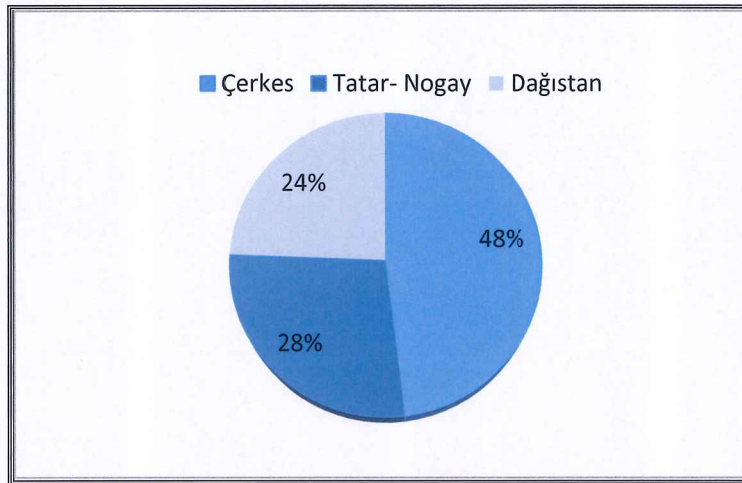
¹⁹⁸ BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

Rusya'nın dünya kamuoyunun tepkisini çekmek istememesiyle alakalıdır. Osmanlı Devleti açısından baktığımız zaman ise rakamlar sağ olarak ülkeye giriş yapanları göstermektedir. Oysa zorlu mevsim ve yolculuk şartlarında salgın hastalıklar ve kazalar yüzünde ölenleri sayısı oldukça fazladır¹⁹⁹.

Babıali'nin Padişaha sunduğu mazbatalara göre; 1855 senesinden 1863 senesine kadar kabile kabile gelmiş olan göçmenlerden iskân olunanların sayısı 311.333'dür. 1863 yılında gelen muhacirlerin sayısı ise 283 binden fazladır. Bu sayı 1864 yılında ise yine Padişah'a takdim edilen diğer bir mazbataya göre 87 bini aşmıştır. Böylece 700.000'e ulaşan bu muhacirlere %25-30 ölü sayısı ile 1865'den sonra gelenler de eklendiğinde, incelenen dönemde Osmanlı hâkimiyetinde kalan topraklara göç etmek için ülkesinden ayrılan Kırım ve Kafkasyalı sayısının 1.000.000 ila 1.200.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.²⁰⁰ 1861 ortalarına kadar Hüdavendigâr eyaletine yerleştirilen muhacir sayısı 2.882 hanede 15.173 nüfustur²⁰¹.

Komisyon Maruzatı dâhilindeki cetvele göre 1839 - 1876 yılları arasında Karesi'ye sevk ve iskân edilen muhacirlerin sayısı 2.503'ü kadın, 2.917'si erkek olmak üzere 5.420'dir. Lakin yaptığımız arşiv taraması neticesinde elde ettiğimiz diğer bulgular bu sayının söz konusu dönem için 10 binden fazla olduğunu göstermiştir.

Grafik 2. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in Saltanatları Sırasında Karesi Sancağına Sevk ve İskân Edilen Muhacirlerin Etnik Dağılımı

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

¹⁹⁹ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 90.

²⁰⁰ A. Saydam, *Aynı yer*, s.91.

²⁰¹ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 131.

Bölüm içerisinde iskân faaliyetlerine ve nüfuslarına detayları ile yer verdiğimiz Kırım ve Kafkas göçmenlerinin yerleşim yerleri Harita 2’de gösterilmiştir. İşaret edilen mahaller bütünüyle muhacirlerce kurulan köyler değildir. Muhacir iskânı ile kurulan köylerin yanında, nüfusu dağılan eski köylerde yeniden yerleşime açılmıştır. Ayrıca muhacir bazı köylere karışık olarak yerleştirilmişlerdir.

Harita 2. Sadece 20 kişi ve üzerindeki muhacir nüfusunun yerleştiği mahalleri göstermektedir. Bu köylerin demografik yapısı, 93 Harbi sonrasında hem Kafkasya’dan hem de Rumeli’den göçlerle şekillenmeye devam etmiştir.

2. Göçmenlere Yapılan Yardımlar ve Tanınan Muafiyetler

Osmanlı Devleti topraklarına kabul ettiği göçmenlere nakillerinden, sürekli iskân mahallerine yerleşmelerine, ardından da sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan istedikleri düzeye kavuşmalarına kadar elinden gelen yardımı yapmaya çalışmıştır. Fakat muhacir sayılarındaki ani artışlar tedbir alınmasını engellemiş, göç sürecinin uzaması da sorunları gittikçe karmaşık hale getirmiştir. Başka bir ifadeyle göçmen sayısındaki artışa paralel olarak kişi başına düşen yardım ve imkânlar daraltılmıştır.

İlk olarak muhacirlerin Osmanlı topraklarına nakilleri konusunda yardımlar yapılmıştır. Kırım’dan ve Kafkasya’dan yapılan muhacir nakilleri devlete ait vapurlar ve ücretleri devlet tarafından ödenmek kaydıyla tüccar gemileriyle gerçekleşmiştir. Bu gemilerde son derece güç koşullarda, ölüm kalım savaşı vererek Trabzon, Samsun ve İstanbul gibi limanlara ulaşan muhacirler, bu kez de iskân amacıyla sevk edildikleri mahallere nakl olunmuşlardır. Balıkesir’e daha çok Bandırma, Edremit ve şu an İzmir sınırları içerisinde yer alan Çandarlı limanından sevk edilen muhacirler için kimi zaman tüccar vapurları, pek çok zamanda sürekli seferleri bulunan posta vapurları kullanılmıştır²⁰².

Muhacirlerin nakilleri ve misafir olarak kaldıkları süre zarfında harcamaları mahalli idarelerin bütçesinden karşılanmıştır. Zira 18 Şubat 1861 yılında Karesi sancağında iskân ettirmek üzere Bandırma iskelesine gelen muhacirlere, Erdek kazası

²⁰² BOA, A. MKT. MHM, nr. 203/65, trh. 11 Cemazeyilahir 1277/25 Aralık 1860.

bütçesinden 2.811 kuruş tutarında yevmiye, yarımşar ekmek parası, nakilleri için araba ve koşum hayvanı ücreti ödenmiştir²⁰³.

İskân olunacakları yere geldikten sonra tahrirleri yapılan muhacirlerden maddi durumu yetersiz olanlara fukara pusulası verilerek yevmiye ya da ekmek gibi nakdi ve ya ayni yardımlar yapılmıştır. Elllerinde pusula bulunan muhacirlere yapılan bu yardımlar, meskenlerine yerleşip, üretici duruma geçtikleri ilk hasat mevsimine kadar devam etmiştir.

Yardımlar devlet tarafından yani mahalli yönetimler eliyle gerçekleştirilirken yerel halk da bu duruma doğrudan müdahil olmuştur. İlk iskânların gerçekleştiği dönemde halk gelen muhacirlere her konuda yardımcı olmaya gayret göstermiştir. Nitekim Balıkesir'deki inşaatı tamamlanamamış abahane binasının muhacirler için yerleşim yeri haline getirilme fikri ahaliden çıkmıştır. Bununla da kalınmamış hayırseverler inşaatı tamamlayarak, muhacirlerin buraya yerleştirilmesi için sadarete dilekçe vermişlerdir²⁰⁴.

İlk iş olarak göçmenlerin ev sahibi olmaları sağlanmıştır. Bu konuda Balıkesir halkı büyük bir yardımseverlik örneği göstermiş, Balıkesir dâhiline Sultançayırı ve Halkapınarı mevkilerinde haneler yaptırıp, muhacirlere 37,107 kuruş nakit akçe ve çeşitli gıda maddeleri hediye etmiştir. Muhacir Komisyonu'nun ve hükümet çevrelerinin dikkatini çeken ve sevinç uyandıran bu durum karşısında Karesi Meclisi'ne teşekkür edilip, devletin resmi gazeteleri olan Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havâdis'te yayınlanmıştır²⁰⁵.

Göç akınlarının çoğalmasıyla İmparatorluk coğrafyasının tamamında yardım kampanyası başlatılmış, devlet adamları da halkı yardıma teşvik için gazetelerde bu amaca uygun yazılar ve ilanlar yayınlamışlardır. Gazetelerde yardım yapanların isimleri bilhassa açıklanmıştır. Osmanlı şehzâdeleri dahi Çerkes muhacirlerine yardım olmak üzere 35 bin kuruşu Sadâret makamı kanalıyla Muhâcirin Komisyonu'na teslim etmişlerdir²⁰⁶. Elimizdeki belgelerden²⁰⁷ derlenen ve bazılarının

²⁰³ BOA, A. MKT. MHM, nr. 209/45, trh. 7 Şaban 1277/18 Şubat 1861.

²⁰⁴ BOA, A. MKT. UM, nr. 459/99, trh. 23 Şaban 1277/ 6 Mart 1861.

²⁰⁵ BOA, A. MKT. MHM, nr. 229/29, trh. 27 Muharrem 1278 / 4 Ağustos 1861.

²⁰⁶ BOA, İ. DH, nr. 521/35483, trh. 13 Şaban 1280 / 23 Ocak 1864.

²⁰⁷ BOA, A. MKT. UM, nr. 566/63, trh. 20 Zilkâde 1278 /19 Mayıs 1862; *Takvim-i Vekayi*, 645/1, 21 Zilkade 1278 /20 Mayıs 1862; BOA, A. MKT. MHM, nr. 322/31, trh. 6 Şaban 1281/4 Ocak 1865;

devletin resmi gazetelerinde haber olarak yayınlandığı yardımlar Tablo 16’da gösterilmiştir.

Tablo 16. Karesi Sancağına Sevk ve İskân Edilen Muhacirlere Yapılan Yardımlar

Yardımları Yapan	Yardımların Cinsi ve Miktarı
Balıkesir Halkı	37,107 kuruş
Gönen, Manyas, Fırt, Kepsud, Balat ve Balya Ahalisi	404.365 kuruş
Kepsud ve Balad Halkı	260.880 kuruş
Balya ve İvrindi Halkı	45 Çift karasığır
Edremid, Ayazmend ve Kemer Edremid Halkı	89.000 kuruş
Balıkesir Halkı	182.035 kuruş

Göçmenlerin hane edindirilip tamamıyla iskân edilmelerinden sonraki süreç üretici hale getirilmeleri olmuştur. Bu nedenle yerleştirilen göçmenlere bir miktar arazi verilmiştir. Genellikle boş ve bakımsız olan bu arazilerin işlenmesi, verimli hale getirilmesi devletin göçmenleri kabul etmesinde gözettiği amaçlardan bir tanesi olmuştur. Nitekim göçmenlerin iskân mahallerinin de bu tür arazilerin bulunduğu yerlere göre şekillendiği söylenebilir.

Muhacirlere verilen araziler konusunda genel olarak yazışmalarda *lüzumu miktar arazi* tabiri geçmektedir. Fakat gelen muhacirlere zengin ya da fakir ayırmaksızın verilen bu arazilerin miktarına dair net bir bilgi yoktur. Genellikle mîrî arazi olan ya da sahipleri tarafından çeşitli sebeplerle terk edilen topraklardan arazi verilmiş olan göçmenlerin bir an evvel tarıma başlamaları hem kendileri hem de devlet için oldukça önemliydi. Muhacirlerin üretici konuma geçmesiyle devlet hem yevmiye yükümlülüğünden kurtulacak, hem de tanınan bazı muafiyetleri kaldırarak hala gelmekte olan muhacirler nedeniyle oldukça zayıflamış olan hazineye gelir sağlayacaktı.

Üretimin sağlanması amacıyla bu süreçte muhacirlere öküz, tohumluk, alet ve edevat yardımı yapılmıştır. Fakat bu yardımların ne surette yapılacağı değişkenlik göstermektedir. Örneğin; 26 Mayıs 1862 tarihinde Sultançayırı isimli yere iskân edilen muhacirlere hane, çift hayvanı ve tohumluk için 58.900 kuruş verilmiştir.

BOA, A. MKT. MHM, nr. 339/7, trh. 6 Rebiulevvel 1282/30 Temmuz 1865; BOA, A. MKT. MHM, nr. 341/93, trh. 25 Rebiulahir 1282/17 Eylül 1865; BOA, A. MKT. MHM, nr. 343/2, trh. 11 Cemâziyelevvel 1282/2 Ekim 1865; M. İlgürel, A.g.m., s. 131.

Fakat daha önceki uygulamaların aksine bu meblağın *daha sonra tahsil edilmek üzere verildiği* vurgusu yapılarak borç tarzında (*Kefalet-i mütesilsile usulü*) tahsisi yapılmıştır²⁰⁸. Fakat çalışmamız kapsamında elde ettiğimiz diğer belgelerde bu borç uygulamasından bahsedilmemiş, hane, tohumluk, öküz ve ziraat edevatı konusundaki yardımlar genel bir ifade ile anılmıştır.

Bununla birlikte muhacirlerin elbise ihtiyacı dahi devlet yardımıyla karşılanmaktadır. Hüdavendigâr vilayetinde görevli iskân memuru Ali Necib Efendi Muhacir Komisyona yazdığı yazıda Balıkesir ve Kütahya'da iskân edilen muhacirler için 6.150 kat elbisenin hemen imal edilerek gönderilmesi gerektiğini bildirmiştir²⁰⁹.

Yerleşme sürecinde yapılan yardımlar kişiler için küçük fakat hükümet için çok büyük meblağlar anlamına geliyordu. Bu nedenle daha önce yapılan yardımların boşa gitmemesi için geçici ya da daimi surette iskânı yapılan muhacirlerin yer değiştirmesi yasaklanmıştır. Aksi bir durum söz konusu olursa ikinci kez yapılacak masrafin bedeli muhacirler tarafından karşılanacaktır. Fakat devlet makul nedenlerle yer değiştiren ve maddi imkânı olmayan muhacirler için ikinci kez iskân masrafı yapmıştır. Mevsim şartları ve arazinin elverişsiz olması gibi nedenlerle ürün alamayan, kendini idare edemeyecek durumda olan muhacirlere yeniden tohum yardımı yapıldığı ve bir yıl daha yevmiye verilerek kolaylık sağlandığı anlaşılmaktadır²¹⁰.

Osmanlı Devleti topraklarına kabul ettiği muhacirlere yardım ederken bir yandan da tebaası olarak kendilerinden beklenen yükümlülükler konusunda muafiyet imkânı sağlamıştır. Öyle ki, 1856 senesinde Osmanlı devletine göç eden muhacirler 25 sene askerlikten ve 10 sene vergi yükümlülüğünden muaf tutulmuşlardır. Fakat verilen bu süreler, muhacir miktarının artmasıyla zamanla kısalmıştır. 93 Harbi sırasında göç edenlere 10 yıl, barış döneminde göç edenlere ise

²⁰⁸ BOA. MVL, nr. 629/55, trh. 27 Zilkâde 1278/ 26 Mayıs 1862.

²⁰⁹ BOA. MVL, nr. 688/67, trh. 14 Cemaziyelahir 1281/ 14 Kasım 1864.

²¹⁰ BOA. A. MKT. UM, nr. 498/49, trh. 4 Rebiulevvel 1278/9 Eylül 1861; BOA, A. MKT. UM, nr. 565/7, trh. 15 Zilkâde 1278/14 Mayıs 1862; BOA, A. MKT. UM, nr. 565/58, trh. 18 Zilkâde 1278/ 17 Mayıs 1862; BOA, MVL, nr. 388/53, trh. 18 Zilkâde 1278/ 17 Mayıs 1862; BOA, MVL, nr. 713/16, trh. 7 Rebiulahir 1282/30 Ağustos 1865; BOA, MVL, nr. 712/108, trh.28 Cemaziyelahir 1282/ 18 Kasım 1865.

6 yıl askerlik muafiyeti tanınmıştır. Aşâr vergisi ise tamamen ayrı tutulmuş ve daha 1864 tarihinde muafiyet süresi 3 yıla indirilmiştir²¹¹.

Yukarıda bahsi geçen yardımların miktarı ve muafiyetlerin süresi zaman içerisinde muhacir sayısının artması, hazinenin durumu gibi muhtelif sebeplerle değişiklik göstermiştir. Balıkesir’de Halkapınarı isimli mahalde yerleşen ve muhtemelen ilk gelen kabilelerden olan Nogay göçmenleri, 1866 yılında Meclis-i Vala’ya gönderdikleri dilekçelerinde, muafiyet sürelerinin kendilerine bildirilenden daha evvel bitirildiğinden şikâyetle, vergi muafiyetlerinin devamını talep etmişlerdir. Zira kendilerine ibraz edilen 7 senelik muafiyet süresinin sadece 5 yılını doldurmuşlardır. Söz konusu olay Maliye Nezaretine sorulmuştur. Maliye Nezaretinin cevabından anlaşıldığına göre Kütahya ve Karesi sancaklarına yerleştirilen muhacirlerin 10 yıl süre ile vergilerden muaf olacakları kararlaştırılmış, fakat bu durum daha sonra Meclis-i Valâ tarafından yazılan bir talimatname ile değiştirilmiştir.

Talimatname muhacirleri 3 gruba ayırmıştır. Bunlardan birincisi muafiyet süreleri bitmiş olanlar, ikincisi muafiyet süreleri henüz son bulmayıp 3 yılı aşmış olanlar, üçüncüsü ise muafiyetleri 3 seneyi bulmamış olanlar olarak ifade edilmiştir. Bu durumda dilekçe sahibi Nogay göçmenler ikinci gruba dâhildir ki, bunlar 5 Temmuz 1865 tarihinde gönderilen umumi bir emirname ile vergi mükellefi sayılmışlardır.²¹²

Muafiyetleri 3 seneyi aşmış fakat eski nizamnameye göre son bulmamış muhacirlerin varlıkları tayin edilen özel memurlar tarafından tahrir tabi tutulmuştur. Bu konuda Tahrir Daireleri'nin oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Muhacirlerin mağdur olmamaları için daireden sonuçlar gelmeden vergi konusunda baskı yapılmamasına ve muhacirlerin rahatsız edilmemesine dikkat çekilmiştir²¹³.

Muhtemelen artmakta olan muhacir sayısı ve hazinenin sınırlı imkânları yüzünden değiştirilen bu gibi uygulamalar, karışıklığa ve şikâyet dilekçelerine yansıyan pek çok mağduriyete sebep olmuştur. Muhacir yerleşimi ile kurulan

²¹¹ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 167; M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 20.

²¹² BOA, MVL, nr. 504/136, trh. 2 Şaban 1283/ 10 Aralık 1866.

²¹³ BOA, MVL, nr. 547/36, trh. 11 Cemaziyelahir 1284/ 10 Ekim 1867.

köylerin imarı, okul ve camilerin yapılması konusunda devletin yardımları devam etmiştir.

Balıkesir’de Aziziye isimli yere muhacirler için halkın yardımıyla 100 hane yapılmış, devlet de 27.057 buçuk kuruş masrafla bir okul ve cami inşa ettirmiştir. Fakat çeşme için bir yer ayrılmasına rağmen su ihtiyacı karşılanamamıştır. Muhacirler, bir çeşme yapılması konusundaki isteklerini dilekçe ile bildirmişlerdir. Karesi Meclisin 16 Temmuz 1866 tarihli mazbatasına eklenen bu dilekçe Sadarete gönderilmiştir. Mazbatada yerleşim yerine yakın Namazgâh isimli mahalde çıkan sudan köyün ihtiyacının karşılanabileceği ifade edilmiştir. Sadarettten gelen yazıda, muhacirlerin su ihtiyaçlarının mutlak surette karşılanması gerektiği belirtilerek, yerleşim yerinde kuyu olup olmadığının, olmadığı takdirde Namazgâh ve Aziziye arasındaki mesafenin ne kadar olduğunun, dolayısıyla çeşme masrafının ne kadar olacağının belirlenmesi için tahkikat istenmiştir. Karesi Meclisinin konu ile ilgili 17 Ekim 1866 tarihli mazbatasından anlaşıldığına göre köyde kuyu ya da başka bir su kaynağı bulunamamıştır ve yaptırılacak suyolu ve çeşmenin masrafı 7.500 kuruş olarak belirlenmiştir. Ayrıca çeşmenin bir vasiyeti yerine getirmek adına hayırsever biri tarafından yaptırılmak istendiği ifade edilmiştir²¹⁴.

Cami, okul ve çeşme gibi imar faaliyetlerini oluşturan unsurlar kimi zaman devletin imkânları ile inşa edilmiş, kimi zaman da tahkikatı yapılarak arzu eden hayırsever kimselere yaptırılmıştır. Muhacirlerin kendi imkânları ile yaptıkları mescitler ve okullar yeterli olmadığına da devlet eliyle genişletme ve takviye işlemleri gerçekleştirilmiştir²¹⁵.

Muhacir yerleşim yerlerine yönelik bu tür iskân faaliyetleri bir nizamnameye tabi olarak gerçekleştirilmiştir. Buna göre 50 haneden oluşan yerleşim yerleri köy olarak kabul edilmiş, buralara birer okul ve mektep yapılması kararlaştırılmıştır. Fakat muhacirler lehine nizama aykırı örnekler de mevcuttur. Örneğin, Kepsut’a bağlı Sultançayırı isimli mevkide yerleştirilen Abazlıh Kabilesinden Çerkes muhacirler 35 hane oldukları halde bir okul ve cami talebinde bulunmuşlardır. Yakınlarında Nogay göçmenlerin yerleştiği Ildız köyüne hem aralarındaki

²¹⁴ BOA, MVL, nr. 726/32, trh. 4 Receb 1283/12 Kasım 1866; BOA, MVL, nr. 723/33, trh. 6 Receb 1283/14 Kasım 1866.

²¹⁵ BOA, MVL, nr. 723/34, trh. 26 Rebiulevvel 1283/8 Ağustos 1866; BOA, MVL, nr. 538/80, trh. 4 Rebiulevvel 1284/ 6 Temmuz 1867.

anlaşmazlık hem de iki yerleşim yeri arasındaki mesafenin bataklıkla kaplı olması nedeniyle gidemeyen göçmenlerin durumu incelenmiş ve istekleri kabul edilmiştir²¹⁶.

Devlet uygun gördüğü muhacire maaş bağlamıştır. Mesela Manyas kazasının Işıklar köyünde oturan Ubih kabilesinin muteber âlimlerin de olan Hacı Osman Efendi'ye yaşlı olması ve ziraatla uğraşamaması hasebiyle 250 kuruş maaş tahsis etmiştir²¹⁷.

3.Devletin Muhacirler Üzerindeki Kontrolü

Rusya'nın tabiiyetine girmektense Osmanlı Devleti'nin himayesine sığınmak amacıyla vatanlarını terk eden muhacirler için ülkeye kabul safhasından itibaren pek çok masraf yapılmıştır. Göçün kitlesel bir mahiyet kazanması ile yapılan yardım ve iskân giderleri hazineyi sıkıntıya sokacak derecede mali güçlükler dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti hem Rusya'nın gelecekte birtakım iddialarda bulunmasını engellemek hem de yapılan yardımların boşa gitmemesini sağlamak istemiştir. Bu nedenle yerleşmekten vazgeçip geri dönmek isteyenlerden verilen malzemelerin, yapılan harcama bedellerinin istenmesi ve muhacirlerin pasaportlarının taşra yöneticileri tarafından toplanması gibi uygulamalara başvurmuştur.

Muhacirlerin iskânları da söz konusu uygulamaların gereği olarak şekillenmiştir. İskâna açılan bölgeler mümkün olduğunca ülke sınırlarının gerisinde kalan yerlerden tercih edilmiştir. Örneğin Karahisar-ı Sahib sancağında iskân edilmek üzere sevk edilmiş olan ve misafir olarak bekleyen 125 hane Nogay Pešto Kabilesi muhacirleri, 1 senedir beklemekte olduklarından ve yevmiyelerinin kesildiğinden bahisle Kars ve Hasankale taraflarına yerleşmek istediklerini bildirmişlerdir. Fakat hükümet adı geçen yerlerin Rusya sınırında olması nedeniyle, muhacirlerin kaçma ihtimallerini de dikkate alarak söz konusu talebi reddetmiştir²¹⁸.

Sadaret makamı tarafından Ağustos 1861 tarihinde Anadolu ve Rumeli deki pek çok vilayete yollanan özel şukkada²¹⁹ muhacirlerin asli vatanlarına geri dönme

²¹⁶ BOA, A.MKT. MHM, nr. 427/38, trh. 7 Şaban 1285/23 Kasım 1868.

²¹⁷ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 175.

²¹⁸ BOA, A.MKT. NZD, nr. 356/75, trh. 21 Zilhicce 1277/ 30 Haziran 1861.

²¹⁹ BOA, A.MKT. MHM, nr.321/60, trh. 11 Safer 1278/ 18 ağustos 1861.

eğiliminde olduklarından, muhtelif nedenlerle iskân yerlerini değiştirdiklerinden veya değiştirme talebinde bulduklarından bahsedilmiştir. Bu durumun önlenmesi için gerekli tedbirlerin biran evvel alınması ve muhacirlerin sonbahardan önce evlerinin inşa edilerek yerleştirilmeleri istenmiştir.

Muhacirlerin Osmanlı topraklarına nakledilmelerinden, ev verilip yerleştirilmelerine kadar geçen sürede yapılan harcamaların tekrarlanmaması, biran evvel sıkıntılardan kurtarılıp iskân mahallerine uyum sağlamaları ve en nihayetinde üretici duruma geçebilmeleri için muhacirlerin iskân yerlerini terk etmeleri yasaklanmıştır. Fakat muhacirlerin gayri resmi yer değiştirmeleri yasak maddesinin sık sık iskân memurlarına hatırlatılmasına neden olmuştur²²⁰.

Kırım ve Kafkas halklarının kabile tarzı yaşamları iskân sürecinde farklı sorunları da beraberinde getirmiştir. Zira kabileler genellikle aynı yerde iskân edilmek istemiş, aksi bir durumla karşılaştıkları takdirde reislerinin de yönlendirmesiyle iskân yerlerini bırakarak kayıt dışı hareket etmişlerdir. Ayrıca sık sık kabileler arası ya da kabile içi çekişmeler yaşanmıştır. Devlet muhacirleri iskân yerlerinde tutabilmek ve asayiş sağlamayı amaçlayan kabile reislerini bir kontrol mekanizması olarak kullanmıştır. Dağıstan muhacirleri emirlerinden Allahverdi Bey'in Karesi Zaptiyesi Bölük Amirliğine tayini ve Çerkes muhacirlerden Canbolat Bey'in Manyas Kaza Meclisi azalığına tayin olunması bu durumun Balıkesir ölçeğinde birer örneğidir²²¹.

Hükümet iskân faaliyetleri, asayiş ve muhacirlerin durumu hakkında bilgi almak amacıyla sık sık teftiş organizasyonları düzenlemiştir. 1861 yılında bizzat dönemin mutasarrıfı Mehmet İzzet Bey ve kendisine eşlik eden Balıkesir Müftüsü Ali Şuuri Efendi sancak dâhilinde kaza kaza dolaşarak iskân faaliyetlerini izlemişlerdir. Gelişmeleri içeren teftiş yazısını doğrudan sadarete gönderilmiştir²²².

1870 yılında Özellikle Anadolu'daki iskân mahallerinde şikâyetlerin artması üzerine yeni bir teftiş heyeti görevlendirilmiştir. Bu heyet muhacirlere dağıtılan arazinin adaletli olarak taksim edilip edilmediğini kontrol etmek, kabile liderlerini

²²⁰ BOA, A.MKT. NZD, nr.393/38, trh. 18 Receb 1278/19 Ocak 1862.

²²¹ BOA, A.MKT. MHM, nr. 418/41, trh. 9 Cemaziyelevvel 1285/28 Ağustos 1868; BOA, MVL, nr. 726/43, trh. 3 Şaban 1283/11 Aralık 1866. Çerkes muhacirlerinden Canbolat Bey'in Manyas Kaza Meclisi azalığına tayini her nedense mensup olduğu kabilesi tarafından kabul edilmemiştir. Kabilenin ileri gelenleri bu kimsenin meclis azalığına layık olmadığını dile getirmişlerdir.

²²² BOA, A. MKT. UM, nr. 490/80, trh. 5 Safer 1278/12 Ağustos 1861.

devletin kanunlarına riayet konusunda uyarmak, muhacirlerin güvenliklerini sağlama ve diğer konularda ıslahat yapmakla görevlendirilmiştir²²³.

Genel teftişlerin yanı sıra muhacirlerin Sadarete ve Meclis-i Valâ'ya akseden dilekçelerini takip etmek üzere komisyondan özel memurlar tayin edilmiştir. Bu durumun pek çok örneği mevcuttur. Örneğin ziraat için gerekli tüm malzemeleri karşılanan muhacirler afet dolayısıyla ya da toprağın verimsiz olduğu iddiasıyla muafiyet dilekçesi yazdıklarında, atanan hususi memur tarlaların ekilip ekilmediğini, gerçekte afetin yaşanıp yaşanmadığını tahkik ederek merkeze bildirmektedir. Aynı şekilde yeni kurulan muhacir köyüne bir çeşmenin yapılıp yapılamayacağı, orada daha önceden kuyu ya da herhangi bir su kaynağının olup olmayışına bağlıdır. Her ne kadar durum mahalli idarelerce mazbata olarak aksettirilse de merkezden gönderilen özel memurun araştırmaları neticesinde karar verilmektedir²²⁴. Münferit olaylar karşısında alınacak kararların tüm muhacirler için emsal teşkil edeceği düşünüldüğünde idarecilerin bu denli hassas ve titiz olma nedenleri anlaşılmaktadır.

²²³ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 116.

²²⁴ BOA, A. MKT. UM, nr. 565/7, trh. 15 Zilkâde 1278/14 Mayıs 1862.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1879-1890 DÖNEMİNDE KARESİ SANCAĞINA YAPILAN GÖÇLER VE MUHACİR İSKÂN FAALİYETLERİ

Etnik ve dini sorunlar coğrafyasına dönüşen Balkanlar'daki istikrarsızlığın başlıca sebeplerinden biri, burada yaşayan Osmanlı tabasının büyük bir bölümünün Ortodoks kilisesine bağlı Hristiyanlar olmasıdır. Bunun yanında, yayılan milliyetçilik hareketleri ile vurgulanan etnik yapı ve kültürel farklılıklar, bölgedeki Osmanlı tebaasının ayrışmasına neden olmuştur.

Bu durumda Osmanlı yönetimi birleştirici unsur olarak eşit haklar vurgusu ile ıslahatlar yapma yoluna gittiyse de Yunanistan'ın bağımsızlığı ile başlayan uluslaşma sürecine mani olamamıştır. Bu başarısızlığın bir diğer nedeni de Rusya'nın Panslavizm siyasetidir. Kırım savaşındaki prestij kaybından sonra, 1829'danberi etki altına aldığı Bulgarlar'dan çeteler ve komitalar oluşturan Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı isyanlara önyak olmuştur.

Bosna Hersek eyaletinin Nevesine kasabasında idari amirlere yönelik başlayan bir isyan hareketi, isyancıların Karadağ ve Sırbistan ile birleşmek istemeleri ile büyümüş, önce Karadağ'ın, ardından Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi ile tarihte "93 Harbi" olarak anılan Osmanlı- Rus Savaşı başlamıştır²²⁵. 31 Ocak 1878 tarihinde ateşkes antlaşması imzalanana kadar geçen süre zarfında Balkanlar'da yaşayan Türk halkı acımasızca katledilmiş, Tuna ve Edirne vilayetlerinden Türkleri "defetmek" ve "yok etmek" siyaseti tatbik edilmeye başlanmıştır. Bu siyasetin bir sonucu olarak söz konusu vilayetlerden 500.000 Türk ya öldürülmüş ya da açlık ve hastalıktan kırılmıştır. Bu ağır şartlardan kurtulabilen 1 milyon 200 bin kişi (resmi istatistiklere göre, 767.339 kişi) ise göç etmek zorunda kalmıştır²²⁶.

Kafkaslardan ve Doğu Anadolu'daki savaş bölgesinden gelenler Erzurum'da toplanmıştır. Sohum ve Batum'dan gelenler, geçici olarak Trabzon, Giresun ve

²²⁵ Bkz. Yuluğ Tekin Kurat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", *Belleten*, C. XXVI, sayı 103, Ankara 1962, s. 567-592; Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi" maddesi, *DİA*, IX, İstanbul 1992, s. 498-499; S. Erkan *A.g.t.*, s. 21-24.

²²⁶ N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçleri*, s. 40; D. D. Paşaoğlu, *A.g.m.*, s. 351.

Samsun'da barındırılmışlardır. Resmi istatistiklere göre, Sohum, Batum ve Kars havalisinden yaklaşık 300 bin kişi Anadolu'ya göç etmiştir²²⁷.

A. Sancağa Yapılan Göçler (1879 - 1890)

1. Kırım ve Kafkasya Muhacirlerinin İskân Faaliyetleri

a. Çerkes Göçmenlerinin İskânı

1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı esnasında ve sonrasında, açılan cephelere paralel olarak hem Balkanlarda hem de Kafkasya ve Doğu Anadolu'da kitlesel göç hareketleri görülmüştür. Bu bağlamda Osmanlı'nın Anadolu topraklarında iskân edilen Çerkeslerin geldikleri yerler farklılık arz etmektedir.

Rumeli'deki Müslüman nüfusunun yüzdesi, Kafkasya'nın aksine 1860 yılından sonra önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu artış Rumeli topraklarına yapılan Tatar ve Çerkes göçünden kaynaklanmıştır. Balkanlar'da çeşitli savaşların yarattığı büyük insan kayıpları ve nüfus eksikliği, Ruslar tarafından, Kafkasya'yı terk etmeye zorlanan Çerkesler ve Kırım'dan gelen göçmenlerle telafi edilmiştir. Fakat 1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşından sonra Müslüman nüfusunda genel bir düşüş yaşanmıştır²²⁸.

1878 yılındaki Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası olmuş, Osmanlı'yı Avrupa'daki büyük topraklarından yoksun bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin devrettiği topraklarda yaşayan Türkler ve diğer Müslüman halklar ile birlikte Çerkesler de ikinci defa olmak üzere sürgün edilmişlerdir.

1860-1878 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında yaşayan Çerkesler'in sayısı yaklaşık olarak 400 bin olarak ifade edilmiştir²²⁹. İngiliz elçilik raporlarına göre 93 Harbi öncesinde sadece Doğu Rumeli'de yaşayan 10 bine yakın Çerkes'in tamamı savaştan sonra buldukları yerleri terk etmişlerdir²³⁰.

Çerkesler Berlin Antlaşması'ndan sonra Rumeli'deki topraklarına geri dönmek istemişlerse de hükümet bu konudaki hassasiyetini ortaya koymuş, Anadolu vilayetlerine defalarca talimatnameler yollayarak geri dönüşlerin engellenmesini

²²⁷ D. D. Paşaoğlu, A.g.m., s. 351.

²²⁸ K. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul 2010, s. 173.

²²⁹ K. Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, İstanbul 2010, s. 156.

²³⁰ K. Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 137.

istemmiştir. Zira daha 1878 yılında, İstanbul Konferansı'nda büyük devletler Balkan topraklarındaki Çerkesler'in Anadolu'ya göçürülmesine yönelik istekte bulunmuşlardır. Bu nedenle mübadil statüsünde ele alınan Çerkesler'in Balkan havalisindeki topraklarına karşılık Anadolu'dan topraklar verilmiş geri dönme girişimlerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır²³¹.

Kara, deniz ve demir yolu vasıtasıyla İstanbul' gelen ve geçici iskâna tabi tutulan muhacirler Ocak 1878 tarihinden itibaren kendilerine tahsis edilen vapurlar ile Marmara ve Ege sahillerindeki iskelelere sevk edilmeye başlanmıştır. Bu sevkiyat esnasında 7 römorkör ve İdâre-i Mahsusa'ya ait *Şerefresân* adlı vapur Bandırma ve Gemlik iskelelerine muhacir taşımıştır. Muhacirlerin diğer bir kısmı da Erdek ve Edremid iskelelerine çıkartılmıştır. Yapılan bu sevkiyatlara rağmen İstanbul'da yaşanan izdiham önlenemeyince, yeni gelen ve gelecekleri haber alınan muhacirlerin doğrudan Anadolu'ya sevki kararlaştırılmıştır. Bu karar doğrultusunda Umûm-ı Muhacirin Komisyonu, 12 Mart 1878 tarihli toplantısında İstanbul'a gelmesi beklenen 49 vagon dolusu muhaciri doğrudan Bandırma'ya sevk etme kararı almıştır²³².

Bandırma'ya sevk edilen muhacirler kaza dâhilindeki boş ve uygun arazilerde yerleştirilmiş veya vilayetin diğer kazalarına sevk edilmiştir. Bu dönemde iskâna uygun olup, şahısların mülkiyetinde olan topraklar devlet tarafından yıllık kiralari ödenerek muhacirlere tahsis edilmiştir. Bu alanlar, vakıf toprakları da dâhildir. Fakat vakıf toprakların tahsisi özel izne tabi olduğu için muhacirler bürokratik engeller nedeniyle problemler yaşamışlardır²³³.

93 Harbi sırasında Karesi sancağına gönderilen muhacirlere dair tafsilatın yer aldığı 7 Mart 1882 tarihli komisyon maruzatına göre, Rumeli topraklarından Karesi sancağına 941'i kadın ve 1.163'ü erkek olmak üzere 2.104 Çerkes muhaciri gönderilmiştir. Maruzata göre 1882 senesi itibariyle muhacirlerin 1.464'ünün yerleştirildiği ve kalan 649 kişinin misafir olarak beklediği anlaşılmaktadır²³⁴. Söz konusu muhacirlerin iskân mahallerini ve sayıları Tablo 17'de gösterilmiştir.

²³¹ M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 149; Süleyman Erkan, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nin İskân Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri", *Osmanlı*, IV, Ankara 1999, s. 617.

²³² *Basiret*, 14 Rebiyüllevvel 1295, nr. 2382; N. İpek, *A.g.e.*, s. 107.

²³³ BOA, İ. DH, nr. 1202/94103, trh. 7 Rebiülahir 1308/20 Kasım 1890.

²³⁴ BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiülahir 1299/7 Mart 1882.

Tablo 17. Rumeli Topraklarından Karesi'ye Sevk Edilen Çerkesler ve İskân Edildikleri Yerler

Kaza	İskân Yerleri	İskân Bekleyen	İskân Edilen	Kadın	Erkek	Toplam
	Köy ve Mahalleler					
Merkez	Aziziye Mahallesi	5	-	3	2	5
	Mecidiye Mahallesi	5	-	5	-	5
	Şeyh Lütfullah Mahallesi	5	-	4	1	5
	Sahnıhisar Mahallesi	13	-	3	10	13
	Börkçüler?(Börekçiler?) Mah.	17	-	9	8	17
	Mustafa Fakı Mahallesi	13	-	9	4	13
	Küpeli Köyü	17	-	8	9	17
	Kesirven...? Köyü	10	-	4	6	10
	Halalca Köyü	13	-	7	6	13
	Küpeli Köyü	1	-	-	1	1
	Çandır Köyü	62	-	29	33	62
	Aslıhan Köyü	24	-	9	15	24
	Bayındır Köyü	9	-	5	4	9
	Okuf (Esenli/Çağış/Bigadiç)	17	-	8	9	17
	Mendehore Köyü	41	-	22	19	41
	Kalem? Köyü	7	-	3	4	7
	Urbut Köyü (Yazgören)	8	-	5	3	8
	Akça Köyü	5	-	2	3	5
Edremit	Nefs-i Edremit Kasabası	132	-	63	69	132
	Havran-ı Kebir	166	48	97	117	214
	Arablar Köyü	4	-	2	2	4
	Zeytinlu Köyü	5	-	3	2	5
	Çıkrıkçı Köyü	3	-	1	2	3
	...?	4	-	2	2	4
	Firenk Köyü	8	-	2	6	8
	...?	11	-	5	6	11
	Baba Köyü	-	32	17	15	32
	Hacı Osman Köyü	-	30	16	14	30
	...?	-	32	15	17	32
	Kerem Köyü	-	47	18	29	47
Burhaniye	Kasaba ve Köylerde	19	100	52	67	119
Bigadiç	Bigadiç Servi Mahallesi	-	1	-	1	1
Sındırgı	pazarköy	-	38	19	19	38
	İbiller Köyü	-	27	11	16	27
	Osmanlar Köyü	-	3	-	3	3
	Küçükükü Köyü	-	13	5	8	13
	Karagür Köyü	-	41	21	20	41
	Cüneyid Köyü	-	15	6	9	15
	Kocakonak Köyü	-	10	6	4	10

	Kırmızı Köyü	-	33	-	33	33
Gönen	Gönen'de Çerkes Mahallesi	-	55	26	29	55
	Rüstem Mahallesi	-	24	12	12	24
	Sarı Köyü	25	2	7	13	20
	Sızı Hasan Köyü	-	17	5	12	17
	Telmustanbey Köyü	-	93	44	49	93
	Karalarçiftliği Köyü	-	16	6	10	16
	Tuzakçı Köyü	-	77	41	36	77
	Kum Köyü	-	6	2	4	6
	Çınarpınar Köyü	-	12	5	7	12
	Hacı Menteş? Köyü	-	350	147	203	350
Gönen	Körpeağaç Köyü	-	3	1	2	3
	Balcı Köyü	-	50	21	29	50
	Hacı İshak? Köyü	-	52	24	26	50
	Üçpınar Köyü	-	86	41	45	86
Bandırma	(Edincik)Çinge Köyü	-	80	35	45	80
	Ma'mun	-	14	5	9	14
	...?	-	33	14	19	33
	...?	-	6	1	5	6
	Mecidiye Köyü	-	18	8	10	18
Toplam			649	1464	941	1163
					2104	

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

Yukarıdaki tabloda yer almadığı halde Balya ilçesinin Ilıca bucağına bağlı Söbücealan köyü de Çerkesler kurulmuş bir köydür. Köy camisinin yapım tarihi 1293/1877'dir. Yerleştikleri vakit 20-30 hane olan muhacirlere daha sonra Tırnova havalisinden göçen 10 hane Rumeli Türkü de katılmıştır²³⁵.

Çalışma konumuz itibariyle esas alınacak ve farklı boyutları ile irdelenecek kısım, Karesi'ye yapılan iskânlar olacaktır. İlgili cetvelin ihtiva ettiği, Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarından sevk edilen Çerkesler'e dair veriler yukarıdaki tabloda tasnif edilmiştir. Bu tablo muhacirlerin iskân edildikleri ve misafir olarak bekledikleri yerler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu nedenle cetvelde geliş yerleri farklı olduğu için mükerrer yazılan köy isimleri nüfusları birleştirilerek tek bir mahal olarak yazılmıştır. Aynı şekilde *Memleket-i Asliyeleri* başlığı dikkate alındığında, muhacirlerin geldikleri yerlere göre dağılımı şu şekildedir²³⁶:

²³⁵ Hikmet Adın, *Balya, Ilıca, Şamlı Yöreleri*, Balıkesir 1991, s. 164.

²³⁶ Bu tablodaki muhacirlerin sayısı, deftere bağlı kalınarak hesaplanmıştır. Fakat farklı sütunlarda yer alan verilerden bazıları genel toplam ile uyuşmamaktadır. Bu uyuşmazlığı neden olan rakamlar tespit edilmiştir. Söz konusu tabloda yer alan *Rumeli* başlığı aynen kullanılmakla beraber defterde verilen 119 kişilik nüfusun yanında, geliş yeri tespit edilemeyen muhacir nüfusunu da ihtiva etmektedir.

Tablo 18. Karesi'ye Sevk ve İskân Edilen Çerkes Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Rumeli Topraklarından Sevk Edilen Muhacirler					
Göç Ettikleri Balkan Toprakları	İskân Bekleyen	İskân Edilen	Kadın	Erkek	Toplam
Doğu Rumeli Vilayeti	31	191	87	135	222
Bulgaristan	391	473	391	466	857
Romanya	103	80	81	102	183
Edirne Vilayeti	10	565	263	310	573
Rumeli	114	155	119	150	269
Toplam	649	1464	941	1163	2104

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

Osmanlı Devletinin, Rumeli topraklarında adı geçen mahallerden göç eden 2.104 muhacir, Karesi'de farklı yerlere yerleştirilmişlerdir. Çerkesler daha evvel iskân edilmiş olan soydaşlarının yanında, yakınında iskân edilmişlerdir.

1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşının başlamasıyla Balkan topraklarında olduğu gibi Kafkasya'da da göç hareketi ivme kazanmıştır²³⁷. Önemli miktarda Çerkes'in Rusya'ya karşı savaşmak için gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılması ve Kafkasya'da Rusya'ya karşı şiddetli ayaklanmaların çıkması, Rusya'nın 1860'lı yıllarda vatanlarında kalan Çerkesleri topraklarından sürmesine sebep olmuştur. Rusların zulmüne uğrayan Çerkesler, Karadeniz sahillerinde toplanarak bulabildikleri vasıtalarla Osmanlı iskelelerine ulaşmaya çalışmışlardır.

1878 sonlarına kadar İstanbul'a gelen ve burada kurulan geçici iskân mahallerinde bekleyen Çerkesler'in sayısı 50 bin nüfusu bulmuştur. Daimi iskân merkezlerine sevk edilen fakat gösterilen yerleri beğenmeyerek çoğunlukla Biga ve Balıkesir tarafına gitmek isteyen muhacirler İstanbul'da yığılmalara sebep olmuşlardır²³⁸.

²³⁷ 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında Kafkasya'dan göç hareketi için bkz. Süleyman Erkan, *A.g.t.*, s. 35; Bayram Kodaman-Nedim İpek, "Çürüksu Kazası", *Ondokuz Mayıs Üni. Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı 7 (Samsun 1992), s. 99-120; Jülide Akyüz Orat, "XIX. Yüzyılda Rusya'dan yapılan Göçler ve Kars-Sarıkamış Çevresinde Yaşanan Muhacir Hareketi", *Türk Dünya Araştırmaları Dergisi*, sayı 154 (İstanbul 2005), s.179-194; Ferhat Berber, "19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler", *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 31, (Ekim 2011), s. 17-49.

²³⁸ M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 157.

Komasyon maruzatına dâhil cetvelde *Mesele-i Zâile* olarak zikredilen 93 Harbi sırasında memleket-i asliyesi Kafkasya ve Çerkesistan olarak belirtilen Çerkes muhacirlerin sayısı 2.507'si kadın, 3.070'i erkek olmak üzere toplam 5.580'dir. 1882 tarihli kayıttan anlaşıldığına göre bu nüfusun tamamına yakını yerleştirilmiştir. Yalnızca 40 nüfus muhacir Balıkesir Merkez kazaya bağlı Karaman köyünde iskân edilmeyi beklemektedir.

Geldikleri yere göre tasnif edilen Çerkes muhacirlerin sayıları karşılaştırıldığında Rumeli'den gelenlere oranla ana vatanları olan Kafkasya'dan gelen muhacirlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Söz konusu muhacirlerin iskân mahalleri ve sayıları Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19. Kafkasya'dan Karesi'ye Sevk Edilen Çerkesler

İskân Yerleri		İskân Bekleyen	İskân Edilen	Kadın	Erkek	Toplam	
Çerkesistan	Balıkesir Merkez	Karaman Köyü	40	-	19	21	40
		Yağcılar Köyü	-	60	0	60	60
	Dursunbey	Sağırlar	-	3	-	3	3
		Şabanlar Köyü	-	1	-	1	1
		Kızılöz Köyü	-	1	-	1	1
	Savaştepe	Karaçam Köyü	-	1	0	1	1
Balya	Karlık Köyü	-	99	0	99	99	
Kafkasya'dan Sevk Edilen Çerkesler	Manyas	Manyas...? Köyü	-	24	9	15	24
		Kulak Köyü	-	81	30	51	81
		...?	-	218	102	116	218
		Nefs-i Manyas	-	129	76	53	129
		...?	-	63	32	31	63
		Baba Köyü	-	101	47	54	101
		Söge Köyü	-	15	7	8	15
		...?	-	64	29	35	64
		Balıklidere Köyü	-	51	23	28	51
		...?	-	382	172	210	382
		Salur Köyü	-	74	31	43	74
		...?	-	60	24	36	60
		...?	-	58	28	30	58
		...?	-	95	40	55	95
		Kızılkilise Köyü	-	156	73	83	156
		Bölceağaç Köyü	-	94	41	53	94
		Hamamlı Köyü	-	38	13	25	38
		Haydar Köyü	-	275	133	142	275
		Kızık Köyü	-	183	95	88	183
		Hacıyakup Köyü	-	255	109	146	255
		Darıca Köyü	-	177	81	96	177
		Işıklar Köyü	-	134	62	72	134
		Değirmenboğazi Köyü	-	213	93	120	213
		Hacıosman Köyü	-	263	110	153	263

	Dura Köyü	-	96	45	51	96	
	Akçapınar Köyü	-	270	138	132	270	
	Eleksi Köyü	-	108	50	58	108	
	...?	-	54	25	29	54	
	Çavuş Köyü	-	125	61	64	125	
Gönen	Gönen'de Çerkes Mahallesi	-	114	54	60	114	
	Keçidere Köyü	-	350	144	204	350	
	Sızı Hasan Köyü	-	257	122	135	257	
	Karalarçiftliği Köyü	-	125	51	74	125	
	Alaattin Köyü	-	14	9	5	14	
	Muratlar Köyü	-	303	154	148	303	
	Kum Köyü	-	44	24	20	44	
	...?	-	38	17	21	38	
	Ayvacic Köyü	-	32	15	17	32	
	Bandırma	Akçapınar Köyü	-	41	20	21	41
Ömerli Köyü		-	9	4	5	9	
Ziraatli Cedit Köyü		-	192	95	97	192	
Toplam			40	5540	2507	3070	5580

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

İlgili tabloya göre 1882 Şubatı'na kadar farklı coğrafyalardan gelen 7.684²³⁹ Çerkes muhacirin, yaklaşık 6.000 kadarı Gönen ve Manyas kazalarına sevk edilmişlerdir. Çerkes göçleri sonucunda, bazılarına Tablo 19'da de yer verilen, Ayvalıdere, Telmustanbey (Taştepe), Sızıhasanbey (Armutlu), Dereköy, Mehmetalibey (Çınarlı), ve Hacimenteş köyleri kurulmuştur. Karalar Çiftliğine çok sayıda Çerkes muhacir yerleştirilerek burası yeniden köy haline gelmiştir. Bunu yanında Tablo 17 ve 19'da yer almayan, Bayramiç, Karaağaçalan, Hacıvelioba ve Keçeler köyleri Çerkes muhacirlerin iskân edildiği diğer köylerdir²⁴⁰. Söz konusu muhacirlerin iskân edildikleri yerlere dair genel rakamlar Tablo 20'de verilmiştir.

²³⁹ Y. PRK. KOM. 3/26'ya göre Çerkezlere ait bilgileri içeren sütunun toplamı 7810 kişi olarak verilmiştir. Fakat ilgili veriler incelenmiş, sütundaki Çerkez muhacir nüfusu 7681 olarak tespit edilmiştir

²⁴⁰ T. Akkuş, *A.g.e.*, s. 50.

Tablo 20. Çerkes Muhacirlerinin Karesi Dâhilinde İskân Edildikleri Yerler ve Nüfusları

Muhacir İskân Edilen Kazalar	Muhacirlerin Sayısı
Balıkesir - Merkez	372
Edremit	522
Burhaniye	119
Bigadiç	1
Sındırgı	180
Gönen	2.136
Bandırma	393
Dursunbey	5
Savaştepe	1
Balya	99
Manyas	3.856
Toplam	7.684

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

Komisyon maruzatında yer alan cetvelin tanzim edildiği 1882 yılından sonra gelen Çerkes muhacirler ile ilgili elde ettiğimiz kayıtlarda sevk ve iskân konuları belirsizdir. Muhacirlerin sevk edildikleri yerler, iskân mahalleri ve kaç kişi olduklarına dair bilgiler genellikle anlaşmazlıkları ve yaşanan sorunları hükümete aksettiren istidaldan ve ya hükümet ve yerel yöneticiler arasındaki yazışmalardan anlaşılmaktadır. Mesela Gönen kazası dâhilinde Hacımentiş köyüne iskân edilen Çerkesler'in mera nedeniyle yaşadıkları sorunu içeren bir belgeden²⁴¹ söz konusu köye 45 hane Çerkes muhacirin iskân edildiği bilgisine ulaşılmaktadır. Lakin bu muhacirlerin ilgili deftere yansıyan Rumeli menşeli 350 kişilik gruptan olup olmadıkları belirsizdir. Bu muhacirlerin daha sonra gelmiş olmaları da ihtimal dâhilindedir.

Söz konusu cetvel gibi muhacirlerin sevk ve iskânlarını gösteren topluca bir veri kaynağı olmadığı takdirde muhacirler ile ilgili nüfus verilerine ve diğer bilgilere ulaşmak oldukça güçtür. Bazı belgelerde muhacirlerin geliş ve iskân tarihlerine yer verilmezken, bazı belgelerde de muhacirlerin sayılarına veya etnik yapılarına değinilmemiştir. Başka bir sorun ise muhtelif sebeplerle kendi kendilerine ya da devlet kontrolüyle yer değiştiren muhacirlerin sayıları ve yeni iskân mahalleri ile ilgili bilgilerin eksik olmasıdır²⁴². 24 Aralık 1890 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine yazılan istidada²⁴³ Manyas nahiyesinde Maltepe köyünden arazi verilen, fakat söz

²⁴¹ BOA, DH. MKT, nr. 1350/60, trh. 11 Ramazan 1303/13 Haziran 1886.

²⁴² Bkz. BOA, ŞD. nr. 1536/18, trh. 17 Receb 1302/2 Mayıs 1885.

²⁴³ BOA, DH. MKT, nr. 1795/9, trh. 12 Cemaziyelevvel 1308/24 Aralık 1890.

konusu arazi su altında kaldığı için taksimi yapilamadığından mağdur olan 15 hane Çerkes muhacirden bahsedilmektedir.

İçerdiği nüfus verileri ile ilgili cetvelin devamı niteliğinde olan bu belgeler, net bilgiler vermese de defterdeki verilerle karşılaştırıldığında bazı sonuçlara varmak mümkündür. Şöyle ki, cetvelde yer alan Çerkes başlığındaki sütunlarda, Maltepe ve Ilıca köylerine dair Çerkes iskânını içeren bir bilgi yoktur. Böylelikle ilgili sütunun içerdiği Çerkes muhacirlerin iskân mahallerine yenilerini eklemek mümkün olmuştur.

Çerkes muhacirlerden 9 hane Manyas dâhilinde Kadıçayırı isimli boş arazide iskân edilmek istediklerini bildirmişlerdir²⁴⁴. Yine 69 hane Çerkes muhacir Edremit kazasına bağlı Yeniköy'de iskân edilmişlerdir. Vekilleri Mehmet imzasıyla Babiâli'ye, kendilerine henüz ziraat için arazi verilmediğinden ve iskân mahallerinin yakınında yaklaşık 400 dönüm arazi bulunduğundan bahisle, bu arazinin kendilerine verilmesini isteyen bir dilekçe yazmışlardır²⁴⁵.

Bu durum ülke genelinde pek çok yerde benzerlik göstermekteydi. Samsun'da iskân edilmeyi bekleyen Çerkes muhacirler Muhacirin Komisyonu'na yazdıkları istida 5 aydan veri tayinatlarının verilmediğinden bahisle, yeni mahsul alınıncaya kadar gelen pek çok muhacirin de sefaletle düşeceğini bildirmişlerdir. Sivas'ta ise yevmiyeleri kesilen muhacirlerin müşkül durumlarından bahsedilmektedir²⁴⁶.

Bu arada, Hüdavendigâr vilayeti ve Karesi'de muhacir iskânına uygun yer kalmamıştır. Bu sebeple ve aynı zamanda Rusya'nın da isteği dâhilinde Kafkas muhacirler ülkenin güney sınırlarına gönderilmiştir. Kafkas muhacirlerinden 9.165 kişi Konya ve Adana vilayetlerine sevk edilmişler ve bundan sonra geleceklerin dahi orada iskân edilmesi uygun bulunmuştur²⁴⁷.

²⁴⁴ BOA, DH. MKT, nr. 1782/45, trh. 4 Rebiülâhir 1308/17 Kasım 1890.

²⁴⁵ BOA, DH. MKT, nr.1899/9, trh. 6 Cemaziyelevvel 1309/8 Aralık1891.

²⁴⁶ Y. PRK. KOM, nr. 3/51, trh.25 Rebiülâhir 1299/16 Mart 1882; BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/52, trh. 3 Cemaziyelevvel 1299/23 Mart 1882.

²⁴⁷ BOA, Y. A. HUS, nr. 242/6, trh. 3 Cemaziyelevvel 1308/15 Aralık 1890.

Karesi vilayeti dâhilinde olan Biga sancağına ise 93 Harbi sırasında 131'i kadın 136'sı erkek olmak üzere 267 Çerkes muhacir sevk edilmiştir.²⁴⁸ 1881 yılından 1914 yılına kadar olan süre içinde ise yaklaşık yarım milyon Çerkes, çok sayıda Müslüman ile birlikte Rusya'da Kazan'dan ve Urallar'dan göç etmiştir²⁴⁹.

b. Tatar ve Nogay Muhacirlerin İskânı

Rusların tazyiki ile XVIII. yy'ın sonlarından başlayarak 1877 - 1878 Osmanlı Rus savaşına kadar devam eden göçlerle gelen Nogay ve Tatar muhacirler, Anadolu toprakları ile beraber daha çok Osmanlı Devleti'nin Rumeli sahillerindeki Köstence, Mangalya, Balçık, Varna ve Burgaz şehirlerine sevk edilmiştir. Başta adı geçen yerler olmak üzere Balkanlar'da Tuna nehri boyunca yerleşmişlerdir. Özellikle Dobruca, daha XVIII. yüzyılda Tatar memleketi adıyla anılan bir bölge olmuştur²⁵⁰.

Kırım göçmenlerinin yoğun olarak yaşadığı Dobruca bölgesi 93 Harbi'nden sonra Romanya'ya verilmiştir. Bu dönemde Romanya hükümetinin verdiği sayısal veriler sadece Köstence ve Tulça sancaklarındaki 3.776 köyden 2.338'i yani %68,89 Kırım Türkleri'ne ait olduğunu göstermektedir²⁵¹. Fakat Osmanlı'nın Rumeli'den çekilmesiyle Müslüman ve Türk nüfusu, Rumeli topraklarının genelinde olduğu gibi Dobruca'da da azalmıştır.

1856 yılında padişah fermanı ile Dobruca'da kurulan Mecidiye kenti ise bilhassa Kırım göçmenlerinin yerleştirilmesi ve Orta Dobruca bölgesinin ekonomik gelişmesinde bir merkez olması düşünülerek tasarlanmış bir kenttir²⁵². Fakat Osmanlı - Rus savaşının kaybedilmesinden sonra Çerkesler ile aynı kaderi paylaşan Kırım göçmenleri de, ikinci defa olmak üzere sürgüne tabi tutulmuşlar, Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarına göç etmişlerdir.

13 Kasım 1881 tarihinde İstanbul'da bulunan Devâir Şu'beleri'nde iskân edilmeyi bekleyen 2.813'ü kadın, 2.506'sı erkek olmak üzere toplamda 5.319 Kırımlı

²⁴⁸ BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/69, trh. 14 Zilkâde 1299/27 Eylül 1882.

²⁴⁹ K. Karpat, *Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 172.

²⁵⁰ E. Gözaydın, *A.g.e.*, s. 96.

²⁵¹ E. Gözaydın, *A.g.e.*, s. 97.

²⁵² K. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 200.

muhacir kaydedilmiştir²⁵³. Mart 1882 tarihli ilgili maruzata bakılırsa Karesi vilayeti dâhilindeki mahallere gelen Nogay ve Tatar muhacirlerin toplam sayısı 1.608²⁵⁴ kişidir. Karesi sancağına sevk edilen söz konusu muhacirlerden 654'ünün Rumeli topraklarından geldiği anlaşılmaktadır Bu muhacirlerin 294'ü kadın, 360'ı erkektir. Bunlardan yalnızca 128 kişi yerleştirilebilmiştir. Kalan 526 kişi ise Balıkesir merkez kazaya bağlı mahalle ve köylerin yanı sıra Edremit kazası ile bağlı köylerde misafir olarak beklemektedir. İskânları gerçekleştirilen ve iskân edilmeyi bekleyen muhacirlere ilişkin bilgiler Tablo 21'de verilmiştir.

Tablo 21. Rumeli topraklarından Gelen ve Balıkesir'de iskân Edilen Tatar ve Nogay Muhacirler.

İskân Yeri		İskân Bekleyen	İskân Olunan	Kadın	Erkek	Toplam
Balıkesir Merkez	Karacalar Köyü (Savaştepe)	21	-	13	8	21
	Hacı İshak Mahallesi	17	-	7	10	17
	Oruçgazi Mahallesi	9	-	5	4	9
	Aziziye Mahallesi	125	-	59	66	125
	Selahaddin? Mahallesi	11	-	4	7	11
Edremit	Nefs-i Edremid	123	-	59	64	123
	Yenice Köyü	19	-	10	9	19
	Sarıncı Köyü	23	-	10	13	23
	Dereviran Köyü (Dereören)	14	-	4	10	14
	Eğmir Köyü	5	-	2	3	5
	Biller Köyü (Yaylaönü)	9	-	4	5	9
	Temaşalık Köyü	25	-	13	12	25
	Şeveren Köyü	73	-	36	37	73
	Kızıl Köyü	8	-	4	4	8
	Zeytinli Köyü	12	-	5	7	12
	Kadı Köyü	6	-	3	3	6
	Avcılar Kasabası	2	-	1	1	2
	Paşadağı Köyü	5	-	2	3	5
	...?	19	-	8	11	19
Balya	Pazar Köyü	-	6	-	6	6
	Aravacık Köyü	-	7	-	7	7
	Çınar Köyü	-	2	-	2	2
Gönen	Gönen Malkoç Mahallesi	-	12	6	6	12
	Rüstem Mahallesi	-	34	15	19	34
	Sarı Köyü	-	47	19	28	47
	Körpeağaç Köyü	-	4	2	2	4
	...?	-	6	-	6	6
Edincik	Çarık Köyü	-	10	3	7	10
Toplam		526	128	294	360	654

²⁵³ BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/22, trh. 20 Zilhicce 1298/13 Kasım 1881; Bkz, Derya Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", *History Studies/International Journal of History*, sayı.5, (Mart 2013), s.347-386.

²⁵⁴ Bu sayı defter yekûnunda 1910 olarak verilmiştir. Aradaki 309 kişilik fark tüm hesaplamalara ve kontrollere karşın bulunamamıştır.

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Rusya'nın egemenliğine giren topraklardan başlayan göç hareketlerinin sebepleri temelde hep aynıdır. Yaşanan savaşlar ya kitlesel göç hareketini başlatmış ya da yavaşlayan göç hareketlerine ivme kazandırmışlardır.

1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı Kırım'dan Osmanlı topraklarına yapılan göçü hızlandırmıştır. Nitekim Rusya'nın Kırım topraklarını ilhak etmesiyle başlayan Ruslaştırma, Hıristiyanlaştırma ve topraksızlaştırma politikaları durmaksızın devam etmiştir. 1874 - 1875 yıllarındaki kitlesel dönüşüm tedbirleri 6 bin Kırımlı'nın göç etmesine neden olmuştur²⁵⁵.

1880 yılında Rusya topraklarından gelen 14.824 Tatar göçmen Samsun limanından karaya çıkmıştır²⁵⁶. İlgili Komisyon maruzatındaki cetvele göre, 1882 tarihi itibarıyla Karesi de geliş güzergâhı Kırım ve Kafkasya olan Nogay ve Tatar muhacirlerin sayısı 954'tür. Söz konusu muhacirlere ilişkin bilgiler Tablo 22'de verilmiştir.

Tablo 22. Kırım ve Kafkasya'dan Gelen ve Balıkesir'de İskân Edilen Tatar ve Nogay Muhacirler

İskân Yeri		İskân Bekleyen	İskân Olunan	Kadın	Erkek	Toplam
Balıkesir Merkez	Börekçiler Mah.	1	-	-	1	1
	Üçpınar Köyü	4	-	1	3	4
	Karaman Köyü	1	-	-	1	1
Manyas	Maltepe Köyü		279	164	115	279
Gönen	Malkoç Mahallesi	-	122	62	60	122
	Rüstem Mahallesi	-	15	7	8	15
	Akçaali Mahallesi	-	8	4	4	8
	Yanık Mahallesi	-	6	2	4	6
	Çarşı Mahallesi	-	53	25	28	53
	Plevne Mahallesi	-	4	2	2	4
	Sarı Köyü	-	12	5	7	12
	Tuzakçı Köyü	-	5	2	3	5
	Tuzakçı Köyü	-	21	11	10	21
	...?	-	68	30	38	68
	Saraçlar Köyü	-	145	75	70	145
Balcı Köyü	-	144	77	67	144	
Bandırma	Ziraatli Cedid Köy	9	57	30	36	66
Toplam		15	939	497	457	954

²⁵⁵ Safarov Refik Firuzoğlu, "Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler", Osmanlı IV, Ankara 1999, s. 689.

²⁵⁶ S. Erkan, *A.g.t.*, s. 60.

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

Kırım ve Kafkasya'dan Karesi dolaylarına gelen muhacirlerin çoğunluğu Gönen'de iskân edilmiştir. Gönen'in eski köylerinden olup halkı dağılmış olan Balcı ve Saraçlar köyleri aynı isimlerle muhacir köyü olarak yeniden teşkil edilmişlerdir²⁵⁷. Muhacirlerin bir kısmı da Manyas'a yerleştirilmiştir. Bandırma'da ve Balıkesir Merkez kazada iskân edilmeyi bekleyen 15 Kırımlı muhacir mevcuttur. Memleket-i asliyeleri Kafkasya ve Çerkesistan olarak kayıtlı bu muhacirlerin, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki idarecilerinden Ferah Ali Paşa zamanında bölgeye yerleştirilen Nogaylar olduğu düşünülmektedir²⁵⁸.

Rusya'nın Müslüman Kırım Türkleri'ni asimile etme çabaları, topraklarını ellerinden alarak Rus kolonisi oluşturmak istemeleri ve Tatar gençlerin askere alınarak Rusya içlerine gönderilmesi gibi nedenlerle Kırım'dan 1890'da Türkiye'ye yeni bir göç başlamış ve 1891 de bu göç dalgası daha da büyümüştür. 1892 - 1902 yılları arasındaki ekonomik durumun çıkmaza girmesi ile de 18 - 20 bin civarında Kırım Türkü Anadolu'ya göçerek Kırım'da Müslüman nüfusun azalmasına sebep olmuştur²⁵⁹.

Arşiv çalışmamız neticesinde, istatistiki bilgiler veren ilgili cetvel dışında, Karesi'de iskân edilen Kırım muhacirlerine dair çok fazla müstakil belgeye rastlanılmamıştır. Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimlerinin tespit edildiği bir araştırmada²⁶⁰, Balıkesir dâhilindeki Nogay ve Tatar köyleri de incelenmiştir. Bu kaynakta Komisyon Maruzatından yararlanılarak hazırlanan Tablo 21 ve Tablo 22'deki yerleşkeler dışında Kırım muhaciri iskân edilen diğer köylere de yer verilmiştir. İlgili araştırmaya göre 93 Harbi sonrası Karesi'ye gelen Nogay ve Tatar muhacirlerin yerleştikleri yerler ve nüfusları şöyledir:

²⁵⁷ Tacettin Akkuş, *A.g.e.*, s. 49.

²⁵⁸ http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/ufuk_tavkul_nogay_tatarlari.pdf.

²⁵⁹ S. F. Firuzoğlu, Aynı madde, s. 689; Süleyman Erkan, *A.g.e.*, s. 69.

²⁶⁰ Hakan Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, İstanbul 2012, s. 177-210.

Tablo 23. 93 Harbi Sonrası Karesi'ye Gelen Nogay ve Tatar Muhacirlerin Yerleştikleri Diğer Yerler.

Memleket-i Asliyesi	Yerleşim Yeri		Muhacir Sayısı (Hane)
Dobruca	Susurluk	Babaköy	17
Dobruca	Bandırma	Bezirci Köyü	10
Dobruca /Mangalya	Gönen	Bostancı (Yortan) Köyü	?
Rumeli	Bandırma	Çepni Köyü	?
Rumeli		Çinge Köyü	10
Rumeli	Burhaniye	Çoruk Köyü	?
Dobruca/Babadağ /Hırsova	Bandırma	Doğruca (Debleki) Köyü	?
Romanya		Kuşçenneti (Eskisığırıcı)	10
Dobruca/Köstence/Mecidiye		Orhaniye Köyü	?
Dobruca	Burhaniye	Şahin (Karga) Köyü	4-5

Kaynak: Hakan Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, İstanbul 2012. S. 177-210.

c. Dağıstan Göçmenlerinin İskânı

1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşının başlaması ile Kafkasya'daki Müslümanlar Rus baskısından kurtulacaklarını ya da aksine artan tazyik ile yurtlarını terk etmek zorunda kalacaklarını düşünmüşlerdir. Nitekim 1877 yılında 100 kişilik bir grup Osmanlı'nın Ahıska eyaletine bağlı bir kaza olan Çürüksu'ya, ardından da Batum'a gelmişlerdir. Fakat savaşta Kafkasya'daki Müslümanları'nın katkılarını dikkate alan hükümet, daha önce Osmanlı topraklarına göç etmiş olan Dağıstan göçmenlerinin ileri gelenlerinden teşkil edilen bir heyeti Kafkasya'ya, Dağıstan'daki aşiretlere göndermiştir. Kafkasya'da Ruslara karşı ayaklanmaların baş göstermesiyle bu girişim kısmen amacına ulaşmıştır. Fakat bu durum sadece Dağıstan için geçerli olmuştur²⁶¹.

Savaşın Osmanlı Devleti aleyhinde neticelenmesiyle, Kafkasya'nın diğer Müslüman halkları gibi Dağıstanlılar da geri çekilen ordu ile birlikte hareket ederek Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir.

²⁶¹ S. Erkan, *A.g.t.*, s. 57.

93 Harbine kadar Karesi dâhilinde Dağıstan göçmenlerinin iskân edildiği 3 köy mevcuttu. Bunlar, söz konusu göçmenlerin iskânı ile oluşan Timurkaya ve Gurafa (Çamlı) köyleri ile 32 kişinin yerleştirildiği Kayalidere köyüdür. Dağıstan muhacirlerinin yerleştirildiği bu köylere, 1877 - 1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Bandırma kazasına bağlı Dümberiz köyü de eklenmiştir. Bu dönemde Dümberiz köyüne 45'i kadın, 67'si erkek 112 nüfus iskân edilmiştir. Yine Bandırma dâhilinde Gurafa (Çamlı) köyünün nüfusuna ise 118'i kadın, 154'ü erkek 272 nüfus Dağıstan muhaciri eklenmiştir. Bu dönemde Karesi'ye iskân edilen Dağıstan göçmenlerinin yekûnu 384'tür²⁶².

d. Batum Göçmenlerinin İskânı

93 Harbinden sonra Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Kars, Ardahan, Batum Beyazıt Ruslara bırakılıyordu. Berlin Antlaşması ile de Beyazıt'ın Osmanlılara iadesi ve diğer 3 bölgenin Rus hâkimiyetine gireceği kesinleşmiştir.

Bölgenin savunulması için 2.500-3000 kişilik kuvvetlerle bilfiil mücadele veren bölge halkı, savaşın kaybedilmesiyle savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılan yurtlarından göç etmek zorunda kalmışlardır²⁶³.

Artvin ve Batum bölgeleri Kırım göçünden itibaren göç alan yerlerden iken, 93 Harbinden sonra Balkanlardaki Dobruca bölgesi gibi göç vermeye başlamıştır. Bu bölgeden göçenler, elde ettiğimiz arşiv belgelerinde *Batum Göçmenleri* olarak adlandırılmışlardır.

Artvin ve Batum'da göç, Ruslar daha bölgeyi işgal etmeden başlamıştır. Rusların Batum'a girdikleri 7 Eylül 1878 tarihine kadar Batum'dan Trabzon'a göç edenlerin sayısı 5.500 kişidir. İşgal ile birlikte göç hareketi artmıştır. 1878 yılı Ekim ayında Acara, Mahaççil, Livane, Gönye, Çürüksu ve Batum kazaları ahalisinden takriben 70 bin kişi göç etmek için Babıali'ye başvurmuştur²⁶⁴.

²⁶² BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiülahir 1299/7 Mart 1882.

²⁶³ Muammer Demirel, "Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından Sonra)", *Atatürk Ünv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 40, (Erzurum 2009), s. 317-340.

²⁶⁴ Nedim İpek, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Ünv. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 6 (Samsun 1991), s. 111; S. Erkan, *A.g.e.*, s. 59; Bayram Kodaman-Nedim İpek, "Çürüksu Kazası", *Ondokuz Mayıs Ünv. Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı 7 (Samsun 1992), s.115.

Osmanlı Devleti göç hareketinin düzenli olması için Batum ve Trabzon'a Memurlar tayin etmiştir. Batum iskelesine gidip gelen İdare-i Mahsusa vapurunun yetersiz kalması üzerine göç edecek 40 bin Batum muhacirinden 29 bini için Mevrid-i Nusret, Asîr, Selimiye, Muhbîr-i Server ve Mecidiye vapurları tahsis edilmiştir. Batum ve havalisinden gelenler öncelikle Trabzon ve Kastamonu vilayetlerinde iskân edilmeye çalışılmıştır²⁶⁵.

25 Kasım 1879 tarihinde daha önceden yaptıkları göç talebi kabul edilen Murgul göçmenlerinden 2 bin kişi Hopa limanına gelerek, vekilleri Ferhat aracılığı ile hükümetten vapur talebinde bulunmuşlar ve kendilerine vapur sağlanması üzerine de Sinop limanına çıkarılmışlardır. Yine Murgul'dan Batumlu Abdülkerim Ağa'nın talebiyle de kabilesinden 300 kişi aynı yıl içerisinde Balıkesir yöresine göç etmiştir²⁶⁶.

Trabzon'a sevk edilen muhacirler 1 Mayıs 1879 yılı itibariyle iskân edilmeye başlanırken, 60-70 bin kişi Aydın vilayeti dâhilindeki uygun çiftliklere yerleşmeyi talep etmişlerdir. Kendilerine gösterilen yerleri beğenmeyen muhacirler daha sonra Hüdavendigâr dâhilinde çiftliklerde ve boş arazilerde iskân edilmek istediklerini bildirmiştir. Söz konusu muhacirlerin taleplerinin kabul edildiğine dair net bir bilgi yoktur. Ancak Batum havalisinden göç eden muhacirlerin çoğunlukla Hüdavendigâr vilayeti ve İzmit sancağına yerleştirildikleri bilinmektedir²⁶⁷.

Karesi sancağının Balıkesir kazasına bağlı Armutalan köyü Batum'a bağlı Borçka muhacirleri tarafından kurulmuştur. Muhacirler söz konusu köyü kurmadan bir süre önce Yarışalanı mevkiinde yaşamışlar, bölge kiremit, tuğla ve topraktan yaptıkları eşyaları imal etmek için uygun olmadığından başka bir mahal arayışına girmişlerdir. Neticede tespit ettikleri iki derenin birleştiği yerde Armutalanı köyü kurulmuştur²⁶⁸. 1880 yılı sonbaharında Çerkesler'in talimata aykırı yer değiştirmelerinin konu edildiği bir belgede Batum muhacirlerine dair kısa bir bilgi yer almaktadır. İlgili belgede, söz konusu mahalde Batum muhacirlerinin iskân edildiğini gören Çerkesler, daha önce yerleştikleri mahalleri terk ederek, adı geçen yerde topluca yerleşmek istemişlerdir. Dâhiliye Nezaretinden, Muhacirin

²⁶⁵ N. İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, 58.

²⁶⁶ S. Erkan, *Aynıs eser*, s. 59.

²⁶⁷ N. A.g.m., 1991 s. 112; J. McCarthy, *A.g.e.*, s. 123.

²⁶⁸ Hikmet Adın, *Kalkınmada Örnek Köy Armutalan*, Balıkesir 1973, s. 47; İbrahim Şahin, "Artvin (Borçka)'dan dan Balıkesir'e Göçle Kurulan Kültür Köprüsü", *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu*, Balıkesir 2012, s.162.

Komisyonuna yazılan tezkerede hangi sebeple olursa olsun bu yer değiştirmenin engellenmesi ve gerekirse şiddet kullanılarak Çerkesler'in yerlerinde tutulmaları istenmiřtir²⁶⁹.

Yine Batum muhacirlerine dair muafiyet ve vergi sorunlarının belgelere yansması neticesinde 1880 yılında Manyas nahiyesinin Sultaniye, Doğaköy, Kalfa, Maya köyleri ve Gönen nahiyesinin Ayvacık, iftlik alanı, Ekşi dere, Balcı, Dızman, Babayaka, köylerine Batum göçmenleri iskân edildiği bilgisine ulaşılmıştır. Diğer bölgelerdeki göçmenlere mahalli mal sandığından uygun miktarda karşılıksız yardım yapıldığı ve 4-5 sene tüm vergilerden muaf tutulduğu halde Balıkesir bölgesindeki göçmenlere yapılan yardımlar ertesi yıl geri talep edilmiş ve mısır ve buğdaydan öşür vergisi alınmıştır. Bu köyler göçmenleri, temsilcileri vasıtasıyla 13 şubat 1884 tarihinde hükümete müracaat ederek diğer bölgelerdeki göçmenlere yapılan uygulamanın kendilerine de tatbik edilmesini istemişlerdir²⁷⁰.

Söz konusu belgeler dikkate alındığında 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı ve takip eden 3 yıl içinde Karesi'nin birçok yerine Batum muhacirleri iskân edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 9 Ağustos 1881 tarihli, Muhacir Komisyonuna yazılan tezkerede de bu görüşü doğrular niteliktedir. Tahriratta Karesi'ye bağlı Bandırma ve diğer mahallerde bulunan 2 binden fazla Batum muhacirinin idaresinden bahsedilmektedir²⁷¹. Fakat konuya ilişkin detaylara ulaşılamamıştır.

13 Kasım 1881 tarihli bir cetvele göre, şehremaneti'nde 82,328 muhacirin kaydı bulunmakla beraber bunlardan yalnızca 39,111'i iskân ettirilebilmiştir. Bu tarihte kayıtlı Batum muhacirleri 12 bin nüfusla göç eden ikinci büyük topluluğu oluşturmaktadırlar. Bunlardan 9.425'i İzmit sancağına iskân edilmiştir²⁷².

7 Mart 1882 tarihli Komisyon Maruzatı dâhilindeki cetvele göre 93 Harbi ile gelen toplam 38,345 muhacirden 2.044'ünü Batum havalisinden gelenler oluşturmaktadır. Bu muhacirlerden 693'ü kadın, 586'sı erkek olmak üzere 1.279'u Karesi sancağında iskân edilmiştir. Geriye kalan 865 nüfus Batum muhaciri Halep

²⁶⁹ BOA, DH. MKT, nr. 1333/9, trh. 27 Ramazan 1297/2 Eylül 1880.

²⁷⁰ M. Demirel, A.g.m., s. 337.

²⁷¹ BOA, DH. MKT, nr. 1337/43, trh. 13 Ramazan 1298/9 Ağustos 1881.

²⁷² D. Paşaoğlu, A.g.m., s. 359.

vilayeti dâhilinde iskân edilmiştir. Karesi'de iskân edilen Batum muhacirlerine ilişkin cetvelde yer alan bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 24. Balıkesir'de İskân Edilen Batum Muhacirleri

İskân Yeri		İskân Bekleyen	İskân Edilen	Kadın	Erkek	Toplam
Avonya Nahiyesi	Hıdırlar Köyü ²⁷³	19	-	26	13	19
Manyas	Doğancı Köyü	-	97	47	50	97
	Çakırca Köyü	-	97	49	48	97
	Kapaklı Köyü	-	209	110	99	209
Gönen	Pehlivan (Pehlivanhoca)Köyü	-	45	25	20	45
	Çınarpınar Köyü	-	4	1	3	4
	Kalfa Köyü	-	111	62	49	111
	Çiftlikalanı Köyü	-	54	32	22	54
	Salihye (Koçbayır)Köyü	-	123	68	55	123
	İhsaniye? Köyü	-	117	59	58	117
	Değirmen Köyü (Korudeğirmen)	-	59	33	26	59
	Ekşidere Köyü	-	344	201	143	344
Toplam		19	1260	693	586	1279

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

Gönen dâhilinde Salihye (Koçbayır), Pehlivanhoca, Çiftlikalan, Balcıdede, Ekşidere, Suçıktı ve Dızman (Güneşli) köyleri Batum muhacirlerinin gelişi ile kurulan yeni köylerdir. Bununla beraber Çınarpınar, Ömerler ve Tütüncü köylerine de dağınık olarak Batum muhacirleri yerleştirilmiştir²⁷⁴. Eylül 1882'de 93 Harbi itibariyle gelip, 96,884 muhacire ait tafsilatın yer aldığı diğer bir cetvel de ise muhtelif yerlerde iskân edilen Batum muhacirlerinin toplamı 22.183 olarak verilmiştir. Bunlardan 11.586'sı Canik sancağına, 10.470'i Trabzon vilayetine iskân edilmiştir²⁷⁵.

Muhacirlerin sevk ve iskânlarına dair bilgilerin yer aldığı bahsi geçen cetvellere yansımayan yerleşim yerleri ve rakamları da mevcuttur. Fakat

²⁷³ Hıdırlar karyesi 1882 yılında Karesi vilayeti dâhilinde Edremit kazasına bağlı Avonya nahiyesi sınırları içinde yer almaktaydı. Bugün ise Çanakkale ili, Yenice ilçesine bağlıdır.

²⁷⁴ T. Akkuş, *A.g.e.*, s. 50.

²⁷⁵ BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/69, trh. 14 Zilkâde 1299/27 Eylül 1882.

muhacirlerin etnik yapıları ile geldikleri mahaller, sevk ve iskân edildikleri yerler gibi bilgileri bütünüyle tespit etmek mümkün değildir. Sadece belgelere yansıyan iskân yerleri belirlenebilmiştir. Bu mahallerin belgelere yansması da ancak problemlerin çıkmasıyla veya yerleştirildiği yerde yeni bir mahalli idarenin kurulmasıyla mümkün olmuştur.

Batum'dan gelip iskânları gerçekleşmediğinden ya da kayıtlara geçmeyen sebeplerle, sayıları az da olsa, Batum'a geri dönmek amacıyla iskân mahallerinden İstanbul'a gelen muhacirlere de rastlanılmıştır²⁷⁶.

1887 yılında İstanbul'dan Karesi vilayetine 38 hane Batum göçmeni iskân için gönderilmiştir. Bu göçmenlerin 9 hanesi iskân edilmiş ve diğerleri Ekim 1887 tarihine gelindiğinde henüz yerleştirilmemişlerdir²⁷⁷.

Rus hükümeti tarafından belirlenen sürenin 1890 senesinde sona ermesinden sonra Batum ve havalisinden resmi göç gerçekleşmemiş, yalnız firar suretiyle iltica edenler kabul ve iskân edilmiştir²⁷⁸.

2. Balkan Muhacirleri ve İskân Faaliyetleri

a. Bulgaristan ve Romanya Göçmenlerinin İskânı

93 Harbi ile kitlelerin göç edeceği Rumeli coğrafyası Osmanlı idari teşkilatında Tuna ve Edirne vilayeti olarak taksim edilmişti. Bu topraklarda 1877 - 1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile sınırları Ege sahillerine kadar uzanan Büyük Bulgaristan kurulmuştur. Fakat bu antlaşmayı geçersiz kılan Berlin Antlaşması, Büyük Bulgaristan'ı, Bulgaristan emareti, Doğu Rumeli vilayeti ve Makedonya olarak 3'e ayırmıştır. Tuna vilayeti topraklarında Bulgaristan emareti teşkil edilmiştir²⁷⁹.

Savaş esnasında silahları toplanıp ve Bulgarlara dağıtılarak kendilerini savunmaktan yoksun bırakılan, her türlü kıyıma ve zulme ve maruz kalan sivil halk Osmanlı Devleti'nin cephe gerisindeki topraklarına çekilmiştir. Edirne vilayeti

²⁷⁶ BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/23, trh. 21 Zilhicce 1298/14 Kasım 1881; BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/25, trh. 25 Zilhicce 1298/16 Kasım 1881.

²⁷⁷ M. Demirel, A.g.m., s. 337.

²⁷⁸ N. İpek, A.g.m., s. 112.

²⁷⁹ Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies/Türkoloji Dergisi*, C. I, sayı. 2, (Erzincan 2006), s. 269.

içerisinde toplanan ve herhangi bir yere yerleşmeyen muhacirler, Dedeâğaç'tan vapurlarla Hüdavendigâr ve Aydın vilayetleri ile Biga ve Karesi sancaklarına gönderilmesine karar verilmiştir²⁸⁰.

Yine Ocak 1878'de Ruslar'ın Anadolu'ya geçme ihtimalleri üzerine hükümet Biga tarafına bir savunma hattı kurulmasını planlamış, Çanakkale nüfusunun bir kısmı ile Rumeli'den gelen göçmenleri Biga ve Balıkesir taraflarına göndermiştir. Ancak 31 Ocak'ta mütareke imzalanınca buradaki göç fazlaca yayılmadan sona ermiştir²⁸¹. Buna mukabil İstanbul'da toplanan muhacirlerin bir kısmı gerek Hüdavendigâr vilayetine iskân edilmek, gerekse Anadolu'nun sair mahallerine yollanmak için Gemlik, Mudanya, Edremit ve Ilica iskelelerine sevk edilmişlerdir. Balıkesir dâhilindeki Ilica iskelesine Nisan 1878'e kadar 10.000 muhacir çıkarılmıştır²⁸².

Yerlerini terk etmeyenler ise Berlin Antlaşması'nın imzalanması ve Bulgaristan emaretinin kurulmasından sonra, maruz kaldıkları katliamlar ve maddi-manevi baskılar nedeniyle göçe başlamışlardır. 22 Temmuz 1881 tarihli belgeden, bu tarihe kadar Hüdavendigâr vilayeti dâhilinde Bursa ve Karesi sancağına çok sayıda muhacirin sevk edildiği anlaşılmaktadır. Anadolu İskân-ı Muhacirin Memuru Ahmet Hamdi Paşa tarafından iskân edilen muhacirler ile beraber ,iskân edilmeyi bekleyen pek çok muhacir bulunmaktadır. Hükümet bu muhacirlerin bir an evvel yerleştirilmesi için gerekli tüm yardımların yapılacağını bildirmektedir. Bununla beraber Anadolu topraklarına ve Karesi'ye göçler devam etmiştir. Zira 1881 senesinde 2.864 hanede 13.725 kişi İstanbul'a gelmiş, söz konusu muhacirlerden 244'ü Karesi sancağına yerleşmiştir²⁸³. Kasım 1881 tarihinde ise Bulgaristan ahalisinden 63 kişi Bandırma vapuru ile Bandırma'ya sevk edilmiştir²⁸⁴.

²⁸⁰ N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, s. 39.

²⁸¹ Mithat Atabay, "1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Göçler", Çanakkale On Sekiz mart Üniv. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, sayı 3 (Çanakkale 2005), s. 94.

²⁸² N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, s. 185.

²⁸³ K. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s. 276.

²⁸⁴ BOA, DH. MKT, nr. 1337/32, trh. 24 Şaban 1298/22 Temmuz 1881; BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/23, trh. 21 Zilhicce 1298/14 Kasım 1881.

Çalışmamızı ana kaynaklarından olan 7 Mart 1882 tarihli Komisyon Maruzatı dâhilindeki cetvelde ise 93 Harbi ile gelen Rumeli Türkleri toplam 15.651 kişi²⁸⁵ olup Karesi sancağına sevk edilenler 3.367'si kadın, 4.036'sı erkek toplam 7.411²⁸⁶ kişidir. İlgili tarih itibarıyla bu muhacirlerin 4.788'i iskân edilmiş, 2.609 kişi ise kalıcı iskân yerleri için beklemektedir. Söz konusu muhacirlerden Karesi merkez kazasına bağlı mahalle ve köylerde iskân edilen ve misafir olarak bekleyen muhacirlere ilişkin bilgiler Tablo 25'te gösterilmiştir.

Tablo 25. Karesi Merkez Kazasına Bağlı Mahalle ve Köylerde iskân Edilen Balkan Muhacirleri

İskân Yeri	İskân Bekleyen	İskân Edilen	Kadın	Erkek	Toplam
Nefs-i Karesi'de Sarıbeyler Köyü	23	-	11	12	23
Nefs-i Karesi'de Köyyeri Köyü	9	-	5	4	9
Nefs-i Giresun	36	-	20	16	36
Nefs-i Balıkesir'de Küpeli Köyü	14	2	8	8	16
İrvana (Akarsu/Merkez/Balıkesir) Köyü	18	-	7	11	18
...? Mahallesi	9	-	2	7	9
Aziziye Mahallesi	3	-	2	1	3
Eskikuyumcular Mahallesi	3	-	1	2	3
Hacıışhak Mahallesi	16	-	5	3	16
Hacıismail Mahallesi	10	-	4	6	10
İzmirler Mahallesi	23	-	11	12	23
Marlı Mahallesi	11	-	6	5	11
Mecidiye Mahallesi	13	-	7	3	13
Mustafa Fakı Mahallesi	65	-	33	32	65
Okçukara Mahallesi	6	-	2	4	6
Oruçgazi Mahallesi	15	-	7	8	15
Sahnıhisar Mahallesi	13	-	4	9	13
Selahaddin? Mahallesi	19	-	6	13	19
Şeyh Lütfullah Mahallesi	24	-	10	14	24
Yenice? Mahallesi	4	-	2	2	4
...?	10	-	6	4	10
...?	5	-	2	3	5

²⁸⁵ Karesi'ye sevk ve iskân edilen Rumeli Türklerinin sayısı 7180'dir. Geriye kalanlardan 261'i Halep vilayetine, 2899'ı Kaza-i Erbaa'ya sevk ve iskân edilmiştir. 5311 kişi ise On Altıncı Üsküdar Şubesi'ne kayıtlıdır.

²⁸⁶ İlgili Cetvelin Rumeli Türkleri sütununun toplamı 7180 olarak verilmesine rağmen, hesaplamamız neticesinde sonuç 7411 olarak bulunmuştur.

...?	7	-	2	5	7
...? Köyü	38	-	16	22	38
Akça Köyü	16	-	7	9	16
Aslıhantepeciği Köyü	25	-	14	11	25
Bayındır Köyü	8	-	2	6	8
Beşpınar Köyü	4	-	2	2	4
Bozen ...?	9	-	3	6	9
Cedidiye Köyü	-	230	117	113	230
Çağış Köyü	6	-	4	2	6
Çayırhisar Köyü	11	-	4	7	11
Çaypınar Köyü	13	-	6	7	13
Çinge Köyü	11	-	4	7	11
Çitnehor Köyü	16	-	4	12	16
Çömlekçi Köyü	4	-	1	3	4
Davudlar Köyü	6	-	3	3	6
Dereçiftliği Köyü	-	140	74	66	140
Gök Köyü	28	-	11	18	28
Halalca Köyü	25	-	9	16	25
İbirler Köyü	7	-	2	5	7
Kabaklı Köyü	-	13	8	5	13
Kalaycılar Köyü	15	-	7	8	15
Kamçılı Köyü	20	-	9	11	20
Karakavak Köyü	10	-	6	4	10
Kirazpınar Köyü	11	-	7	4	11
Küpeli Köyü	14	-	7	7	14
Mendehore Köyü	7	-	1	6	7
Taş Köyü	10	-	6	4	10
Üçpınar Köyü	7	-	2	5	7
Yakub Köyü	8	-	4	4	8
Yenice Köyü	20	-	10	10	20
Toplam	716	385	515	578	1090²⁸⁷

Kaynak: BOA. Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiulahir 1299/7 Mart 1882.

Geriye kalan muhacirlerden 640'ı Edremit'e ve bağlı kır yerleşim yerlerine, 3.599'u Gönen'e, 957'si Bandırma'ya bağlı mahalle ve köylere, 1.010 kadar nüfus ise muhtelif kaza ve nahiyelere yerleştirilmiştir. Dönemin idari yapılanması içerisinde Karesi'ye bağlı olan Avonya kazası dâhilindeki Öğmen, Kurtlar, Bağlı,

²⁸⁷ 1090 yekûnu Y. PRK. KOM, 3/49'a bağlı kalınarak hesaplanmış olup, farklı yerleşim yerlerinden gelen muhacirler, yerleştikleri mahal dikkate alınarak tek bir satırda yazılmıştır.

Hıdırlar, Engeci, Karabey, Koyuneli, Yenice, Torhasan, Nevruz, Davud, Karagöl, Çakır ve Seyvan köylerine de 111 nüfus taksim edilmiştir. Bu köyler günümüzde Çanakkale ili Yenice ilçesine bağlıdır. En fazla göç alan Gönen'e ilişkin bilgiler ise şöyledir:

Tablo 26. Gönen'de İskân Edilen ve İskân Edilmeyi Bekleyen Muhacirler

İskân Yeri	İskân Bekleyen	İskân Edilen	Kadın	Erkek	Toplam
Akçaali Mahallesi	-	8	4	4	8
Yanık Mahallesi	-	21	11	10	21
Çarşı Mahallesi	-	26	10	16	26
Plevne Mahallesi	-	820	395	425	820
Tırnovi Mahallesi	-	250	126	128	250
Sarı Köyü	160	165	161	164	325
Paşaçiftliği Köyü	-	278	114	164	278
Kavak Köyü	-	12	6	6	12
...?	-	60	35	25	60
...?	-	9	4	5	9
Köteyli Köyü	33	17	23	27	50
Baba (Babayaka) Köyü	-	20	13	7	20
Akçapınar Köyü	-	3	1	2	3
Tuzakçı Köyü	17	84	55	46	101
Karaağaçalanı Köyü	-	115	48	67	115
Alaattin Köyü	-	11	6	5	11
...? Köyü	-	5	3	2	5
...? Köyü	-	23	10	13	23
...? Köyü	-	12	6	6	12
Muratlar Köyü	-	82	45	37	82
...?	-	11	4	7	11
...?	-	1	1	-	1
...?	-	5	3	2	5
...?	-	13	5	8	13
...?	-	5	3	2	5
...?	-	8	4	4	8
Körpeağaç Köyü	-	4	2	2	4
Asmalidere Köyü	103	195	138	169	307
Kalfa Köyü	-	18	6	12	18
Bayramiç? Köyü	-	192	97	95	192
Saraçlar Köyü	-	68	29	38	68
Balcı Köyü	-	75	32	43	75
...?	-	28	11	17	28
...?	-	2	-	2	2
...?	-	13	5	8	13
Üçpınar Köyü	-	70	30	40	70
Mehmet Ali Bey Köyü	-	314	141	173	314
...?	-	118	52	66	118
Ayvacak Köyü	-	84	35	49	84
...?	-	32	17	15	32
Toplam	313	3277	1691	1911	3599

1883 yılına gelindiğinde göç yoğunluğu sebebiyle iskân yeri bulmak oldukça zorlaşmıştı. Nitekim Fransa'nın Edirne konsolosu Laffon'a göre sadece Ağustos-Ekim 1883 devresinde göç edenler tahminen 50.000 hane civarındadır²⁸⁸. Elimizdeki belgelerde bu yoğunluğu doğrular niteliktedir. Bu tarihte Karesi vilayeti sınırları içerisinde sadece 500 haneyi iskân edecek toprak olduğunu bildirmesine karşın, aynı dönemde vilayete bağlı Biga sancağında hiç yer kalmamıştır. Biga mutasarrıflığının Muhacirin Komisyonu Umumisi'ne yazdığı yazıda oldukça kalabalık olan Kafkasya muhacirlerinin iskânı için gayret gösterilirken sevk edilen Rumeli muhacirlerinin durumu bir kat daha zorlaştırıldığı dile getirilmiştir²⁸⁹.

Biga mutasarrıflığının yazısından yaklaşık iki buçuk ay sonra Bandırma kaza meclisi de muhacir sevkini durdurulmasını isteyen bir mazbata²⁹⁰ hazırlamıştır. Mazbatada, yirmi seneden beri muhacir sevk edilen Bandırma kazası ile Edincik, Gönen ve Manyas halkının, muhacirlerin iskânı konusunda pek çok fedakârlıkta bulunduğu fakat bir seneden beri iskelelere ve adı geçen mahallere kesintisiz gelen muhacirlerin önü alınmadığından bahsedilmektedir. Muhacirlerin bir kısmının iskân edilmesine karşın 1.300 hanenin hala misafir olarak beklediği ve zor durumda kaldıkları ifade edilmektedir. Durumun tahkikatı için gönderilen Mabeyn-i Hümayun kâtiplerinden Kamil Bey'in nahiyelerden topladığı defterler ve yaptığı incelemeler sonucunda söz konusu mahallerde türlü fedakârlıkla ancak 600 hanenin yerleştirilebileceği anlaşılmıştır. Geri kalan 700 hanenin sefaletten kurtarılarak Balıkesir ve Hüdavendigâr vilayetlerine gönderilmesinin uygun olacağı, aksi takdirde nahiyelerde bazı anlaşmazlıkların ve uygunsuz durumların ortaya çıkabileceği yazılmıştır.

Muhacirlerin, Balıkesir merkez kazada ve dâhilindeki köylerde yerleştirilmeleri için gerekli tahkikatların daha evvelden yapıldığı, muhacirlerin topluca ve ayrı olarak yerleşecekleri köylerin tespit edildiği anlaşılmaktadır. Yapılan incelemeler neticesinde iskân edilecek muhacir sayısı 891 hane olarak belirlenmiştir. Söz konusu muhacirlerin yerleştirilecekleri köyler ve buralarda yaşayan yerli halkın

²⁸⁸ N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, s. 150.

²⁸⁹ BOA, Y. MTV, nr. 13/21, trh. 19 Muharrem 1301/20 Kasım 1883. Bu belgenin düzenlemesinden yaklaşık 1 yıl evvel Biga sancağına sevk ve iskân edilen muhacirleri gösteren cetvele (BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/69, trh. 14 Zilkâde 1299/27 Eylül 1882) göre, sancağına toplam 5.415 kişi gönderildiği, bunlardan 2.438'inin iskân edildiği ve 4.486 nüfusun iskân edilmek için beklediği anlaşılmaktadır.

²⁹⁰ BOA, Y. PRK. UM, nr. 6/60, trh. 5 Rebûlahir 1301/3 Şubat 1884.

hane sayısı aşağıdaki gibidir²⁹¹.

Tablo 27. Balıkesir Merkez Kazaya Bağlı Köylerin Ahalisi ile Yerleştirilecek Muhacirlerin Tahmini Sayısı

Köylerin İsimleri	Yerli Ahali (Hane)	İskanı Tahmin Olunan Muhacir (Hane)	Toplam
Üçpınar Köyü	58	12	70
Kavaklı Köyü	12	3	15
Ziyaretli Köyü	27	13	40
Köteyli Köyü	15	0	15
Karacaören Köyü	7	8	15
Halkapınar Köyü	64	0	64
Kamçılı Köyü	81	19	100
Hamidiye Köyü	82	0	82
Çaypınar Köyü	61	7	68
Davudlar Köyü	27	0	27
İbirlere Köyü	28	0	28
Ayvatlar Karyesi	28	12	40
İrvana Karyesi	44	6	50
Mendehore Karyesi	158	0	158
Küplü Karyesi	33	0	33
Karaman karyesi	75	0	75
Ayşebacı Karyesi	45	5	50
Halalca	93	0	93
Köseler Karyesi	33	2	35
Yakup Karyesi	79	0	79
Atnos Karyesi	67	0	67
Aslıhantepeciği Karyesi	46	0	46
Aslıhan Karyesi	33	0	33
Çandar Karyesi	91	9	100
Yenice Karyesi	57	13	70
Ova Bayındır karyesi	73	7	80
Okuf Karyesi	45	5	50
Güvemçebni Karyesi	49	11	60
Persi (Değirmenli) Karyesi	71	9	80
İskele Karyesi	102	8	110
Çömlekçi Karyesi	46	4	50
Çağış Karyesi	69	6	75
Paşa Karyesi	49	11	60
At Karyesi	32	0	32
Çitnehor Karyesi	59	16	75
Nergis Karyesi	73	0	73
Kesirven Karyesi	58	0	58
Çayırhisar Karyesi	52	0	52
Çitnehortepciği Karyesi	20	0	20
Eftelle Karyesi	172	0	172
Taş Karyesi	37	0	37
İnkaya (Sazcılar) Karyesi	26	0	26
Orhaniye karyesi	74	0	74

²⁹¹ BOA, Y. PRK. UM, nr. 6/54, trh. 21 Rebiülevvel 1301/20 Ocak 1884. Çizelgedeki veriler belgedeki şekilde aktarılmıştır.

Akyar Karyesi	47	0	47
Çağış civarında Kanlıkavak	15	5	20
Akça Karyesi	76	14	90
Dikkonak Karyesi	13	7	20
Ayvacak Karyesi	11	9	20
Dedeburnu Karyesi	18	22	40
Kille (Çayüstü) Karyesi	42	8	50
Akçakısrak Karyesi	39	11	50
Çobanlar Karyesi	60	10	70
Urbut Karyesi	26	14	40
Dikmeler Karyesi	53	17	70
Çınarlıpınar mâ Söğütlü Gözle Karyesi	34	16	50
Boğatepesi Karyesi	35	25	60
Söp (Ata) Karyesi	27	13	40
Yeşiller Karyesi	14	6	20
Kozdere Güvem Karyesi	16	9	25
Çakıllık Karyesi	19	11	30
Mastavra (Bereketli) Karyesi	40	10	50
Kuş(Kuşkaya) Karyesi	12	8	20
Köyyeri Karyesi	43	17	60
Kirazpınarı Karyesi	24	16	40
Taşpınar Karyesi	20	10	30
Kılıçlar Karyesi	25	35	60
Türkali karyesi	43	7	50
Bozen Karyesi	21	9	30
Çinge Karyesi	21	0	21
Beşpınar Karyesi	19	11	30
Kiraz Karyesi	28	12	40
Çiftcideresi Karyesi	12	8	20
Peliticik Karyesi	36	24	60
Güvem Karakeçili Karyesi	38	22	60
Söğütçük Karyesi	35	15	50
Kalem Karyesi	13	2	15
Çam Karyesi	16	9	25
Kozören Köyü	23	17	40
Karakavak Karyesi	25	15	40
Karamanlar Karyesi	25	15	40
Dereçiftlik Karyesi	13	0	13
Macarlar Karyesi	27	13	40
Kabaklı Karyesi	25	15	40
Gök Karyesi	94	6	100
Ortamandıra Karyesi	39	11	50
Hisaralalan Karyesi	13	7	20
?	12	8	20
Küpelü Karyesi	49	11	60
Dağbayındır Karyesi	12	8	20
Naiplü Karyesi	54	6	60
Kalaycılar Karyesi	37	0	37
Kabakdere Karyesi	28	2	30
Bey Karyesi	28	2	30
Girne Karyesi	45	0	45
Bozalan Karyesi	13	7	20
Kadiryalı Yaylası?	0	50	50

Soma Hududunda ...?	0	100	100
Toplam	4004	891	4895

Kaynak: BOA, Y. PRK. UM, nr. 6/54, trh. 21 Rebiülevvel 1301/20 Ocak 1884.

Bandırma kazası İdare Meclisi'nin muhacir sevkinin durdurulmasını isteyen mazbatasından yaklaşık 2 hafta önce söz konusu mahallerde bazı anlaşmazlıkların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Karesi Vilayet Meclisi mazbatasına²⁹² yansıyan bilgilere göre, Bandırma kazasına tabi Manyas nahiyesinin Germiyan köyüne iskân edilen Tırnova muhacirleri ile civar köylerde yaşayan Çerkesler arasında meskenlerin yakılmasına, ölümlere ve yaralanmalara varan çatışmalar olmuştur. Bununla beraber aynı mazbatada adı geçen muhacirler ve aynı dönemde yerleşen muhacirler ile ilgili bazı ilginç bilgilere de rastlıyoruz.

İlgili mazbata da söz konusu Tırnova muhacirlerinden 51 hanenin Balıkesir merkez kazasına bağlı Kesirven köyüne ve ilaveten miri arazi olan Kesirven çiftliğine iskân edildiği, geriye kalan 120 hanenin ise Öncükırı isimli mahalde Osmaniye²⁹³ ismiyle yeni bir köy teşkil ettikleri anlaşılmaktadır. Yine aynı dönemde vilayete gelen 40 hane Ruscuk muhaciri Manyas'a bağlı Şevketiye köyünü kurmuşlardır. Kurşa ve Mendehore köylerinde misafir olarak bekleyen 28 hane Hasköy muhacirleri Feyziye²⁹⁴ ve Kepsut nahiyesine bağlı Karaçaltı köyü ile Balıkesir'e bağlı Hamidiye (Bigadiç'de) köylerinde misafir olarak bekleyen 60'ar hane Hasköy ve Eski Zağra muhacirleri Selimiye (Merkez kazada) ismiyle yeni birer köy teşkil etmişlerdir. Aynı zamanda Balıkesir'e bağlı Eftelle köyü yakınlarında 101 ve çeşitli köylerde bulunan 60 hane Tırnova muhacirleri Mecidiye köyünü kurmuşlardır. Yılvadıç (Bigadiç'de) köyünde bulunan 12 hane Tırnova muhaciri ve yine Aslıhanpenciği köyünde bulunan 15 hane Tırnova muhaciri Çinge köyünde birleştirilerek iskânları gerçekleştirilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen toplam 547 hane Rumeli muhacirinin ve Mart 1882 tarihli cetvele yansıyan ve 2.609 nüfus olarak iskân bekleyen guruptan olup olmadıkları belirsizdir. Bu muhacirlerin, cetvelin tanzim edildiği tarihten sonra

²⁹² BOA, Y. PRK. UM, nr. 6/55, trh. 23 Rebiülevvel 1301/22 Ocak 1884.

²⁹³ Kepsut dâhilinde bir köy.

²⁹⁴ Karesi dâhilinde bu isimde bir köye rastlanılmamıştır. Köyü teşkil eden hane sayısının az olması sebebiyle dağıtılmış olması ihtimal dâhilindedir.

gelmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü 1882 yılında ve sonrasında göçler aralıksız olarak devam etmiştir. Öte yandan, elde ettiğimiz diğer arşiv belgelerinde yer alan muhacir sevk ve iskân konuları belirsizlik göstermektedir. Muhacirlerin sevk edildikleri yerler, iskân mahalleri ve kaç kişi olduklarına dair bilgiler genellikle ilgili mazbatalarda olduğu gibi anlaşmazlıkları ve yaşanan sorunları hükumete aksettiren istidallardan ya da hükümet ve yerel yöneticiler arasındaki yazışmalardan anlaşılmaktadır.

1884 yılı Kasım ayında Hezargrad muhacirleri ile yerli halk arasında çıkan anlaşmazlık neticesinde Balıkesir kazasına bağlı Yeniköy arazisine yerleştirilen bu muhacirlerin 45 hane olduğu ve aynı yılın Temmuz ayı içerisinde adı geçen yere yerleştirildiği anlaşılmaktadır²⁹⁵.

Rumeli’de varlığını sürdürmek isteyen Babıali buradaki Türk nüfus oranını korumaya çalışsa da Bulgarlar’ın bölgeyi Türkler’den arındırmaya yönelik baskı ve zulümlerine mani olamamıştır. 1885 yılında Şarkî Rumeli’nin Bulgaristan egemenliğine girmesiyle katliamlar ve tecavüzler halkı göç etmeye mecbur bırakmıştır. Osmanlı Devleti bu tedrici durum karşısında göçü kolaylaştıracak ve nizamı sağlayacak önlemler almak durumunda kalmıştır.

Göç edecek ahalden takriben 160.000 kadarı, Edirne ve Selanik gibi sınır şehirlerini maddi ve manevi açıdan kuvvetlendirmek amacıyla Gelibolu, Edirne ve İstanbul arasındaki boş arazilere yerleştirilecek, geri kalan muhacirler ise Aydın, Karesi ve Hüdavendigar vilayetlerine iskân edilecekti²⁹⁶.

Dâhiliye Nezareti iskân edilecek Bulgaristan ve Şarkî Rumeli göçmenleri için ne kadar boş arazi olduğunu Anadolu ve Rumeli’deki vilayetlere sormuştur. Karesi vilayeti telgraf yoluyla vilayet sınırları içerisinde 500 hanenin iskânına elverişli arazi olduğunu bildirmiştir. Bu durum Dâhiliye Nezareti aracılığıyla Muhacir Komisyonuna bildirilmiştir²⁹⁷.

Göç hareketinin düzenli olması, muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve uygun arazilerin tahsis edilmesi amacıyla mevcut Muhacir Komisyonu’ndan ayrı,

²⁹⁵ BOA, İ. DH, nr. 935/74065, trh. 10 Safer 1302/29 Kasım 1884.

²⁹⁶ N. İpek, *Rumeli’den Anadolu’ya Göçler*, s. 151-152.

²⁹⁷ BOA, DH. MKT, nr. 1350/22, trh. 10 Ramazan 1303/12 Haziran 1886.

Padişah riyasetinde yeni bir komisyon kurulmuştur²⁹⁸. Padişahın başkanlığında toplanan bu komisyonda Osmanlının Anadolu ve Rumeli topraklarına dağılan muhacirlerin durumları ve yine muhacirlerden gelen istidalar doğrultusunda yaşanan sorunların çözümüne gidilmiştir.

Söz konusu komisyonun 6 Kasım 1886 tarihli 28. toplantısında Hüdavendigar vilayeti İskân Memuru Nafiz Efendinin görevini suiistimal ettiği vilayetçe bildirilmiş olduğundan yerine yetki alanı Karesi ve Ankara vilayetlerini kapsayacak şekilde Nuri Efendi'nin getirildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca bu dönemde Bulgaristan'dan ve Şarkî Rumeli'den göçen muhacirlerin çoğunluğunun adı geçen vilayetlerde bulunan akrabaları yanında yerleşmek için o tarafa gittiklerine dikkat çekilerek boş arazilerin biran evvel tespit edilerek komisyona bildirilmesi istenmiştir. Bu konuda Karesi vilayetinden alınan tezkere oturumda görüşülmüş, vilayetçe tespit edilen Balya nahiyesi ve köylerindeki 448 hanelik boş arazinin tasdik edilmesi istenmiştir.²⁹⁹ Bununla beraber 13 Mart 1886 - 12 Mart 1887 arasında İstanbul a gelen göçmen sayısı toplam 2.807 hanede 13.365 olup Karesi sancağına yerleşenler 214 hane de 970 kişi olarak tespit edilmiştir³⁰⁰.

Yaklaşık 6 ay sonra komisyonun 54. toplantısında Şarkî Rumeli'nin Dere-i Zîr Köyünden hicret edecek olan 100 hanenin Karesi vilayetinde, Balya nahiyesi dâhilinde bulunan boş arazide yerleşme isteklerini içeren dilekçe görüşülmüştür. Adı geçen yer ile ilgili daha önce istenilen tahkikatın tamamlandığı, vilayetçe adı geçen mahalde toplam 301 kadar hane iskânına elverişli arazi olduğunun bildirildiği anlaşılmıştır. Fakat daha sonra Karesi vilayeti tarafından gönderilen tahriratta söz konusu arazinin civarında orman olduğu, etrafında açık mahal var ise de muhacir iskânının ormanı tahribine yol açacağı gerekçesiyle iskânın yapılamayacağı beyan edilmiştir.³⁰¹ Fakat Şarkî Rumeli'de Dere-i Zîr köyü (Filibe) muhacirleri vekili Ömer'in Dâhiliye Nezaretine yolladığı 1 Ekim 1888 tarihli ve şikâyet içerikli telgrafından, adı geçen muhacirlerden 70 hanenin, Balya'nın Yarışalanı mevkiinde iskân edildiği anlaşılmaktadır. Karesi mutasarrıfı tarafından evleri tahrip edilerek Yarışalanı'nı terk etmeye zorlanan muhacirlerin şikâyeti üzerine Dâhiliye Nezareti,

²⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, s. 151.

²⁹⁹ BOA, Y. PRK. AZN, nr. 2/54, trh. 23 Safer 1304/21 Kasım 1886.

³⁰⁰ Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları", A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı. 41 (Erzurum 2009), s. 230.

³⁰¹ BOA, Y. PRK. DH, nr. 2/22, trh. 13 Şaban 1304/7 Mayıs 1887.

Karesi mutasarrıflığına bir yazı göndererek komisyon aldığı kararın aksine muhacirleri bölgeye kimin yerleştirdiğini, hükümet tarafından yerleştirilmişler ise kim tarafından kaldırılmak istendiği hususunda tahkikat yapılmasını istemiştir³⁰².

Karesi mutasarrıflığı ve Şarkî Rumeli muhacirleri arasında yaşanan bu sorun yaklaşık 2 yıl sürmüştür. Dâhiliye Nezareti, muhacirlerin evler inşa ederek bütünüyle yerleştiklerini dikkate alarak, aynı zamanda mutasarrıflığın ve orman müfettişliğinin tahkikatlarını göz önünde bulundurup, hanelerden 27'sinin kaldırılmasına karar vermiştir. Kaldırılan 27 hane yakınlardaki Uncu köyünde iskân edilecektir. Mutasarrıflıktan muhacirlere her türlü kolaylığın sağlanması istenmektedir. Karar aleyhinde sorun yaratan hanelerinin de kaldırılacağı bildirilmiştir³⁰³.

Muhacir iskânı sebebiyle arazi araştırılması sırasında, Bandırma'da Didin çiftliği dâhilinde on seneden beri işlenmeyen sekiz bin dönüm arazi olduğu öğrenilmiş, burasının öşre tabi olup olmadığı Dâhiliye Nezareti tarafından Vergi Emanetine sorulmuştur. Fakat arazinin durumu hakkında nihai karara rastlanmamıştır.³⁰⁴ Bununla beraber muhacir iskânı için arazi arayışları sürmektedir. Ancak yerli ahalinin şikâyetlerine neden olan değirmen arsası gibi ortak arazilerin muhacir iskânına açıldığı³⁰⁵ dikkate alındığında Karesi dolaylarında iskâna elverişli yer bulmakta zorlanıldığı düşünülebilir.

1888 yılı itibariyle Hüdavendigâr, Karesi ve civar vilayetlerde muhacir iskânına elverişli ve yeterli arazinin olmadığı kesinleşmiştir. Nitekim Rumeli'den gelmekte olan muhacirlerin büyük bir kısmı adı geçen vilayetlere iskân edilmeye çalışılmakta, bunun neticesinde yerli ahali ile muhacirler arasında arazi davaları ve türlü anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Meclis-i Vükela tarafından yapılan müzakereler neticesinde muhacirlerin, birkaç yüz bin nüfus iskânına elverişli olduğu bilinen Van, Erzurum, Bayburt ve benzer vilayetlere sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu mahallere yapılacak muhacir iskânının bölgede nüfusu çoğaltarak, imarını sağlayacağına ve muhacirlerin refaha kavuşacağına dikkat çekilmiştir. Muhacir sevk edilmesi düşünülen Van, Hakkâri, Erzurum, Diyarbakır ve Dersim

³⁰² BOA, Y. PRK. DH, nr. 3/3, trh. 25 Muharrem 1306/1 Ekim 1888; BOA, DH. MKT, nr. 1550/10, trh. 26 Muharrem 1306/2 Ekim 1888.

³⁰³ BOA, DH. MKT, nr. 1610/93, trh. 25 Recep 1306/27 Mart 1889.

³⁰⁴ BOA, DH. MKT, nr. 1447/91, trh. 28 Zilhicce 1304/17 Eylül 1887.

³⁰⁵ BOA, DH. MKT, nr. 1461/63, trh. 21 Safer 1305/8 Kasım 1887.

vilayetlerinde münasip arazilerin tespit edilerek Dâhiliye Nezaretine bildirilmesi kararlaştırılmıştır³⁰⁶.

19 Mart 1888 tarihli Meclis-i Vükela mazbatasından anlaşıldığına göre tahkikat istenilen vilayetlerden cevaplar Dâhiliye Nezaretine ulaştırılmış ve tanzim edilen cetvel nezaret aracılığıyla Meclis Vükela müzakere mazbatasına yansımıştır. Tahkikatların neticesini içeren cetvele göre; Erzurum vilayetinde 57.400, Diyarbakır vilayetinde 140.000, Van vilayetinde 50.000 dönüm boş ve terkedilmiş arazi tespit edilmiştir. Hakkâri vilayetinde 1.100 hanenin yerleştirilmesine yetecek kadar boş arazi mevcuttur. Dersim vilayetinin de ise Kürt aşiretlerinin iskânından sonra dahi fazla arazi olacağı fakat miktarının şimdiden tespit edilemeyeceği ifade edilmiştir. Dersim vilayetindeki belirsizlik ve Diyarbakır vilayetine muhacir sevkinin dahi hayli masraflı olacağı düşünülerek bu iki vilayetin muhacir iskânından istisnası kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde Rumeli'den gelecek muhacirlerin Van, Erzurum ve Hakkâri vilayetlerine sevk işlemleri zor olduğundan iskân için Anadolu'nun başka mahallerinin araştırılması uygun bulunmuştur. Diğer bir sebep ise adı geçen vilayetlere hali hazırda Trabzon yoluyla gelen Kafkasya muhacirleri yerleştirilmekte olduğudur³⁰⁷.

Yaşanan tüm sıkıntılara rağmen Karesi sancağına iskân işlemlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Karesi'ye sevk edilen 22 hane Silistre muhacirinin Fırt (Susurluk) nahiyesine bağlı İnciz isimli mahalde yerleştirilmesi kararlaştırılmış, fakat bölgenin 50 haneyi iskân edebileceği anlaşılınca iskân işlemleri ertelenmiştir. Kısa bir süre sonra akrabalarından olan 18 - 20 hanenin de gelmesiyle iskân işlemlerinin başlatılması için ricacı olmuşlardır. Lakin Şubat 1890 tarihine kadar geçen 6 aylık zaman zarfında iskân işleminin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Muhacirlerin zor durumda kaldıklarını bildirdikleri ve iskân için gereğinin yapılmasını isteyen ikinci dilekçe üzerine, konu tekrar Dâhiliye Nezareti tarafından Muhacirin Komisyonuna yazılmıştır³⁰⁸.

³⁰⁶ BOA, MV, nr. 28/12, trh. 16 Cemâziyelevvel 1305/30 Ocak 1888; BOA, A. MKT. MHM, nr. 495/77, trh. 18 Cemâziyelevvel 1305/1 Şubat 1888.

³⁰⁷ BOA, MV, nr. 30/28, trh. 6 Recep 1305/19 Mart 1888.

³⁰⁸ BOA, DH. MKT, nr. 1648/72, trh. 18 Zilkâde 1306/16 Temmuz 1889; BOA, DH. MKT, nr. 1702/88, trh. 5 Recep 1307/25 Şubat 1890.

1888 yılında Karesi mutasarrıflığından ve bağlı kaymakamlıklardan Muhacirin Komisyonuna ve Babiâli'ye yazılan tezkerelerde bölgenin muhacir iskân konusunda yetersiz kaldığı, iskân yeri bulmakta güçlük çekildiği ve pek çok fedakârlık yapmış ahalinin dahi artık çaresiz kaldığı bildirilmişti. Bu nedenle iskân işlemlerinin yavaşladığını gösteren, misafir olarak beklen ve yerleşemeyenlerin dilekçelerini içeren pek çok belge mevcuttur³⁰⁹.

16 Kasım 1889 tarihinde Tercüman-ı Hakikat gazetesinde Karesi sancağındaki muhacirlerin açıkta ve sefalet içinde olduklarına dair bir haber yayınlanmıştır. Abdi Usta isimli şahsın yazdığı habere göre Karesi'de 5-6 bin kadar muhacirin iskân edilmemiş, sefalette bırakılmıştır. Durum Babiâli tarafından mutasarrıflığa sorulmuş, "yerleşmedik muhacir yoktur" cevabı alınmıştır. Dâhiliye Nezareti, Zaptiye Nezareti'nden muhacirlerin durumu hakkında yalan haber yazdıran Abdi Usta'nın buldurularak, muhafaza altında ikametgâhı olan Balıkesir'e gönderilip tutuklanmasını istemiştir³¹⁰.

Karesi mutasarrıflığının bütün muhacirlerin yerleştirildiğine yönelik beyanının doğru olmadığı yine muhacirler arasında yaşanan bir anlaşmazlık neticesinden anlaşılmaktadır. 1884 yılında Germiyan köyünde yaşanan anlaşmazlıklar 1890 yılında da tekrarlanmıştır. Zira bölgede muhacir iskân edilecek yerler azalmış buna mukabil yaşanan sorunlar önü alınamaz şekilde artmıştır.

Germiyan'daki hadiseler sebebiyle Bandırma İdare Meclisinin hazırladığı ve Karesi mutasarrıfı vasıtasıyla Muhacirin Komisyonu Başkanı Derviş Paşa'ya gönderilen mazbata³¹¹ suretinde, Bandırma kaymakamının aksini bildirmesine rağmen Manyas nahiyesinde iskân edilmemiş Rumeli muhacirlerinin olduğu anlaşılmıştır. Manyas'ın Haydar köyünde 12, Kızılkilise köyünde 30, Salur köyünde 50 ve Dumbe çiftliğinde 20 hane olmak üzere toplamda 112 hane Rumeli muhacirinin sefalet içinde hâlâ misafir olarak beklediği tespit edilmiştir.

³⁰⁹ BOA, DH. MKT, nr. 1676/81, trh. 1 Rebiülahir 1307/25 Kasım 1889; BOA, DH. MKT, nr. 1654/53, trh. 9 Muharrem 1307/5 Eylül 1889; BOA, DH. MKT, nr. 1672/90, trh. 15 Rebiülevvel 1307/9 Kasım 1889.

³¹⁰ BOA, DH. MKT, nr. 1665/65, trh. 14 Safer 1307/10 Ekim 1889; BOA, DH. MKT, nr. 1674/65, trh. 22 Rebiülevvel 1307/16 Kasım 1889.

³¹¹ BOA, İ. DH, nr. 1177/92061, trh. 8 Ramazan 1307/28 Nisan 1890.

Babıâli Manyas gölünün çekilmesiyle ortaya çıkan arazinin henüz yerleşememiş ve yerleştiği halde yeterli toprağa sahip olmayan muhacirlere dağıtılması için bir inceleme heyeti kurulmasını istemiştir. Böylelikle hem muhacirlerin iskân edilerek sefaletten kurtarılmaları hem de arazi davalarından doğan çatışmaların bitirilmesi amaçlanmıştır. Babıâli, Muhacirin Komisyonu ve Defter-i Hâkâni Nezaretlerinden birer memur ile Askeriye Dairesinde bir Erkân-ı Harp zabitanın oluşturduğu heyet tahkikat konusu içinde yer alan Borasit Madenleri ve Pomak muhacirlerinin yerleştirilmesi gibi pek çok konu ile ilgilenmiştir³¹².

Kasım 1890 itibariyle Bandırma kazasında da 130 hane muhacir henüz yerleşememiştir. Çünkü senelik 600 kuruş kira bedeli ile kendilerine gösterilen iki arsanın vakıf mülkü olduğu anlaşılmış, özel izin gerektirdiği için iskân işlemleri durdurulmuştur³¹³.

Babıâli, Bandırma dâhilinde Macar ve Kızbağçeleri isimli vakıf arsalarında muhacirlerin iskân edilmeyeceğini ancak, 45 haneden oluşan Çınar isimli mevkide teşkil edilen karyeye yerleşebileceklerini bildirmiştir. Ancak nüfusları 130 hane olan muhacirlerin tamamını bu köye yerleştirmek mümkün olamayacağından ve biran evvel yerleştirilmeleri icap ettiğinden bu muhacirlerin 40 hane kadarı Çınar simli mevkide yerleştirilmiştir. Yeni iskân edilen muhacirler ile 95 haneyi bulan bu karyeye İhsaniye ismi verilmiştir. Geriye kalan 90 hane muhacir ise uygun bulunacak mahallere iskân edilmesi kararlaştırılmıştır³¹⁴.

Karesi dâhilinde bir yandan iskân işlemleri çerçevesinde, tahsis edilecek arazilerin tahkikatı yapılırken, bir yandan da vilayetdeki iskelelere muhacir sevki yapılmaktadır. Nitekim 1892 yılının Aralık ayında İstanbul Sirkeci'den, Ticaret-i Bahrî isimli vapurla 350 nüfus Rumeli muhaciri Bandırma'ya sevk edildiği haberi, Dersaadet Liman Dairesi tarafından Sadarete bildirilmiştir³¹⁵.

312 BOA, DH. MKT, nr. 1737/32, trh. 9 Zilkâde 1307/27 Haziran 1890; BOA, DH. MKT, nr. 1779/63, trh. 25 Rebiülevvel 1308/8 Kasım 1890.

313 BOA, DH. MKT, nr. 1785/39, trh. 13 Rebiülahir 1308/26 Kasım 1890.

314 BOA, A. MKT. MHM, nr. 501/62, trh. 19 Recep 1308/28 Şubat 1891.

³¹⁵ BOA, Y. PRK. ASK, nr. 77/115, trh. 2 Cemaziyelevvel 1309/4 Aralık 1891.

11 Ocak 1893 tarihli bir belgede³¹⁶ Biga, Karesi, Bandırma ve Gönen'in "Mahâl-i memnua" olarak zikredildiği görülmektedir. Zira daha 1884 yılında Biga mutasarrıflığı ve Bandırma kaymakamlığı bölgelerinde muhacir iskânının içinden çıkılmaz bir hal aldığı dile getirerek muhacir sevkinin durdurulmasını talep etmişlerdir. Yine aynı belgede, daha önce iskân edilmiş ya da henüz iskân edilmemiş muhacirlerin yasaklanan bölgelere gitmelerinin kati surette engellenmesi belirtilmiştir. Akrabaları yanında yerleşmek isteyenlere tanınan kolaylığın kötüye kullanıldığı, bir hane olarak izin verilen muhacirlerin beş hane olarak yer değiştirdikleri anlaşılmıştır. Bazen de bir hanede daha fazla nüfus birlikte gösterilen bu muhacirlerin gittikleri yerlerde sahipli arazileri ya da devlete ait toprakları gasp ettikleri için ardı arkası kesilmeyen anlaşmazlıklara, kavgalara sebep oldukları vurgulanmış ve ilgililerin gerekli tedbirleri alması istenmiştir.

Fakat muhacir sevkinin durmadığı belgelerden anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsi geçen ve yasak bölgelere göçmen iskânına yönelik tedbir alınmasını içeren yazıdan bir sene evvel, Fırt nahiyesi ve dâhilindeki Yeniköy, Demirkapu, Susıgırlık ve Ömer karyeleri içinde aynı durum söz konusudur. Hüdavendigâr vilayetinden Dâhiliye Nezaretine yazılan tahriratta³¹⁷ adı geçen yerlerin artık bir hane bile kabul edecek durumda olmadığı vurgulanarak, ne suretle olursa olsun muhacir gönderilmemesi istenmiştir.

1877 - 1878 Osmanlı- Rus Savaşından çok önce başlayan ve savaştan sonra da yoğun bir şekilde göç almaya devam eden Karesi bölgesinin muhacir iskânı konusunda çıkmaza girdiğine dair en önemli gösterge bölge ormanlarında ve devlete ait muhtelif yerlerde gayri resmi kurulan kabile şeklindeki köylerdir. Sevk ve iskân işleri ile fevkalade yoğun olan idareciler bu kayıt dışı iskân mahalleri ve kendiliğinden yerleşen muhacirleri, sevk işlerinin azaldığı, buna mukabil iskân edilenler arasında pek çok sorunların çıktığı dönemde fark edebilmişlerdir.

Muhacirlerin merkez vilayetlere uğramadan, kendi kendilerine iskân mahalleri seçmeleri ve bunun neticesinde çıkan sorunlar nedeniyle vilayetlere yazılar gönderilmekteyse de, hayli zamandan beri sergilenen bu tutum bölge ormanlarını

³¹⁶ BOA, DH. MKT, nr. 2041/75, trh. 22 Cemaziyelahir 1310/11 Ocak 1893; BOA, DH. MKT, nr. 1864/69, trh. 26 Muharrem 1309/1 Eylül 1891; BOA, DH. MKT, nr. 2036/90, trh. 8 Cemaziyelahir 1310/28 Aralık 1892.

³¹⁷ BOA, DH. MKT, nr. 1965/89, trh. 29 Zilkâde 1309/25 Haziran 1892.

büyük ölçüde tahrip etmiştir³¹⁸. Orman ve Maden Mektebi Müdür Muavini Ali Efendinin hazırladığı, Karesi sancağı dâhilinde Sularya, Sebepli ve Aladağ miri ormanlarında gayri resmi kurulan muhacir yerleşimlerinin meydana getirdiği tahribatı etraflıca konu alan layiha³¹⁹ durumun küçük ölçekli bir analizi niteliğindedir.

Tezimizin beşinci bölümünde tüm detaylarıyla yer vereceğimiz ilgili layihaya göre, 190 bin küsur dönümlük bir alanı kaplayan Aladağ ve Sularya ormanları civarında ve dâhilinde 28 adet köy kurulmuştur. Batum ve Rumeli muhacirleri tarafından kurulan bu köylerden 14 tanesi ormanın iç kısımlarında olup, inşa edilmiş 827 haneden oluşmaktadır. 5 - 6 sene evvel yerel idarecilerin ve orman memurlarını bilgisi dışında gelip orman içlerine yerleşen muhacirlerden özellikle; Yarışalanı, Kurucaoluk, Yeroluk, Ericek, Taşkesiği, Alacabayır, Kumalanı, Sebepli, Fındıklı, Söğüt, Beyoluk ve Taban köyü sakinlerinin oradan çıkartılması zorunluluk arz etmektedir.

Şurayı Devlet'in Dâhiliye Dairesince 13 Kasım 1892'de kaleme alınan mazbatanın kararına göre; adı geçen köyler ve diğerlerinin kaldırılması söz konusu değildir. Fakat layihanın haklılığına dikkat çekilerek tetkik edilen köyler ve belirlenen nüfus dışında hiçbir muhacirin artık ormanlara yerleştirilmeyeceği kararı alınmıştır³²⁰. Fakat, alınan kararlara rağmen Aladağ miri ormanlarında Emrudcuk mevkiine gelerek gizlice yerleşmek isteyen 120 hane muhacir ile yerel idare arasında arbede yaşanmıştır. Karara aykırı olarak hareket eden bu muhacirlerin, diğerlerine emsal teşkil edeceği düşünülerek tamamı kaldırılmıştır³²¹.

Ayrıca, 398'i Mihaliç'e, 15'i Gönen'e ve 1577'si Karesi merkez kazasına gönderilmek üzere vilayete (Hüdavendigar) 1.990 Pomak muhaciri gelmiştir³²². 1879 yılında Bulgaristan'dan gelen Pomak muhacirlerin yerleştirilmesi ile Balya'ya bağlı Ilıca bucak merkezinde Pomak adıyla yeni bir mahalle kurulmuştur³²³. 93 Harbi'nden itibaren Bulgaristan'dan ve Yunanistan'dan gelen Pomak muhacirler tarafından

³¹⁸ BOA, DH. MKT, nr. 2036/90, trh. 8 Cemaziyeleahir 1310/28 Aralık 1892.

³¹⁹ BOA, ŞD, nr. 345/1, trh. 18 Zilkade 1310/3 Haziran 1893.

³²⁰ BOA, MV, nr. 76/27, trh. 14 Eylül 1893.

³²¹ BOA, BEO, nr. 612/45877, trh. 5 Zilkâde 1312/30 Nisan 1895; BOA, BEO, nr. 665/49828, trh. 15 Safer 1313/7 Ağustos 1895.

³²² N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, s. 185.

³²³ H. Adın, *Balya, Ilıca, Şanlı Yöreleri*, s. 54.

Dumanalan Hasanbey, İncirli, Alacaoluk ve Kavakalan köyleri kurulmuştur. Bunun yanında Kocapınar, Söğüt, Akçapınar, Tahtalı, Atıcıoba, Bostancı, Dişbudak, Kalfa, Sarıköy ve Yörükkeçidere köylerine Pomak muhacirler yerleştirilmiştir³²⁴.

Muhacirler arasındaki anlaşmazlığın yansıdığı bir belgede³²⁵ Gönen kazasına bağlı Ronkoş çiftliği arazisinde yerleşen ve karye teşkil eden Pomaklar'dan bahsedilmektedir. Bu muhacirlerin 1886 yılı ortalarında iskân edildikleri anlaşılmaktadır.

b. Boşnak ve Arnavut Göçmenlerin İskânı

Balkanlar'ın birçok yerinde görülen milliyetçilik hareketleri Bosna'da nispeten az görülse de 1875 yılında, Hersek'te Hristiyan köylülerin başlattığı ayaklanma, kısa süre içinde siyasi bir kimliğe bürünüp Avrupalı devletlerin müdahalelerine yol açmıştır. Rusya ile yapılan savaşta ağır bir yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması ve ardından 1879 tarihli protokol ile padişahın hükümlerinin korunması şartıyla, süresi belli olmayan bir dönem için Bosna Hersek'in idaresini Avusturya'ya bırakmıştır.

Osmanlı hükümeti, 1879'dan sonra bu statünün korunabilmesinin bölgede Müslüman varlığının devamı ile mümkün olacağını düşünmüştür. Bu nedendir ki Osmanlı Devleti, Bosna - Hersek halkının göç taleplerini kabul etmeyerek onları vazgeçirmeye çalışmıştır³²⁶. Balkanlardaki diğer Müslüman halklar ile aynı kaderi paylaşan Bosnalılar, Sırp ve Avusturya yönetimlerinin dini - kültürel miraslarına yönelttiği tehditler, can ve mal güvenliğinin kalmaması nedeniyle göç etmek zorunda kalmışlardır³²⁷.

Babiali'nin topluca göçünü engellemekle birlikte, mülk sahibi olmayan ve nüfusun seyrek olduğu yerlerde yaşayıp, göç talebinde bulunanlara izin vermiştir. Bunun sonucunda 1878 - 1880 yılları arasında belirli sayıda Boşnak, Anadolu'nun çeşitli yerlerine göç etmiştir³²⁸.

³²⁴ T. Akkuş, *A.g.e.*, s. 50.

³²⁵ BOA, DH. MKT, nr. 1636/64, trh. 12 Zilkâde 1306/10 Temmuz 1889.

³²⁶ Nedim İpek, "Bosna-Hersek Göçü", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 299.

³²⁷ K. Karpat, *Etnik Yapılanma ve Göçler* s. 261.

³²⁸ K. Karpat, *Etnik Yapılanma ve Göçler* s. 267.

Göçmenlerin kabileler halinde gelerek, Osmanlı sınır şehirlerinden Taşlıca'da toplanmaya başlamaları, Babıali'yi harekete geçirmiştir. Göç etmek niyetinde olanların sayıları ile sevk ve iskân işlemleri için alınacak tedbirlerin belirlenmesi amacıyla Taşlıca müftüsünden rapor istenmiştir. Müftünün güvenilir kaynaklardan edindiği bilgilerden oluşan raporunda, Avusturya memurlarının köy ve kasabalarda baskıları arttırdığına, halka ağır vergiler yüklediğine ve ödeme yapamayanların mallarının yok pahasına satılıp tahsilat yoluna gidildiğine ve bu nedenle yaşamın zorlaştığına dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca göç izni verilmesini bekleyen 100 bin Müslümanın hazır olduğu ifade edilmiştir³²⁹.

Avusturya - Macaristan tarafından 11 Ekim 1881 yılında bir göç yasası yürürlüğe konmuştur. Bu yasa ile göç izninin nasıl hayata geçirilebileceği belirlenmiştir. Özellikle askerlik yasasının gerekçelerinin sıkı bir şekilde yerine getirilmesi istenmiştir. Bu yeni yasaya göre, 15 yaş üstündeki erkekler Türkiye'ye göç edemezdi. Yasaya karşı oluşan Hersek ayaklanması ile kitle göçü başlamıştır³³⁰.

1880 yılında, Bosna - Hersek'te askerlik uygulaması başlatmak isteyen Avusturya hükümeti, Babıali'nin girişimleri sonucu bu uygulamasını bir süre ertelemiştir. Fakat yukarıda sözü edilen yasanın kabul edilmesi ile 1 Ocak tarihinden itibaren yaşı müsait olanların askere alınacağı ve askerlik yapmayanlara yol tezkeresinin verilmeyeceğinin ilan edilesi üzerine, zaten göçe meyilli olan Boşnaklar sınırlara akın ettiler³³¹.

Daha yasanın kabul edilmesinden 1 ay sonra İstanbul'da kayıtlı 987 Boşnak muhacirin olduğu tespit edilmiştir³³². 27 Eylül 1882 yılında ise sadece Kosova vilayetinde 43.309 Boşnak ve Arnavut muhaciri kaydedilmiştir. Ayrıca Manastır vilayetinde 4.378, Anadolu'da, Konya vilayeti³³³ dâhilindeki Niğde'de ise 479 muhacir bulunmaktadır.

7 Mart 1882 Tarihli Komisyon Maruzatına dâhil cetvelde, Karesi'ye gönderilen Boşnak ve Arnavutların sayısı sadece 32'dir, 17'si kadın, 15'i erkek olan

³²⁹ Tufan Gündüz, *Alahimanet Bosna- Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü 1789-1912*, İstanbul 2012, s. 35.

³³⁰ Fahriye Emgili, *Boşnakların Türkiye'ye Göçleri 1878-1934*, İstanbul 2012, s. 198.

³³¹ T. Gündüz, *A.g.e.*, s. 45.

³³² BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/22, trh. 20 Zilhicce 1298/13 Kasım 1881.

³³³ BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/69, trh. 14 Zilkâde 1299/27 Eylül 1882.

bu muhacirlerden 17 nüfus Edremit'te, 2'si ise Gönen'e bağlı Köteyli köyünde misafir olarak beklemektedir. Geriye kalan 12 kişi ise yine Gönen'e bağlı Alaattin köyünde iskân edilmişlerdir. Aynı maruzata göre İşkodra vilayetindeki Bosna muhacirlerinin sayısı 6.410 kişidir³³⁴.

İstanbul'da bulunan Bosna muhacirlerinin iskânı için memleketin sahil bölgelerinde ne kadar boş arazi olduğunun Dâhiliye Nezareti'nce sorulmuş, cevaplar 17 Aralık 1883 tarihli bir cetvel ile sadarete sunulmuştur. Hüdavendigâr valisinin gönderdiği telgraftan, vilayet dâhilinde muhacir iskânına uygun boş arazi bulunmadığı anlaşılmaktadır³³⁵.

Buna rağmen Hüdavendigâr vilayetine muhacir iskânı devam etmiştir. Bu dönemde Karesi'ye gelen muhacirlerin sayısı diğerlerine oranla oldukça azdır. Bununla beraber İstanbul, İzmit, Bursa, Balıkesir, Kütahya, Karahisar, Adana ve diğer illerde bulunan Boşnak muhacirlerin sayısı ve iskânlarının yapılıp yapılmadığını tespiti için görevlendirilen Bosna Eşrafından Simzâde İbrahim Fehim ve Çaşnignzâde Ali Oğlu Haydar, Balıkesir'de henüz arazi tahsisi yapılmadığı için yerleşememiş Hersek'in Gaçko ahalisine mensup muhacirlerin olduğunu bildirmişlerdir³³⁶.

1892 tarihli bir belgeden Karesi sancağının Fırt nahiyesine bağlı Alibey köyüne 20 -30 hane Bosna muhaciri yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu muhacirlere verilen zahire bedeli geri istenmekte olduğundan, verdikleri bir dilekçe ile ödeyecek durumlarının olmadığını bildirerek borçtan aflarını talep etmişlerdir³³⁷.

Gönen dâhilinde ise dağınık olarak Ulukır, Tuzakçı, Söğüt, Sarıköy, Kocapınar, Kalburcu, Alaattin ve Bostancı köylerine Arnavut asıllı muhacirler iskân ettirilmiştir³³⁸.

Babıali'nin kitle göçünü engellemekle birlikte, münferit göçlere müsamaha göstermesi sonucu 1882 -1900 tarihleri arasında Bosna - Hersek'ten, Türk hâkimiyetindeki topraklara 120 binden fazla muhacir gelmiştir. Bu göçmenlerin

³³⁴ BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/49, trh. 16 Rebiülahir 1299//7 Mart 1882.

³³⁵ *Osmanlı Belgelerinde Bosna Hersek*, s. 277-278.

³³⁶ BOA, Y. PRK. KOM, nr. 7/45, trh. 30 Zilhicce 1306/27 Ağustos 1889.

³³⁷ BOA, DH. MKT, nr. 2011/66, trh. 26 Rebiülevvel 1310/18 Ekim 1892.

³³⁸ T. Akkuş, A.g.e., s. 50.

hemen hemen yarısı, daha sonra memleketlerine geri dönmüştür³³⁹. Bosna'nın Avusturya tarafından işgalinin ardından, başlayan göçler, 1908 yılında ilhak edilmesi ile de hız kazanmıştır.

1877 - 1891 tarihleri arasında İstanbul'a gelen Balkan muhacirlerinden 495.389 kişi Anadolu'ya sevk edilmiştir³⁴⁰. Bu muhacirlerin 35.000 kadarı da Karesi'ye gönderilmiştir³⁴¹. 1890 yılından sonra da göçlerin devam ettiği bazen 3 - 5 hane olarak gelen muhacirlerin bazen 100'e yakın hane ile Karesi'ye göç ettikleri anlaşılmaktadır³⁴².

B. Muhacir İskân Faaliyetleri

1. Muhacir Yerleşim Yerleri

Osmanlı Devletinin muhacir iskân politikaları, muhacirlerin geliş zamanına, yoğunluğuna, gelen muhacirlerin etnik yapısına göre değişiklik göstermektedir. 1860'lı yıllarda Kırım ve Kafkasya'dan gelen göçmenler, yeterli boş arazi olduğu için topluca yerleştirilmiştir. Fakat göçün yoğunluk kazandığı dönemde sevk ve iskân işlerine yetişemeyen devlet muhacirlerin iskân ve iaşesinde yerli halkın yardımını alarak muhacirleri köylere dağıtmıştır. Çerkesler gibi kabile düzeninde yaşamaya alışık olan muhacirlerin, uyum sağlayamayarak çevredeki yerli ahali ile mücadeleye girmeleri, muhacirlerin dağılık olarak yerleştirilmelerinin bir diğer sebebidir. Böylelikle muhacirlerin, zaman içinde Osmanlı sosyal ve ekonomik düzenine uyum sağlaması da amaçlanmıştır.

Muhacirler ayrı ayrı olarak iskân edilmeyi istemeyerek sık sık yer değiştirme hareketine girişmişlerdir. Bu nedenle öncelikle imkânlar dâhilinde topluca yerleştirilmeleri, eğer şartlar uygun değilse ayrı ayrı yerleştirilmeleri esas alınmıştır³⁴³.

³³⁹ N. İpek, A.g.m., s. 300.

³⁴⁰ Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin 1313 Senesine Mahsus İstatistik-i Umûmisi (İstatistik-i Umûmi İdaresi- Nezaret-i Umûr-ı Ticaret-i Nâfia), İstanbul 1316, s. 28.

³⁴¹ N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 174.

³⁴² BOA, Y. PRK. ZB, nr. 27/69, trh. 24 Safer 1319/12 Haziran 1901, BOA, A. MKT. MHM, nr. 508/12, trh. 25 Ramazan 1317/27 Ocak 1900; BOA, İ. HUS, nr. 79/1317Ş-48, trh. 22 Şaban 1317/26 Aralık 1899.

³⁴³ M. Yılmaz, A.g.t., s. 18.

Muhacir iskânı ile kurulan köyler ve yoğun muhacir iskânı nedeniyle nüfusu artan köyler hakkında bazı nizamnameler düzenlenmiştir. Bu nizamnamelere göre bir yerleşim biriminin köy sayılabilmesi için en az 50 hane olması şarttır. 100 haneden fazla nüfusun yaşadığı köyler 50'şer hane olarak mahallelere ayrılacaktır. Kasaba ve şehirlerde de her 50 hane bir mahalleyi oluşturacak ve bir köy hükmünde bulunacaktır³⁴⁴.

Kurulan muhacir köylerine verilecek isimler genellikle muhacirler tarafından belirlenerek Şura-yı Devlet tarafından onaylanmıştır. Köylere bu suretle resmiyet kazandırıldıktan sonra, mektep ve cami inşası ile birer imam ve öğretmen tayini yapılmış, muhtar ve imam mühürleri yollanmıştır. Köylerin yol ve su gibi ihtiyaçları zaman içerisinde karşılanmaya çalışılmıştır.

Muhacirlerin, köylerini kurduktan sonra köyün resmiyet kazanmasına dair bahsi geçen isteklerini içeren istidaları ve ilgili daireleri yazışmaları ile tespit ettiğimiz yeni yerleşim yerleri şöyledir:

Balıkesir' bağlı Çağış köyü ile Akça köyü arasındaki Mandıra isimli mahalde kurulan köye Küçükkeniköy³⁴⁵ ismi verilmiştir. Yine Karesi dâhilinde İvrindi nahiyesinde iskân edilmiş olan 28 hane de 118 nüfus Osmanpazarı muhacirleri, Soğucak³⁴⁶ ismi ile bir köy kurmuşlardır. Balıkesir'in Gümüşçeşme mevkiinde muhacirlerce kurulan mahalle ise Hamidiye Mahallesi³⁴⁷ olarak ve 111 nüfus muhacirin iskân olduğu Konakpınarı isimli mahal, Burhaniye³⁴⁸ ismiyle kaydedilmiştir. Balıkesir'e bağlı Kanlıkavak köyü civarında bir çiftlik arazisi satın alan Rumeli muhacirleri yerleştikleri bu köyün ve oradaki mahallenin adının Yenitatar olarak isimlendirilmesi hususunda ricacı olmuşlardır. Fakat muhacirlerin sayısı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir³⁴⁹. Balıkesir kazasının Hacıışak mahallesinde iskân edilen 154 hanede 678 nüfusun yerleştikleri yerin ayrılarak Vicdaniye Mahallesi olarak isimlendirilmesi kararlaştırılmıştır³⁵⁰.

³⁴⁴ BOA, DH. MKT. nr. 1430/48, 15 Şevval 1304/7 Temmuz 1887; BOA, DH. MKT. nr. 1438/24, trh. 19 Zilkâde 1304/9 Ağustos 1887.

³⁴⁵ BOA, DH. MKT, nr. 1515/6, trh. 13 Şevval 1305/23 Haziran 1888.

³⁴⁶ BOA, DH. MKT, nr. 1593/41, trh. 10 Cemaziyelahir 1306/11 Şubat 1889; BOA, ŞD, 1548/10, trh. 1 Recep 1312/29 Aralık 1894.

³⁴⁷ BOA, DH. MKT, nr. 1607/54, trh. 18 Recep 1306/20 Mart 1889.

³⁴⁸ BOA, DH. MKT, nr. 1740/44, trh. 21 Zilkâde 1307/9 Temmuz 1890.

³⁴⁹ BOA, DH. MKT, nr. 2041/112, trh. 23 Cemaziyelevvel 1310/10 Aralık 1892.

³⁵⁰ BOA, BEO, nr. 1003/75224, trh. 9 Rebiülahir 1315/7 Eylül 1897.

Balıkesir merkez kazası dâhilindeki Büyükpınar köyü Tırnova muhacirleri tarafından kurulmuştur. 93 Harbi'nden hemen sonra, Tırnova'nın Dedebalı, Sürgülü, Yeniköy, Tantur mahallerinden gelen bu muhacirler, önce Kayalar köyüne yerleşmiş ardından toprak satın aldıkları Büyükpınar köyüne gelmişlerdir³⁵¹. Ayrıca Balya sınırları içerisinde Gökmusa köyüne muhacir yerleştirilmiştir³⁵².

Manyas nahiyesinin Çobançeşme mevkiinde kurulan muhacir köyüne İclaliye³⁵³, yine aynı nahiye dâhilinde Biroluk isimli mahalde iskân olunan 20 hane Rumeli muhacirinin oluşturduğu köye ise Cihangir³⁵⁴ adı verilmiştir³⁵⁵.

Bandırma dâhilinde Çınar isimli yerde iskân edilen 40 hane kadar muhacirin kurdukları köy İhsaniye olarak isimlendirilmiştir. İhsaniye'ye daha sonradan 40 haneden oluşan başka bir muhacir grubunun da yerleştirildiği bilinmektedir.³⁵⁶ Bandırma'nın Edincik nahiyesinde 20 bin dönümden oluşan Gelinçiftliği arazisinde satın aldıkları toprakta yerleşen 45 hanede 215 muhacirin kurduğu köy ise Yenice³⁵⁷ olarak kaydedilmiştir. Yine Bandırma Paşabayırı mevkiinde iskân edilen muhacirlerin oluşturdukları mahalleye Padişahın adı verilmiştir³⁵⁸.

Tırnova muhacirlerinden 51 hanenin Balıkesir merkez kazasına bağlı Kesirven köyüne ve ilaveten miri arazi olan Kesirven çiftliğine iskân edildiği, geriye kalan 120 hanenin ise Öncükırı isimli mahalde Osmaniyeye³⁵⁹ ismiyle yeni bir köy teşkil ettikleri anlaşılmaktadır. Yine aynı dönemde vilayete gelen 40 hane Ruscuk muhaciri Manyas'a bağlı Şevketiye köyünü kurmuşlardır. Kursa ve Mendehore köylerinde misafir olarak bekleyen 28 hane Hasköy Muhacirleri *Feyziye*,³⁶⁰ ve Kepsut nahiyesine bağlı Karaçaltı köyü ile Balıkesir'e bağlı Hamidiye (Bigadiç'de) köylerinde misafir olarak bekleyen 60'ar hane Hasköy ve Eskizağra muhacirleri

³⁵¹ H. Adın, *A.g.e.*, s. 115.

³⁵² H. Adın, *A.g.e.*, s. 135.

³⁵³ BOA, DH. MKT, nr. 1778/105, trh. 22 Rebiülevvel 1308/5 Kasım 1890; BOA, ŞD, 1549/50, trh. 1 Recep 1312/29 Aralık 1894.

³⁵⁴ BOA, DH. MKT, nr. 1834/55, trh. 11 Şevval 1308/20 Mayıs 1891; BOA, DH. MKT, nr. 1842/116, trh. 10 Zilkâde 1308/17 Haziran 1891.

³⁵⁵ BOA, DH. MKT, nr. 1834/55, trh. 11 Şevval 1308/20 Mayıs 1891.

³⁵⁶ BOA, DH. MKT, nr. 1818/50, trh. 1 Şaban 1308/12 Mart 1891; BOA, A. MKT. MHM, nr. 501/62, trh. 19 Recep 1308/28 Şubat 1891.

³⁵⁷ BOA, İ. DH, nr. 1345/1314 Za 08, trh. 15 Zilkâde 1314/17 Nisan 1897.

³⁵⁸ BOA, BEO, nr. 3393/254433, trh. 12 Şaban 1326/9 Eylül 1908.

³⁵⁹ Kepsut dâhilinde bir köy.

³⁶⁰ Karesi dâhilinde bu isimde bir köye rastlanılmamıştır. Köyü teşkil eden hane sayısının az olması sebebiyle dağıtılmış olması ihtimal dâhilindedir.

Selimiye (Merkez kazada) ismiyle yeni birer köy teşkil etmişlerdir. Aynı zamanda Balıkesir'e bağlı Eftelle köyü yakınlarında 101 ve çeşitli köylerde bulunan 60 hane Tırnova muhacirleri Mecidiye köyünü kurmuşlardır. Yılvadıç (Bigadıç'de) köyünde bulunan 12 hane Tırnova muhaciri ve Aslıhanpenciği köyünde bulunan 15 hane Tırnova muhaciri Çinge köyünde birleştirilerek iskânları gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu göçlerin sonucunda, nüfus artışıyla ilgili en güzel örnek Gönen kazasıdır. Göçler neticesinde Gönen'in mahalle sayısı 6 iken 11'e çıkmıştır. Muhacirler, yerleştirildikleri mahallelere terk etmek zorunda oldukları şehirlerin isimleri olan Çerkes, Plevne, Tırnova, Osmanpazar isimlerini vermişlerdir. Osmanpazar mahallesine bağlı Yenimahalle'de 1910 yılında müstakil bir mahalle olarak Reşadiye adını almıştır³⁶¹. 1882 yılında nüfusu 820 olan Plevne Mahallesi 1892'de 961'e, yine 250 nüfuslu Tırnova mahallesinin nüfusu ise 890'a çıkmıştır.

Gönen dâhilinde Rumeli'den gelen göçmenler arasından pek çok köy kurulmuştur. Bunlar Gündoğançiftliği, Bakırlıçiftliği, Paşaçiftliği, Beyoluk, Çatak, Çiftçeşmeler, Fındıklı, Gebeçinar, Ilıcak, Killik Korudeğirmen, Küçüksoğuklar, Küpçaktı, Sebepli, Şaroluk, Asmalıdere, Akçapınar Hamidiye (Yeniakçapınar), Osmanpazar, Gökçesu ve Çobanhamidiye köyleridir. Bu köylerden Paşaçiftlik, Killik, Küçüksoğuklar ve Sebepli köyleri nüfusu kalmamış veya çiftlik durumuna düşmüş köyler olup söz konusu muhacirlerin iskânıyla tekrar köy halini almışlardır.³⁶² Gönen kazasına bağlı Tuzakçı köyünde kendi paraları ile satın aldıkları çiftlikte yerleşen Yenişehir muhacirlerinin ikamet ettikleri yere Yenişehir Mahallesi³⁶³ adı verilmiştir.

Salur köyünde 91 hane vardır³⁶⁴. Ayrıca, Gökçesuçiftliği'nde (Gönen) arazi satın aldıkları halde Bandırma kaymakamı tarafından yerleşmelerine izin verilmeyen 10 hane Yenipazar muhaciri bulunmaktadır³⁶⁵. Şumnu muhacirlerinden 2 hane Balıkesir'deki akrabalarının yanında yerleşmek için başvurmuşlardır³⁶⁶.

³⁶¹ T. Akkuş, *A.g.e.*, s. 18.

³⁶² T. Akkuş, *A.g.e.*, s. 50.

³⁶³ BOA, DH. MKT, nr. 1146/56, trh. 24 Zilhicce 1304/13 Eylül 1887; BOA, DH. MKT, nr. 1456/40, trh. 2 Safer 1305/20 Ekim 1887; BOA, İ. DH, nr. 1059/83160, trh. 3 Rebîulevvel 1305/19 Kasım 1887.

³⁶⁴ BOA, DH. MKT, nr. 1929/117, trh. 8 Şaban 1309/8 Mart 1892;

³⁶⁵ BOA, DH. MKT, nr. 1963/26, trh. 21 Zilkâde 1309/17 Haziran 1892.

³⁶⁶ BOA, DH. MKT, nr. 1976/35, trh. 27 Zilhicce 1309/23 Temmuz 1892.

2. Muhacirlerin Sayısı

Kırım, Kafkaslar ve Balkanlar'dan gelip Anadolu'ya ve bir dereceye kadar Suriye ve Irak'a yerleşen Müslümanlar Göçmenlerin toplam sayısı 1908 yılına gelindiğinde yaklaşık 5 milyon kadardı.³⁶⁷ Resmi rakamlara göre 1876 - 1895 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'na 240.350 hanede 1.150.015 nüfus göç etmiştir³⁶⁸.

93 Harbi'nin bitiminden birkaç ay sonra Osmanlı memleketine gelen ve iskân edilen nüfusun yer aldığı bir cetvelde³⁶⁹ toplam 694.067 kişinin çeşitli yerlere iskân edildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan 68.513'ü Hüdavendigâr vilayetine yerleştirilmiştir. Yaklaşık 700 bin göçmenin sevkinden 10 ay sonra, Osmanlı memleketinin çeşitli yerlerine 388 bin kişi daha göçe etmiş ve bunların yaklaşık 275 bin kadarı Anadolu'ya sevk edilmiştir³⁷⁰.

93 Muhacereti'nden sonra göç durmamış, hatta süreklilik kazanmıştır. 1879 - 1890 tarihleri arası takriben 160 bin kişi, özellikle serhat vilayetleri olan Edirne ve Selanik'i maddi ve manevi açıdan kuvvetlendirmek maksadıyla bu bölgeye iskân edilmişlerdir. 1891 - 1892 tarihleri arasında ise İstanbul'a 22.220 göçmen geldiği kayıtlarda yer almaktadır³⁷¹. Bulgaristan istatistiklerine göre ise 1893 - 1902 yılları arasındaki on yıllık barış devresinde, 70.603 kişi Türkiye'ye göç etmiştir³⁷².

1881 yılına ait bir arşiv kaydına göre muhacir sayısı 24.009'dur³⁷³. İlgili cetvele göre Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in Saltanatları sırasında Karesi sancağına sevk ve iskân edilen muhacirler 2.503'ü kadın, 2.917'si erkek olmak üzere toplam 5.420 nüfustur. Bu muhacirlerin etnik olarak dağılımı Tablo 28'de gösterilmiştir.

³⁶⁷ K. Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 152.

³⁶⁸ Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927, Tarihi İstatistikleri Dizisi*, II, Ankara 1996, s. 51.

³⁶⁹ BOA, Y. PRK. KOM, nr. 1/52(2/124 olarak değişti), trh. 2 Zilhicce 1295/27 Kasım 1278. Bkz. Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları", *Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 41 (Erzurum 2009), s. 215-238

³⁷⁰ BOA, Y. A. HUS, nr. 162/43, trh.

³⁷¹ N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, s. 151 -152

³⁷² Ahmet Halaçoğlu, *Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler, Türkler*, C, s. 888.

³⁷³ BOA, Y. PRK KOM. 3/49.

Tablo 28. 1876 Yılına Kadar Karesi'ye Sevk ve iskân Edilen Muhacirlerin Demografik Yapısı

Etnik Yapısı/ Geliş Bölgesi	Kadın	Erkek	Toplam
Tatar- Nogay	763	729	1492
Çerkes	1074	1531	2605
Dağıstan	666	657	1323
Toplam	2503	2917	5420

Kaynak: BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/69, trh. 14 Zilkâde 1299/27 Eylül 1882.

93 Harbi öncesinde gerçekleşen göçler neticesinde yerleştirilen muhacirleri gösteren yukarıdaki tablonun genel toplamının eksik olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim kapsadığı dönemde sadece Kırım göçmenlerinin nüfusu 5 binden fazladır. Söz konusu dönemde yerleştirilen göçmenlerin sayısının 10 bini aşmış olması kuvvetle muhtemeldir. Yine ilgili Komisyon Maruzatı'na göre 93 Harbi sırasında hicret edenler şöyledir:

Tablo 29. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşıyla Hicret Eden Muhacirlerin Demografik Yapısı

Etnik Yapısı/Geliş Bölgesi	Kadın	Erkek	Toplam
Tatar- Nogay	791	817	1608
Çerkes	3448	4233	7681
Dağıstan	163	221	384
Rumeli Türkü	3367	4032	7407
Arnavut- Boşnak	17	15	32
Batum	693	586	1279
Belirsiz	167	153	320
Toplam	8646	10057	18711

Kaynak: BOA, Y. PRK. KOM, nr. 3/69, trh. 14 Zilkâde 1299/27 Eylül 1882.

Mesele-i Zâilede hicret edenler başlığı altında hesaplanan muhacirler sadece 1882 yılına kadar sevk ve iskân edilen muhacirleri ihtiva etmektedir. Zira daha sonra gelen muhacirlerin miktarı ve yerleştikleri yerler listede yer almamıştır. Ancak 31 Ağustos 1889 tarihli ve iskân memurlarının nizamnameye aykırı davranışları nedeniyle yerleşemediklerinden şikâyet eden muhacir Abdi ve arkadaşı Ali'nin

dilekçesine göre Karesi dâhiline göç eden 5-6 bin hane muhacir iskân işlemleri devam etmektedir³⁷⁴. Bu muhacirlerle birlikte sayı 1890 yılında 46.220'dir³⁷⁵. Söz konusu muhacirlerin iskân mahallerine göre dağılımı ise Tablo 30'da gösterilmiştir.

Tablo 30. 1890 Yılına Kadar Karesi Dâhilinde İskân Edilen Muhacirler.

İskân Edilen Yer	İskân Edilen Nüfus sayısı
Balıkesir Kazası ve Çevresi	20,465
Bandırma Kazası	14,585
Gönen	8,769
Edremit	1,766
Burhaniye	164
Bigadiç	136
Sındırgı	335
Toplam	46,220

Kaynak: *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi*, 1307, s. 232.

³⁷⁴ BOA, DH. MKT, nr. 1652/150, trh. 4 Muharrem 1307/31 Ağustos 1889.

³⁷⁵ *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi*, 1307, s. 232; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, s. 186.

dilekçesine göre Karesi dâhiline göç eden 5-6 bin hane muhacir iskân işlemleri devam etmektedir³⁷⁴. Bu muhacirlerle birlikte sayı 1890 yılında 46.220'dir³⁷⁵. Söz konusu muhacirlerin iskân mahallerine göre dağılımı ise Tablo 29'da gösterilmiştir.

Tablo 30. 1890 Yılına Kadar Karesi Dâhilinde İskân Edilen Muhacirler.

İskân Edilen Yer	İskân Edilen Nüfus sayısı
Balıkesir Kazası ve Çevresi	20,465
Bandırma Kazası	14,585
Gönen	8,769
Edremit	1,766
Burhaniye	164
Bigadiç	136
Sındırgı	335
Toplam	46,220

Kaynak: *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi*, 1307, s. 232.

³⁷⁴ BOA, DH. MKT, nr. 1652/150, trh. 4 Muharrem 1307/31 Ağustos 1889.

³⁷⁵ *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi*, 1307, s. 232; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, s. 186.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KARESİ SANCAĞINDA GÖÇ VE İSKÂN OLGUSU ÇERÇEVESİNDE YAŞANAN SORUNLAR

(DEVLET/YERLİ HALK/ MUHACİR ÜÇGENİ)

Osmanlı idaresi bir takım önlemler almasına rağmen, kısa bir zaman diliminde çok sayıda göçmenin gelmesi ile karşı karşıya kaldı. Plansızlık nedeniyle sevk ve iskânların zamanında yapılamaması ve mevsimin olumsuzlukları, bir yandan gelmeye devam eden muhacirleri sefalete iterken, öte yandan da vilâyet yöneticilerini zor durumda bırakmıştı.

1850'lere kadar Osmanlı Devleti'ne göç edenler henüz büyük kitlelere ulaşmadığından, iskân konusunda ayrıca bir kurum teşkiline lüzum görülmemişti. Fakat 1850'lerden sonra kitlelerle ifade edilen göç hareketleri, uzun vadede önü alınamayan sorunlara neden olmuştur.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar, muhacir iskân faaliyetlerinin yarattığı sorunlar, yönetimin tedbirsizlik, imkânsızlık ve organizasyon eksikliğinden kaynaklanan, bununla birlikte sonuçları doğrudan muhacirleri etkileyen sorunlardı. Balkanlardan Anadolu topraklarına yapılan göçler ise, henüz çözümlenememiş bu sorunları daha da karmaşık hale getirmiştir.

Muhacir iskân faaliyetlerinden doğan sorunlar, Osmanlı yönetimini, vatanlarını terk etmek zorunda kalmış muhacirler ile zaten savaşlar ve ekonomik buhranlar nedeniyle zor durumda olan yerli halkı aynı ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle sorunları analiz ederken tarafları keskin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Buna rağmen bölümün konu başlıkları arşiv belgelerinde rastladığımız bazı vakalar dikkate alınarak oluşturulmuş, sorunlara taraf olanların mağduriyetlerini ve bakış açılarını gösteren örneklere yer verilmiştir.

A. Osmanlı Devleti'nin Uygulamalarından Kaynaklanan Sorunlar

Osmanlı yönetimi, muhacirlerin geçici iskân mahallerinde konaklamalarından, daimi yerleşim bölgelerine sevk ve iskânlarına kadar her türlü ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Daimi olarak iskân edilen muhacirlere ev ve arazi tahsis edilmiştir. Ayrıca ihtiyaç sahibi muhacirlere, üretici duruma geçene kadar yevmiye vermeye devam edilmiş, yaşam şartlarını iyileştirip, uyum sağlayana kadar vergi ve askerlikten muaf olma hakkı tanınmıştır.

Osmanlı topraklarına yapılan göçlerin kitlesel bir mahiyete dönüştüğü 1860'lardan sonra, muhacirler yukarıda bahsi geçen haklarının verilmemesinden ya da gasp edilmesinden doğan sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Vatanlarını can havliyle terk ederken maddi tüm olanaklarını geride bırakan muhacirlere, geçici iskân bölgelerindeki kayıt işlemlerinden sonra fukara pusulası verilmekte ve daimi iskân mahallerine vardıklarında pusulanın gerektirdiği ölçüde, yardımlar yapılmaktaydı. Söz konusu muhacirlerin çoğunluğu ihtiyaç sahibi olduğundan, Osmanlı idaresi büyük bir maddi külfet ile karşı karşıya kalmıştır.

Daimi iskân bölgelerine sevk edilen muhacirlerin birçoğu, mahalli idarelerin hazırlıksız olması ve organize olamamaları nedeniyle bir süre de sevk bölgelerinde misafir olarak beklemek zorunda kalmışlardır. 4 Eylül 1861 yılında Nogay muhacirlerin şikâyetlerinden anlaşıldığına göre bekleme süresi 1 yılı aşan muhacirler vardır. Bahsi geçen muhacirler, fukara pusulası verilmediğinden ev, yevmiye, koşum hayvanı ve tohum yardımını alamamışlar, bu nedenler sefalet içinde kalmışlardır. Muhacir Komisyonu'nun tahkikatı sonucunda muhacirlerin haklılığı ortaya çıkmış ve sıkıntıların giderilmesi için gereken her şeyin yapılması kararı alınmıştır³⁷⁶.

Osmanlı idaresinin kendilerine tanıdığı tüm yardımları alacak kadar şanslı olan muhacirler ise üretime ilişkin güçlüklerle karşılaşmışlardır. Çoğu göçmen, daha evvel vatanlarında öğrenmiş oldukları tarım yöntemlerini, yeni yerleşme bölgelerindeki arazi elverişsizliği, iklim değişikliği, araç gereç eksikliği gibi

³⁷⁶ BOA, A. MKT. UM, nr. 496/80, trh. 28 Safer 1278/ 4 Eylül 1861; BOA, MVL, nr. 717/77, trh. 6 Ramazan 1282/ 18 Nisan 1866.

nedenlerle uygulayamamış, yeni çevre koşullarına uyum sağlamakta gecikmişlerdir³⁷⁷.

28 Nisan 1862'de 131 hanede 445 nüfus Bahçesaray ve Akmescit ahalisinin temsilcisi olan Ahmet Efendi, meskenlerine yerleşip güvende olduklarını, hatta ekip dikmeye başladıklarını bildirerek, bir önceki yıl yaşanan şiddetli kuraklık neticesinde hiç mahsul alamadıkları için aralarındaki fakir ve çaresiz insanlara yevmiye verilmesini talep etmiştir. 6 Mayıs 1862 tarihli komisyon kararı ile söz konusu muhacirlere yevmiye bağlanmıştır³⁷⁸. 17 Mayıs 1862 tarihinde ise, aynı muhacirlerin ziraata uygun olmadığını söyledikleri arazileri yerine, verimli bir arazi, tohumluk ve hayvan yardımı isteklerini içeren yeni bir dilekçe yazdıkları anlaşılmaktadır³⁷⁹. Göçlerin arttığı bu yıllarda Osmanlı idaresinin bin bir zorlukla yaptıkları iskân işlemlerini bu gibi sebeplerle, ikinci defa olmak üzere yapması oldukça külfetliydi.

Göçmenler için sorun teşkil eden bir diğer mesele ise muafiyet sürelerinin kısaltılmasıdır. 1856'daki Kırım savaşından önce gelen muhacirlere, askerlikten 25, vergiden 10 sene muafiyet süresi tanınmıştı. Bu süre, söz konusu muhacirlerin vergi yükünden ve Rus ordusunun zorunlu askerlik uygulamasından kaçtıkları dikkate alınarak hesaplanmış, bu sayede Osmanlı topraklarına göçün daha cazip hale getirilmesi amaçlanmıştır³⁸⁰.

93 Harbinden sonra ise Kafkasyalı muhacirler için muafiyet süresi kısaltılarak askerlik için iskânlarından itibaren 10 sene, vergiler için ise 5 sene olarak belirlenmiştir. Kafkasya muhacirleri için belirlenen bu süreler Rumeli muhacirlerini de teşvik etmiştir. Osmanlı hükümeti, Balkanlarda farklı bir siyaset izlediğinden, buradaki Müslümanların Anadolu topraklarına göçünü doğru bulmamıştır. Bu nedenle Rumeli muhacirlerine 3 yıl öşür muafiyeti tanınmıştır. Söz konusu muhacirlerden savaş döneminde gelenlere 10 yıl, barış döneminde mallarını satma imkânı bulduktan sonra göçenlere ise 6 sene askerlik muafiyeti tanınmıştır³⁸¹.

³⁷⁷ F. Kocacık, *A.g.t.*, s. 130.

³⁷⁸ BOA, A. MKT. UM, nr. 565/7, trh. 15 Zilkâde 1278/14 Mayıs 1862.

³⁷⁹ BOA, A. MKT. UM, nr. 565/58, trh. 18 Zilkâde 1278/17 Mayıs, 1862; BOA, MVL, nr. 388/53, trh. 18 Zilkâde 1278/17 Mayıs, 1862.

³⁸⁰ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 270; F. Kocacık, *A.g.t.*, s.130.

³⁸¹ N. İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, s. 71-72; S. Erkan, *A.g.e.*, s. 176.

Muhacirler arasındaki farklı muafiyet şartları ve muhacir yoğunluğu nedeniyle muafiyet sürelerinin kısaltılması muhacirler ve devlet arasında sorunların çıkmasına neden olmuştur³⁸². Daha önce bahsedilen sebeplerle verimli mahsul alamayanlar, muafiyet süreleri bittiği halde vergi affı için hükümete dilekçe vermişlerdir. Çünkü kısalan muafiyet süresi içerisinde, sınırlı imkânlarla hayata tutunan muhacirlerin vergi verecek duruma gelmeleri mümkün olmamıştır.

Çerkes muhacirlerinden Ömer Efendinin 6 Temmuz 1866 tarihli şikâyet dilekçesi³⁸³ ise muafiyet ile ilgili sorunun farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Şöyle ki, 2 sene evvel Bigadiç'e bağlı Emirler karyesine yerleşen ve Ubih kabilesinden olan Ömer Efendi'den, yetiştirdiği keçiler için Ağnam vergisi istenmiştir. Ağnam mülteziminin bir evvel ki sene de zorla kendisinden vergi aldığını beyan ederek, vergi ödemeye gücünün olmadığını bildirmiştir. Devletin memurları tarafından menfi amaçlarla yapılan bu uygulamalar da devletle muhacirlerin arasının açılmasına sebep olmuştur.

XIX. yüzyıl ortalarında devletin ve toplumun içinde bulunduğu genel ahlaki çöküntü, rüşvet, zimmete para geçirme, memurların baskısı ve görevlerini kötüye kullanmaları gibi rahatsız edici unsurlar, göçmenlerin iskân sırasından bütün yönleri ile baş göstermiş, Babıali ise bu yolsuzlukların önüne geçememiştir³⁸⁴.

Devletin görevlendirildiği iskân memurları aracılığıyla gösterilen yere yerleşen, ev yapan, hatta ziraata başlayan muhacirler, mahalli yöneticilerin kararı ve uygulamaları neticesinde yeniden yer değiştirmeye zorlanmışlardı. Karesi'ye bağlı kaza ve nahiyelerden Dâhiliye Nezareti'ne, bu uygunsuzluğu bildiren ve konu ile ilgili şikâyetleri içeren pek çok dilekçe yollanmıştır³⁸⁵. Örneğin; Fırt nahiyesinde, iskân memurlarınca yerleştirilen Tırnova muhacirleri, nahiye müdürü tarafından yerleşim yerlerinden ihraç edilmişlerdir. Evleri yakılarak ortada bırakılan muhacirlerin vekilleri İsmail ve Hüseyin Efendiler İstanbul'a gelerek, şikâyetçi olmuşlardır. Gönen Kaymakamı Eşref Efendi ise Vidin muhacirlerinin ettikleri

³⁸² BOA, DH. MKT, nr. 1629/113, trh. 20 Şevval 1306/19 Haziran 1889.

³⁸³ BOA, MVL, nr. 503/68, trh. 26 Rebiulevvel 1283/ 8 Ağustos 1866.

³⁸⁴ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 185.

³⁸⁵ BOA, DH. MKT, nr.1963/26, trh. 21 Zilkade 1309/17 Haziran 1892; BOA, DH. MKT, nr.40/7, trh. 1 Zilkade 1310/17 Mayıs 1893; BOA, DH. MKT, nr.87/24, trh. 1 Muharrem 1311/15 Temmuz 1893; BOA, DH. MKT, nr.281/5, trh. 10 Rebiulevvel 1312/11 Eylül 1894.

tütünü yetkisi olmadığı halde söktürmüş ve muhacirlerin vekilini tutuklatmıştır. Muhacirler verdikleri şikâyet dilekçesi ile tahkikat yapılmasını istemişlerdir³⁸⁶.

Sürekli yerleşmelerinden sonra göçmenlerin karşılaştıkları sorunlardan en önemlisi arazi anlaşmazlıklarıdır. Arazi meselelerinden doğan anlaşmazlıklar devlet idaresini çokça meşgul etmiş, yerli halkında taraf olduğu karmaşık arazi sorunları herkesin mağduriyetine sebep olmuştur.

1878 öncesi dönemde muhacirlere verilecek araziler için, verimli ve tarım yapılabilecek yerler olması kaydıyla, mahalli idarelere yetki verildiği anlaşılmaktadır. Buna mukabil merkezi idare, muhacirlerin sevki gerçekleşmeden önce özel memurlar ve yerel yönetimler marifetiyle tahkikatlar gerçekleştirerek boş arazilerin tespit edilmesini istemiştir. Muhacirler, tespit edilen boş arazilere yerleşmişlerdir. Bu dönemde boş arazilerin muhacirlerden başkasına verilmesi yasaklanmıştır. 1878 Talimatnamesi'nde ise, köy ve kasabalarda hâli durumda bulunan miri, metruk veya vakıf arazilerden gereği kadar yer gösterilmesi kararlaştırılmıştır³⁸⁷.

Muhacirlere verilen mirî araziler genellikle yerli halk tarafından gasp edilmiş veya mera olarak kullanılmış olduğundan, arazi tahsisi sırasında görevliler ile ahali arasında, iskân sonrasında ise ahali ile göçmenler arasında çekişmelere ve çatışmalara yol açmıştır³⁸⁸.

Yoğun muhacir iskânının yapıldığı Bandırma, Gönen ve Manyas'ta, iskâna uygun arazinin azalmasından ve yerel yöneticilerin kanun dışı, keyfi tutumlarından kaynaklanan büyük sorunlar yaşanmıştır. Özellikle Bandırma Kaymakamının muhacirlere yönelik tutumu ile ilgili pek çok arşiv belgesi mevcuttur³⁸⁹. Bu dönemde, özellikle Rumeli muhacirlerinin sahipli arazilere yerleştirildiği, bu nedenle hem yerli halkın hem de daha önceden iskân edilmiş Muhacirlerin haklarını gasp

³⁸⁶ BOA, DH. MKT, nr. 1779/148, trh. 27 Rebiulevvel 1308/10 Kasım 1890; BOA, DH. MKT, nr.260/23, trh. 10 Muharrem 1312/ 14 Temmuz 1894.

³⁸⁷ N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, s. 214.

³⁸⁸ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 170

³⁸⁹ BOA, DH. MKT, nr. 1963/26, trh. 21 Zilkade 1309/17 Haziran 1892; BOA, DH. MKT, nr. 40/7, trh. 1 Zilkade 1310/17 Mayıs 1893; BOA, DH. MKT, nr. 87/24, trh. 1 Muharrem 1311/15 Temmuz 1893; BOA, DH. MKT, nr. 281/5, trh. 10 Rebiulevvel 1312, 11 Eylül 1894.

edildiği anlaşılmaktadır. Fakat söz konusu durumdan en çok mağdur olan kesim henüz yerleşememiş muhacirlerdir.

Terk ettikleri topraklarda zulümden kaçan muhacirlerden bazıları yaşanan arazi anlaşmazlıkları neticesinde çıkan çatışmalarda katledilmişlerdir. 1883 yılı sonlarında, Bandırma'ya bağlı Manyas nahiyesi dâhilindeki Germiyan isimli mevkide, yerleştirilen 170 hane Tırnova muhaciri ile buraya daha evvel iskân edilen Çerkesler arasında çıkan *Germiyan Olayı*, mahalli basının ve İstanbul'un takip ettiği büyük bir çatışma halini almıştır.

Bandırma Kaymakamı tarafından belirlenen, Kızılkilise, Bölceağaç, Eskiçatal ve Eşen köyleri arasında kalan Germiyan mevkiinde yerleştirilen Tırnova muhacirleri, orada yaşamakta olan Çerkesler tarafından saldırıya uğramışlardır. Çerkesler birkaç kişiyi yaralayarak kulübeleri ateşe vermişlerdir. Birkaç gün sonra bir grup Çerkes, “eğer Rumeli muhacirlerini hükümet kaldırmazlarsa kendilerinin kaldıracağını” beyan ile Manyas Nahiyesi İdare Heyetini ve Zaptiye mülazımlarından Ali Ağa'yı tehdit etmişlerdir. Bu olaylar neticesinde nahiye idaresinin muhacirleri buradan kaldırmaya karar verdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim bu işe yetkisi olmayan Nahiye Müdürü Reşid Bey ve Karesi Zaptiye Tabur Kâtibi Ali Efendinin isteğiyle muhacirlerin Germiyan'dan kaldırılması için arabalar gönderilmiş, bu esnada Çerkeslerin de dâhil olduğu yeni bir çatışma çıkmıştır. Yedi kişinin yaralandığı ve iki kişinin öldüğü olay sonrası yapılan tahkikatlar neticesinde suçlular yakalanmış, keyfi bir tutumla muhacirleri oradan kaldırmaya çalışan ve çatışmaya sebep olan Nahiye Müdürü Reşid Bey'e 4, Tabur Kâtibi Ali Ağa'ya dahi 6 ay hapis cezası verilmiştir³⁹⁰.

600 atlı Çerkes'in müdahil olduğu, toplam 16 kişinin yaralandığı ve ölümlerin olduğu çatışma üzerine Dâhiliye Nezareti Mabeyin Kâtibi Kamil Bey bölgeye gelerek tahkikat yapmış ve Bandırma kaymakamı tarafından yapılan bu iskânın tamamen iskân talimatına aykırı olduğu anlaşılmıştır. Zira söz konusu iskân mahalli, hem Çerkeslerin tapulu tarlaları yanında, hem de yerleşim yeri olamayacak

³⁹⁰ Vakanın ayrıntıları için bkz. *Karesi Gazetesi*, sayı 3, trh. 25 Cemaziyevvel 1303/1 Mart 1888; *Karesi Gazetesi*, sayı 30, trh. 14 Muharrem 1304/ 13 Ekim 1886; *Karesi Gazetesi*, sayı 32, trh. 28 Muharrem 1304 /27 Ekim 1886; *Karesi Gazetesi*, sayı 33, trh. 6 Safer 1304/4 Kasım 1886; *Karesi Gazetesi*, sayı 34, trh. 13 safer 1304/11 Kasım 1886.

şekilde bataklık arazide kurulmuştur. Bu nedenle muhacirler Germiyan'dan kaldırılarak Balıkesir tarafına gönderilmesi kararlaştırılmıştır³⁹¹.

Muhacirlerden Ömer Efendinin verdiği varaka ve Ergili karyesi muhacirlerinden Süleyman ve İslam Beyler tarafından verilen layiha, Karesi dâhilindeki başıbozukluğu devam ettiğini göstermektedir. Ömer Efendi tarafından yazılan dilekçeye göre iskân edilmek üzere Karesi'ye gönderilen muhacirler perakende olarak geldikleri için, iskân faaliyetlerinin yoğun olduğu döneme tesadüf edemeyenler, iskân işleri yavaşladığı için perişan haldedirler. Bunun yanında her türlü hakarete maruz kalan bu muhacirler, yerleşik ahalinin tarlalarında köle gibi çalıştırılmakta ve bu nedenle yerleştirilmeleri için gerekli özen gösterilmemektedir. Söz konusu bölgede 300 hane iskân edilmemiş muhacir bulunduğu halde, Bandırma kaymakamına, iskân edilmemiş muhacir olup olmadığı sorulduğunda, gerçeği gizleyerek, iskân edilmeyen muhacir olmadığını bildirmektedir. Buna mukabil muhacirlere tahsis edilmesi gereken araziler mükâfat olarak bazı memurlar tarafından "erbab-ı iktidara" verilmiştir.

Ayrıca iskân için uygun olmayan mahallerde muhacir yerleştirmeleri devam ettiği için yine Manyas nahiyesinde Germiyan mevki civarında aynı çatışmalar yeniden yaşanmıştır. Salur ve Hamamlı köylerindeki anlaşmazlıklar mahkemeye taşınırken, Kızılkilise köyü ile Dumbe köyündeki Çerkesler arsında çatışma başlamıştır. Bu durum geçmişte Germiyan'da yaşananların tekrarı olup yöneticilerin kendi menfaatleri için muhacirler arasında fesat karıştırmalarından ileri gelmiştir.

Süleyman ve İslam Beylerin layihasına göre ise Mihaliç'e bağlı Ergili karyesinde 32 haneye ayrılan arazide, iskân edilmemiş 70 hane muhacir tarafından ziraat yapılması nedeniyle aralarında anlaşmazlık çıkmıştır. Topraksız muhacirleri teşvik ederek bu duruma ön ayak olan Karesi Sancağı Defter-i Hakani Memuru Abdullah Hafız Efendi'nin, gayri resmi olarak köyün sınırındaki borasit ocakları için kumpanyaya 20 dönüm göstererek 200 dönüm arazi verdiği de anlaşılmıştır. Bu durumu fırsat bilen kumpanya, söz konusu arazide bir çiftlik ve bir bina inşa etmiş, arazinin diğer bir kısmına da 14 hane ve 8 büyük bina inşa ederek İtalya'dan getirdikleri işçileri ve ailelerini yerleştirerek ayrı bir köy kurmuştur. Süleyman ve

³⁹¹ BOA, Y. PRK. UM, nr. 6/55, trh. 23 Rebiulevvel 1301/22 Ocak 1884.

İslam imzasıyla verilen layihada evlerin üzerine izinsiz ecnebi bandırası çekildiğinden bahisle, gerekli tahkikatın yapılması istenmiştir.

Karesi Mutasarrıfı İbrahim Sarım Bey'in yaptırdığı tahkikatlar neticesinde, Bandırma İdare Meclisince yazılan mazbataya göre Manyas müdürünün " bölgede iskan edilmeyen muhacir yoktur" beyanı aksine iskan edilmemiş 112 hane muhacir olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Manyas gölünün çekilmesiyle ortaya çıkan arazinin 400 dönümüne tapu çıkartılarak, nahiye müdürü ve tapu kâtibi tarafından Küçük Bey lakaplı nahiye meclisi azasına gizli surette verilmiştir. Hamamlı köyündeki çatışmaya da, adı geçen meclis azası sebep olmuştur.

Kızılkilise ve Dumbe köylerindeki çatışmaya ise Bandırma kaymakamının liyakatsizliği ve kifayetsizliği sebebiyet vermiştir. Tüm bu anlaşmazlıkların bir başka nedeni de Bandırma ve Gönen kaymakamları ile Manyas müdürü ve bir takım zabıta müdürünün Çerkes olup daima kendi kabilelerinin tarafını tutmalarıdır. Bu kişilerin, Çerkes olmayan idarecilerle değiştirilmesi kararlaştırılmıştır³⁹².

1889-1890 yılları arasında, Bandırma kaymakamı Ömer Hulusi Efendi'dir. 1890 yılında Bandırma kaymakamlığında değişiklik yapılarak görev süresi 4 yıl olmak üzere İsmail Şevki Bey'in göreve getirildiği anlaşılmaktadır.³⁹³ Ancak bu dört yıllık süre içerisinde de Bandırma kaymakamının ruhsatlı evleri yıktığına, muhacirlere karşı zulüm ve baskı uyguladığına dair şikâyet dilekçeleri vardır³⁹⁴.

Mahalli görevliler muhacirler ile yerli halk arasında çıkan olaylarda kimi zaman müdahale etmekte geç kalmıştır. Bunun nedeni bazı durumlarda her iki tarafın birebirinden şikâyetçi olması neticesinde tahkikatların uzamasıdır. Bu tahkikatlar ve keşiflerin masrafları şikâyetçi tarafın verdiği ücretlerle yapılmaktaydı. Bu nedenle bazen mahalli yöneticiler bu işten gelir edebilmek amacıyla tekrar tekrar keşif yapma yoluna gitmişlerdir. Örneğin Gönen'in Köteyli köyünde bir çiftlik sahibi olan Mabeyn-i Hümayun eski Başkâtibi Behçet Bey çiftliğine saldıranların, Çerkes muhacirler olduğu belirlenmesine rağmen kaymakamlığa yeni bir keşif için tekrar

³⁹² BOA, Y. MTV, nr. 43/63, trh. 7 Recep 1307/27 Şubat 1890; BOA, İ. DH, nr. 1177/92061, trh. 8 Recep 1307/28 Şubat 1890.

³⁹³ A. Mutaf, *A.g.e.*, s. 74.

³⁹⁴ BOA, DH. MKT, nr. 1963/26, trh. 21 Zilkade 1309/17 Haziran 1892; BOA, DH. MKT, nr. 40/7, trh. 1 Zilkade 1310/17 Mayıs 1893; BOA, DH. MKT, nr. 87/24, trh. 1 Muharrem 1311/15 Temmuz 1893; BOA, DH. MKT, nr. 281/5, trh. 10 Rebiulevvel 1312, 11 Eylül 1894.

para ödemek durumunda kalmıştır. Bu gibi durumlar hem ahalinin mağduriyetine hem de anlaşmazlıkların uzamasına sebep olmuştur³⁹⁵.

Muhacirlere tahsis edilen miri arazilerden başka, terk edilmiş topraklar da yerli halk, devlet ve muhacirler arasında içinden çıkılmaz sorunlar silsilesinin kaynağı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıl toprak hukukundan, 1858 Arazi Kanunnamesine taşıdığı ve hükmünü koruduğu *bir köylü ekip biçmekle yükümlü olduğu toprağını üç yıl özürsüz olarak işlemez, boş bırakırsa, o topraktaki tasarruf hakkı elinden alınır, o toprak başkasına satılır* kuralına istinaden 3 yıl işlenmeyen toprakların çoğu göçmenlere parasız olarak verilmiştir. Değersiz olan bu toprakları göçmenler işledikçe bazı çıkar sahipleri göçmenler aleyhine dava açmış, bazen göçmenler, bazen yerli halk kanundaki boşluk nedeniyle zarar uğramıştır³⁹⁶.

Terk edilmiş arazilerden başka, hazineye olan borçlanmalar nedeniyle hacedilen topraklar da hiç vakit kaybetmeksizin iskân edilmemiş, ihtiyaç sahibi muhacirlerin kullanımına tahsis edilmiştir. Manyas'ta eski Karesi Mutasarrıfı Ahmet Behçet Efendi'ye ait olan Dümbe çiftliği, hazineye olan borçları nedeniyle mahalli idareye devredilmiştir. Bu dönemde çiftlik arazisinin bir kısmına mahalli idarece ve Behçet Efendi'nin bilgisi dâhilinde Dağıstan muhacirlerinden 75 hane yerleştirilmiştir. Bununla beraber aynı dönemde mahalli idare satın alma gücü olan muhacirlere söz konusu çiftlikten arazi satışı yapmıştır. Borçların ödenmesi ile çiftliği geri alan varisler, söz konusu araziye yerleşmiş, tarlaları ve meraları kullanmakta olan Rumeli ve Kafkas muhacirlerinin topraklarından çıkartılması için defalarca dilekçe vermişlerdir³⁹⁷.

Çiftliğe ne şekilde yerleştikleri belgelere yansımayan bu muhacirlerin, mahalli idarece orada iskân edildiği, bu nedenle hak sahibi olarak çiftlik toprağını bırakmak istemedikleri görülmektedir. Söz konusu muhacirlerden Rumeli menşeli olanlar arkası gelmeyen kavgalar nedeniyle Adana'ya gitmişlerdir. Fakat bir kısmı ev ya da toprak satın alan, diğer bir kısmı ise resmi mercilerin bilgisi olmadan kendi kendilerine yerleşen Çerkes muhacirleri çiftlikten çıkartmak mümkün olmamıştır.

³⁹⁵ BOA, DH. MKT, nr. 1415/60, trh. 1 Şaban 1304/25 Nisan 1887.

³⁹⁶ F. Kocacık, *A.g.t.*, s. 116.

³⁹⁷ BOA, DH. MKT, nr. 1439/1, trh. 23 Zilkade 1304/13 Ağustos 1887; BOA, DH. MKT, nr. 1474/7, trh. 18 Rebiulahir 1305/3 Ocak 1888; BOA, DH. MKT, nr. 1582/69, trh. 6 Cemaziyelevvel 1306/ 8 Ocak 1889; BOA, DH. MKT, nr. 1752/13, trh. 1 Muharem 1307/28 Ağustos 1889; BOA, DH. MKT, nr. 1876/12, trh. 6 Rebiülevvel 1309/10 Ekim 1891

Varislerin 1910 yılı ortalarında, muhacirlerin ihracı ile ilgili istidasına bakılırsa, anlaşmazlık o tarihlerde hala giderilememiştir³⁹⁸.

Toprak tasarrufu konusuna farklı bir açıdan bakarsak devlet tarafından gösterilen yerlerde yerleşme izni alan muhacirlerin resmi anlamda o toprağın sahibi olmaları hemen mümkün olmamıştır. Örneğin Çerkes muhacirlerden Hacı Osman Efendi'nin yazdığı istidaya göre, şahsına tahsis olunan arazinin tapusu olmadığından dolayı ahali tarafından sürekli işgal edilmektedir. Aynı şekilde Manyas'a bağlı Bölceağaç köyünde iskân edilen Çerkes muhacirlere verilen arazi yeterli olmadığından, devletçe kendilerine tahsis edilen miri arazi, nahiye tapu kâtibi tarafından tapusuz olduğu gerekçesiyle ellerinden alınarak satışa çıkarılmıştır³⁹⁹. Bu gibi arazilerin satılmasıyla soruna dâhil olanların sayısı artmış, dolayısıyla anlaşmazlıklar daha da karmaşık bir hal almıştır.

Vakıf arazileri ise talimatnamenin aksine Karesi dâhilinde iskâna açılmamıştır. Şöyle ki, Bandırma'ya sevk edilen muhacirler kaza meclisi tarafından yıllık kira bedelleri ve yerleşecekleri arsa belirlenmesine rağmen hâlâ yerleşmemişlerdir. Bunun nedeni kendilerine tahsisi edilen arazinin vakıf arazisi olmasıdır. Macar ve Kızbahçeleri namıyla anılan bu yerlerin, vakıf arazilerinden olmaları hasebiyle özel muamelat gerektirmekteydi. Muhacirler bu türlü bürokratik aksamalar nedeniyle yerleşememiş, sıkıntılar yaşamışlardır⁴⁰⁰.

B. Muhacirlerden Kaynaklanan sorunlar

Göçlerin arttığı yıllarda Osmanlı idaresinin bin bir zorlukla yaptıkları iskân işlemlerini ikinci defa olmak üzere yapmaları oldukça külfetliydi. Bu nedenle devlet, muhacirlerin her ne olursa olsun arazilerini terk etmemeleri gerektiğini talimatnameler aracılığıyla muhacirlere bildirmiştir. Buna rağmen bazı muhacirler talimatnameye aykırı olarak yer değiştirmeye çalışmışlardır. Örneğin Kepsu kazasına bağlı Balat nahiyesinde yerleştirilmiş olan muhacirler, Süleyman Efendi isimli diğer bir muhacirin teşviki ile yerlerini terk ederek Manyas kazası dâhilinde Fırt karyesine taşınmışlardır. Mahalli yönetim, muhacir Süleyman Efendiyi yakalayıp hapse

³⁹⁸ BOA, DH. MKT, nr. 248/33, trh. 14 Cemaziyelâhir 1311/23 Aralık 1893; BOA, DH. MKT, nr. 150/8, trh. 14 Şaban 1311/20 Şubat 1894; BOA, BEO, nr. 3568/267527, trh. 18 Cemaziyevvel 1327/7 Haziran 1909; BOA, BEO, nr. 3785/283856, trh. 21 Recep 1328/29 Temmuz 1910.

³⁹⁹ BOA, MVL, nr. 546/45, trh. 13 Cemaziyevvel 1284/12 Eylül 1867.

⁴⁰⁰ BOA, ŞD, nr. 2565/14, trh. 29 Cemaziyelâhir 1308/9 Şubat 1891.

atmıştır. Süleyman Efendi'yi hapisten kurtarmak amacıyla hapishaneye saldıran muhacirlerin de tevkif edildiği ve iskân yerlerini terk edenlerin yerlerine iade edilmeleri kararlaştırılmıştır⁴⁰¹.

Önceleri topluca yerleştirilmeye çalışılan muhacirler, göçün hızlanmasından sonra maliyetlerin artması buna mukabil eyalet bütçelerinin yetersiz kalması, iskâna uygun arazi bulmakta güçlük çekilmesi ve kabile düzeni içerisinde yaşamış bir kısım muhacirin Osmanlı toplumuna daha kolay uyum sağlayacağını düşünülmesi gibi nedenlerle köy ve kasabalara dağıtılmışlardır. Bu durum, idareciler için halkın yardımını alarak mükellef oldukları mali sorumlulukları hafifletmek, muhacirler içinse yevmiyelerinin kesilmesi ve kabilelerinden ayrı iskân edilmeleri anlamına geliyordu. Neticede muhacirler ve Osmanlı idaresi arasından uzun süren anlaşmazlıklar ve sorunlar yaşanmıştır.

Muhacirler, köylere dağıtılarak yerleştirilmelerine şiddetle karşı çıkmış, topluca iskân edilmek için dilekçeler vermişlerdir. Bunun sebebi sadece yevmiyelerinin kesilecek olması değil, her biri bir nevi küçük birer derebeyi hükmünde olan beylerin, kabile aristokrasisinin yıkılmasından korktukları için muhacirleri tahrik ve teşvik etmeleridir⁴⁰². Bu durumun Karesi ölçeğindeki örneği, Karesi meclisinin 7 Mart 1866 tarihli mazbatasına yansımıştır.

Çerkes muhacirleri Reisi Hacı Osman Efendi'nin, Karesi dâhilindeki Çerkesler'in iskân edilmediğinden ve yerli ahali tarafından içlerinden bazılarının öldürülüp, hakarete uğradıklarından bahisle yazdığı dilekçeye cevap olarak hazırlanan mazbatadan durumun anlatılanlardan tamamen farklı olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu muhacirler, talimatın gerektirdiği şekilde iskân edildiği ve yevmiyeleri bağlandığı halde, reisleri Hacı Osman Efendi'nin teşviki ile iskân edildikleri yeri bırakıp Manyas ve Bandırma civarındaki Aşıklar ve Darıca köylerinin tasarrufunda bulunan Değirmenboğazı mahallindeki tarla ve meralara yerleşerek topluca iskân etme girişiminde bulunmuşlardır. Emirlere uymayan muhacirlerin, gösterilen yer dışında yerleştikleri yerden kaldırılarak eski yerleşimlerine gönderilmeleri kararlaştırılmıştır⁴⁰³.

⁴⁰¹ BOA, MVL, nr. 741/46, trh. 9 Rebiulahir 1282/ 1 Eylül 1865.

⁴⁰² M. Yılmaz, *A.g.t.*, s. 88.

⁴⁰³ BOA, MVL, nr. 719/80, trh. 11 Zilkâde 1282/28 Mart 1866.

Arazilerin verimsizliğini ya da herhangi bir aksaklığı bahane eden muhacirler kabilelerin bulunduğu bölgelere yerleşmek için, çeşitli harcamalarla yerleştirildikleri iskân yerlerini terk etmişlerdir⁴⁰⁴. Bu durum mahalli idarenin, yerli halkın ve iskân edilmiş muhacirlerin huzurunu kaçırarak asayişin bozulmasına sebep olmuştur. İzmit, Bandırma ve Mihaliç taraflarında iskân olunan Çerkeslerin sebep oldukları cinayet, tecavüz, gasp ve hırsızlık olaylarının önü alınamayınca Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî Başkâtibi Halil Bey ve Teftiş-i Askerî Komisyonu Âlisi Azasından Ahmet Hilmi Bey'in görevlendirildiği tahkikat heyeti, incelemeler yapmak üzere adı geçen mahallere gönderilmişlerdir⁴⁰⁵.

Başka bir örneğe göre, Balya nahiyesi, Deli Yusufklar köyünde 15 hane olarak iskân edilmeyi bekleyen muhacirlerden 10 hane, nahiye müdürünün girişimleri ve köy halkının da onayı ile arazi tespiti yapıp yerleştirilmişlerdir. Ancak daha sonra ahaliden bazılarının teşviki ile evlerinden zorla çıkarılmış, bazılarının darp edilip ve bazıları da tutuklanmıştır. Bahsi geçe olay ile ilgili Muhacir Abdi imzasıyla verilen şikâyet dilekçesi kayda alınarak Hüdavendigâr vilayetince incelenmiş, lakin bu kimselerin başka yerlere yerleştirilmiş muhacirlerden olduğu ve talimata aykırı olarak yer değiştirdikleri anlaşılarak, durum bir tahriratla sadarete bildirilmiştir⁴⁰⁶.

Arazinin yetersiz olması beraberinde bir takım problemler doğurmaktaydı. Genellikle böyle durumlarda muhacirlerin yerli halkın arazisine müdahale ederek çatışmalara yol açtıklarına dair örneklere sıkça rastlanmaktadır. Nitekim Karesi sancağında yerleştirilenlerden bazılarının akrabaları iskân olundukları yerleri bırakıp akrabalarının yanında yerleşmek istemişler, netice de arazi yetersiz kaldığı için ahalinin topraklarına saldırmışlardır. Bu durumun en ciddi örneği, Manyas nahiyesi dâhilinde Koyunkafiri ve Kepekler Çiftliği davasıdır.

93 Harbi'nin hemen ardından yayınlanan *İskân-ı Muhacirin Talimatnamesi* 'nde belirtilen yerlerde iskânı kabul etmeyen muhacirlerin, kendilerine yetebildikleri takdirde, misafir oldukları kaza ve çevresinde çiftlik ve saire

⁴⁰⁴ BOA, MVL, nr. 726/18, trh. 2 Şaban 1283/10 Aralık 1866.

⁴⁰⁵ BOA, DH. MKT, nr. 1938/81, trh. 3 Recep 1309/2 Şubat 1892.

⁴⁰⁶ BOA, DH. MKT, nr. 1654/53, trh. 9 Muharrem 1307/5 Eylül 1889; BOA, DH. MKT, nr. 1662/9, trh. 5 Safer 1307/1 Ekim 1889; BOA, DH. MKT, nr. 1702/54, trh. 4 Recep 1307/24 Şubat 1890; BOA, DH. MKT, nr. 1724/10, trh. 24 Ramazan 1307/14 Mayıs 1890.

alabilecekleri maddesi yer almaktadır.⁴⁰⁷ Çerkes muhacirlerden bir kısmı bu hakka istinaden veyahut mahalli idarecilerin kararıyla Koyunkafiri ve Kepekler Çiftlikleri yakınında arazi satın alarak yerleşmişlerdir. Fakat keyfi bir tutumla, resmi kurumlardan habersiz olarak yerleşen akrabalar ve ilave muhacirler ile bölgedeki nüfus artınca sahipli çiftlik arazilerine yerleşen muhacirler ve çiftlik sahipleri arasında anlaşmazlık çıkmıştır⁴⁰⁸.

Söz konusu çiftliklere yerleşmiş olan muhacirlerden İsmail Ağa takımından yalnızca 20 hanenin yerleşmesi, diğerlerinin ve Ahmet Ağa takımının uygun bulunan mahallere yerleştirilmesi tüm taraflarca kabul edilmiştir. Buna rağmen çiftlik sahiplerinin daha sonra muhacirlerin tamamının ihracını istedikleri ve Şurayı Devlet kararı ile muhacirlerin Balıklıdere isimli mevkiye yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır⁴⁰⁹.

Çiftlik sahiplerinin, şikâyetlerini yineledikleri dilekçelerden, muhacirlerin yerleştikleri araziden kalkmamakta ısrar ettikleri anlaşılmaktadır.⁴¹⁰ Bunun üzerine bölgeye liva idare meclisi azalarından Müftü Efendi başkanlığında bir heyet gönderilmiştir. Muhacirler Şurayı Devlet ve Encümen-i Mahsusu Meşveret kararına rağmen, malum araziye Mahmut Hamdi paşa tarafından yerleştirildiklerini, kendi imkânları ile kulübeler inşa ettiklerini ve kesinlikle taşınmayı kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Kanun tanımayarak diğerlerine emsal teşkil eden muhacirlerin kuvvet kullanılarak kaldırılması gerektiği ifade edilmiştir.⁴¹¹ Ancak II. Abdülhamid iskân memurlarının ve mahalli idarelerin dikkatsizliği neticesinde bu gibi yerlere yerleşen muhacirlerin zorla yerlerinde çıkarılmamaları büyük hadiselerle sebebiyet vereceği görüşündedir. Bu nedenle zor kullanmadan önce çiftlik sahipleri ikna edilmeye çalışılmıştır. Fakat işgal edilen topraklarının yerine başka yerden bir toprak ya da

⁴⁰⁷ Adem Kara, "XIX. Yüzyılda Çorum'da Göçmenlerin Yerleştirilmesi ve Yaşanan Sorunlar", *Turkish Studies*, VIII/6, (2013), s.336.

⁴⁰⁸ BOA, DH. MKT, nr. 1389/87, trh. 8 Rebiulevvel 1304/5 Aralık 1886.

⁴⁰⁹ BOA, DH. MKT, nr. 1382/125, 9 Rebiulevvel 1304/6 Aralık 1886; BOA, Y. PRK. DH, nr. 2/16, trh. 23 Cemaziyelahir 1304/19 Mart 1887.

⁴¹⁰ BOA, DH. MKT, nr.1416/25, trh. 3 Şaban 1304/27 Nisan 1887; BOA, DH. MKT, nr. 1476/119, trh. 28 Rebiulahir 1305/13 Ocak 1888; BOA, DH. MKT, nr.1560/120, trh. 29 Safer 1306/4 Kasım 1888.

⁴¹¹ BOA, DH. MKT, nr. 1565/68, trh. 14 Rebiulevvel 1306/18 Kasım 1888.

ederini kabul etmeyerek kendi arazilerinin iadesini isteyen çiftlik sahipleri anlaşmaya yanaşmamışlardır⁴¹².

Yapılan ayrıntılı incelemeler sonucunda Koyunkafiri ve Kepenkler çiftliğine ilk yerleşen muhacirin 15 hane olduğu ve talimatnameye uygun şekilde iskân edildikleri anlaşılmıştır. Fakat Zamanla sayıları 70 haneyi bulan muhacirlerin, bir kısmı Balya nahiyesinin Orhanlar Ve Koyuneri köylerinde kendilerine tahsisi edilen araziler satarak, gayri resmi surette çiftlik arazisine yerleşmişler ve bu arazinin yaklaşık 12 bin dönümünü gasp etmişlerdir. Hükümetin itibarını sarsan, çiftlik sahiplerini mağdur eden bu mesele yaklaşık 12 sene boyunca tarafları meşgul etmiştir⁴¹³.

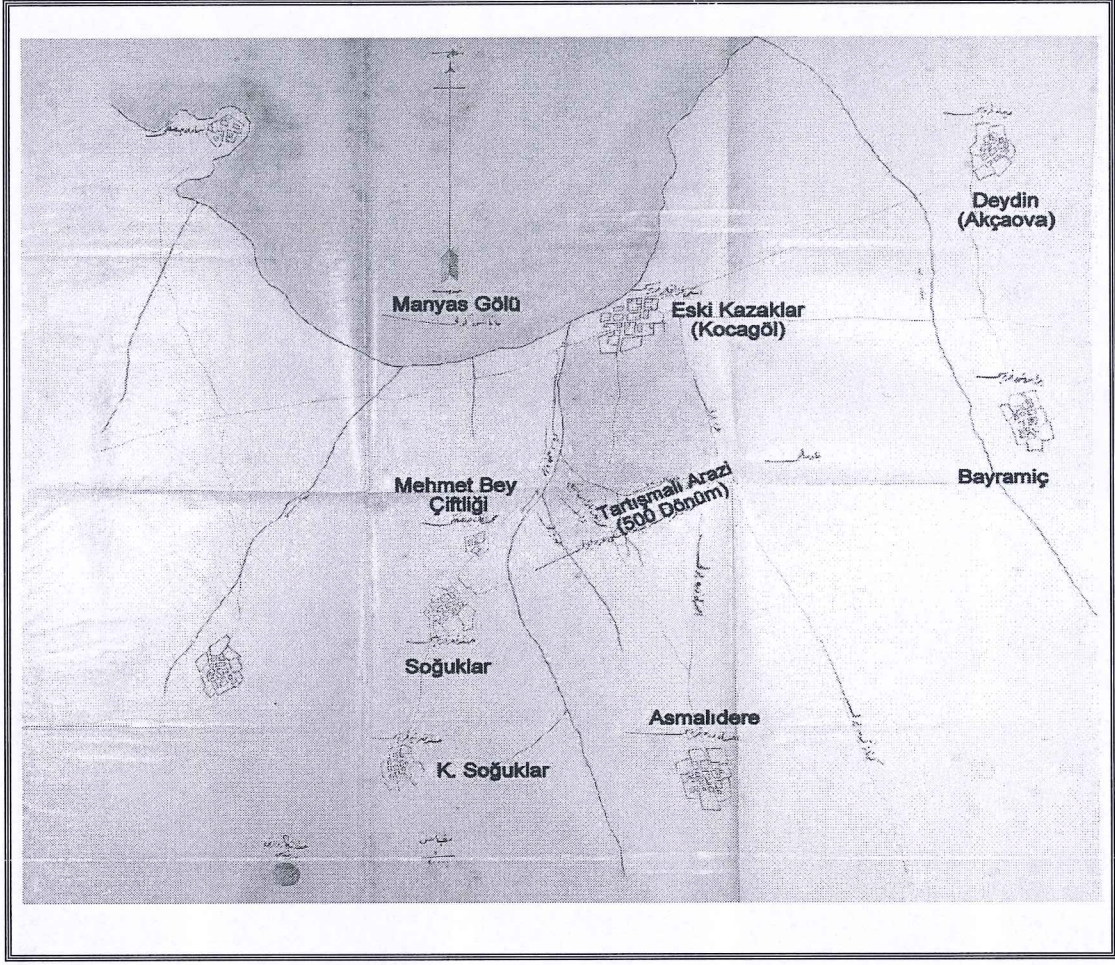
Genellikle Çerkes muhacirlerin taraf olduğu arazi gaspının nedeni hiç şüphesi tahsis edilen arazinin yetersizliği olmasının yanında, muhacirlerin vatanlarından koparılmaları neticesinde, yeni yurtlarına taşıdıkları çaresizlik ve öfkedir. Bunun en açık örneği Manyas'a bağlı Asmalıdere mevkiinde yerleştirilen Çerkesler ve Kazaklar arasında yaşanmıştır. Çerkesler Eskikazaklar (Kocagöl) köyünde ikamet eden Kazak ahalinin ve Sarıca Paşa vakfi arazisinden tapu verilerek kendilerine tahsis edilen ormanlık araziye işgal etmişlerdir. Ağaçları keserek tarla açıp, ekipdikmeye başladıkları 500 dönüm arazinin Kazaklara ait olduğu tespit edilmiş ve mahkemece onaylanmış ise de, Çerkesler ısrarla araziye terk etmemiş, Kazaklara karşı düşmanca tavırlar sergilemişlerdir⁴¹⁴. Tartışmalı arazi ve tarafların yerleşim yerleri aşağıda gösterilmiştir.

⁴¹² N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, s. 188.

⁴¹³ BOA, DH. MKT, nr. 1575/5, trh. 12 Rebiulahir 1306/16 Aralık 1888; BOA, Y. A. RES, nr. 46/25, trh. 9 Cemaziyelahir 1306/10 Şubat 1889; BOA, İ. MMS, nr. 129/5544, trh. 24 Ramazan 1309/22 Nisan 1892.

⁴¹⁴ BOA, BEO, nr. 1028/77031, trh. 26 Cemaziyevvel 1315/23 Ekim 1897; BEO, nr. 1160/86971, trh. 19 Temmuz 1898.

Harita 4. Eskikazaklar ve Asmalıdere Köyleri Arasındaki Tartışmalı Araziyi Gösteren Harita

Kaynak: BOA, BEO, nr. 1160/86971, trh. 19 Temmuz 1898.

Arazi yetersizliğinin doğurduğu sonuçlardan biri de ormanların tahrip edilmesi olmuştur. Bu tahribatın Karesi sancağındaki boyutu kapsamlı bir raporla tespit edilmiştir. 1892 yılında, Orman ve Maden Mektebi öğrencileri her sene ormanlarda yaptıkları bilimsel incelemeleri Karesi ormanlarında yapmaya karar vermişlerdir. Söz konusu okulun Müdür Yardımcısı Ali Efendi ve öğrencilerin yaptığı incelemeler sonucunda, Tersane-i âmire için meşe yetiştirilen, 194 küsur dönümlük Aladağ, Sularya ve Sebepli⁴¹⁵ miri ormanları civarında ve içlerinde toplam

⁴¹⁵ Karesi sancağının miri ormanları olan bu ormanlar, Bandırma'ya bağlı Manyas, Balıkesir'e bağlı Fırt ve Balya nahiyeleri ile Gönen Kazası sınırları içerisinde yer almaktadırlar. Engebeli bir araziye sahip olan ormanlar denizden 300 ila 800 metre yükseklikte olup, volkanik bir yapı üzerindedir. Çoğunlukla kara, ak ve kızıl meşe ağaçlarından oluşan ormanın yaklaşık %25'lik bir bölümünde kayın ve gürgen ağaçları yer almaktadır. Sularya ve Sebepli ormanlarının hemen her yerinde araba yolları vardır. Ayrıca Aladağ ve Sebepli mevkiilerinden Gönen çayı vasıtasıyla Kara Biga iskelesi civarından Marmara denizine kadar nakliyat yapılabilmektedir. Bkz. BOA, ŞD, nr. 345/1, trh. 18 Zilkade 1310/3 Haziran 1893.

28 adet köy kurulmuştur. Batum ve Rumeli muhacirlerinin iskân edildiği ve ormanların içinde kurulan bu köylerden 14 tanesinde söz konusu tarih itibariyle 827 hane inşa edilmiş, bu amaçla 30.120 dönümlük arazide 480.400 ağaç kesilmiştir. Bu tahribat Hazine-i Celile'yi 96.280 lira zarar uğratmıştır. Söz konusu 14 köyde yerleşen hanelere, akraba ve yeni muhacirler ile 365 hane daha ilave olduğu öğrenilmiştir. İlvelerle birlikte takriben 110 dönümlük bir arazide 915 bin ağacın kesileceği ve söz konusu nüfusun çeşitli sebeplerle 35.760 dönüm ormana ihtiyacı olacağı için, toplamda orman vasfından çıkacak arazi miktarı 164. 780 dönümdür⁴¹⁶.

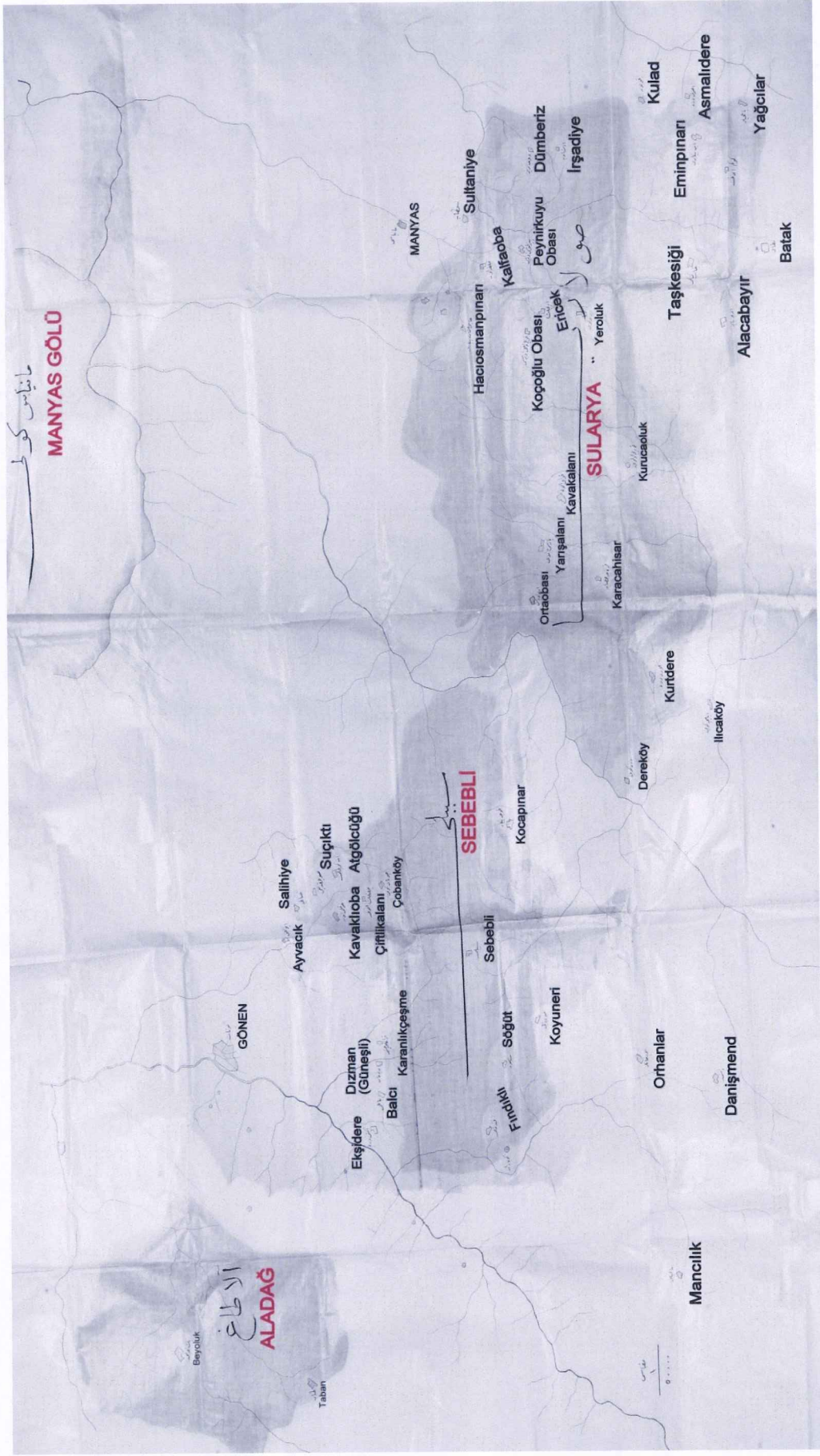
6 Haziran 1892 tarihli rapora göre ormanlar Kırım muhacirlerinin o tarafa iskân edilmesine kadar tek parça halinde olup, iç kısımlarında eski köylerden yalnızca Gökçepinar, Ilıca, Orhanlar, Danişmend ve Koyuneri köyleri bulunmaktadır. Bu bölgeyi yaylak olarak kullanan yörükler ise 1868'den sonra Hüdavendigâr vilayetinin teşebbüsü ile Peynir (Peynirkuyu), Kalfaobası, Koçoğluobası, Karahisar, Dereköy, Çobanköy, Güderen, Çobanköy, Kavaklıoba, Çiftlikalanı yerleşimlerini kurmuşlardır. Ziraatten çok hayvancılıkla uğraşan yörükler 30-40 dönümlük bir alanı ağaçsız bırakmışlarsa da büyük bir tahribata yol açmamışlardır.

93 Harbi öncesinde söz konusu ormanlar civarına iskân edilen Tatar ve Çerkesler ise yerleşim yerlerini ormanların eteklerinde, ovalara yakın yerlerde kurduklarından ormanlar hasara uğramamıştır. Ancak 93 Harbinden sonra gelen Batum ve Rumeli muhacirleri daha çok ziraat ve ormancılıkla uğraştıklarından, hükümetçe kendilerine verilen arazileri terk ederek ormanların içinde yerleşmişlerdir. İlgili raporda orman içlerine yapılan iskân faaliyetleri hemen durdurulmazsa 250 bin dönümlük orman arazisinin tarlaya dönüşeceği ve bu ormanlardan kereste ihtiyacını karşılayan Tophane-i Âmire ve Tersane-i Âmire'nin sıkıntıya düşeceğine dikkat çekilmiştir.

Söz konusu raporda Aladağ, Sebepli ve Sularya ormanlarının yok olmaması için gerekli tedbirlerin alınarak, özellikle orman içlerinde kurulmuş olan, Yarışalanı, Kavakalanı, Kurucaoluk, Yeroluk, Ericcek, Taşkesiği, Alacabayır, Kumalanı, Eminpınarı, Sebepli, Söğüt, Fındıklı, Beyoluk ve Taban isimli yerleşimlerin kaldırılması istenmektedir.

⁴¹⁶ BOA, ŞD, nr. 345/1, trh. 18 Zilkade 1310/3 Haziran 1893.

Harita 5. Aladağ, Sebepli ve Sularya Ormanlarında Kurulan Muhacir Köyleri

Kaynak: BOA, ŞD, nr. 345/1, trh. 18 Zilkade 1310/3 Haziran 1898.

Orman ve Maden Mektebince hazırlanan layiha ile beraberindeki harita ilgili yerlere gönderilmiş, Şurayı Devlet kararıyla da daha önce yerleşmiş muhacirlerden başka, ormanlara kesinlikle muhacir iskân edilmemesi kararı alınmıştır. Buna rağmen hem adı geçen ormanlara, hem de Alaçam gibi Karesi'nin diğer ormanlarına yerleşme teşebbüslerinin önüne geçilememiştir⁴¹⁷.

Dâhiliye Nezareti'nin 20 Eylül 1892 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine yazdığı tezkereye⁴¹⁸ göre, 1989 yılı ortalarında, Balat nahiyesine bağlı Gökçepınar köyü civarındaki Üçbaş isimli mahalde yerleşerek ev inşa etmiş olan 18 hane halkı, Yağcıbedir aşireti tarafından saldırıya uğramıştır. İnceleme için gönderilen zabıtlar, evlerin bir kısmının yörükler tarafından yakıldığını, geriye kalan birkaç hanenin ise kaldırılması için baskı yapıldığını bildirmişlerdir.

1893 tarihli bir belgeye⁴¹⁹ göre ise, Simav kazasına bağlı, Yavu köyünde iskân edilen Çerkesler'den 30 hane, Hüdavendigâr vilayetinden izin alarak, Karesi'nin Balat nahiyesinde Alaçam miri ormanlarında yerleşmek istemişlerdir. Ormanlarda iskâna izin verilmemesine dair alınan karar gereği yerleşimlerine engel olunan Çerkesler'in kendi imkânları ile kulübeler yapmaya başladığı anlaşılmıştır. Buna mukabil Vilayet İdare Meclisi muhacirlerin söz konusu yasaklı mahalden kaldırılarak eski iskân yerlerine gönderilmesi kararı almıştır.

Söz konusu Muhacirlerin kabul edilmeme sebeplerinden birisi de, yerleşmek istedikleri Alaçam ormanları dâhilindeki Üçbaş yaylasının senelik 2.000 kuruş bedel karşılığı berat verilerek Yağcıbedir aşiretine tahsis edilmiş sahipli bir arazi olmasıdır.

Çerkeslerce yapılan bu iskân faaliyetinin yörükler ve Çerkesler arasında bir çatışmaya neden olduğuna dair elimizde her hangi bir kayırt yoktur. Fakat bu bölgeye göre, iskânların devam ettiği ve anlaşmazlıkların eksik olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Yağcıbedir aşiretinin tasarrufundaki Üçbaş ve Mürselli gibi yaylalara 1905-1913 yılları arasında Hüdavendigâr vilayetinin izni ve Muhacir Dairesinin bilgisi dâhilinde Balkan muhacirleri iskân edilmiştir. Netice de iskân edilen muhacirlere ilave olan nüfuslar nedeniyle köyler büyümüş, ormanlar tahrip

⁴¹⁷ BOA, BEO, nr. 612/45877, trh. 5 Zilkâde 1312/30 Nisan 1895; BOA, BEO, nr. 665/ 49828, trh. 15 Safer 1313/7 Ağustos 1895; BOA, DH. MKT, nr. 412/76, trh. 24 Safer 1313/16 Ağustos 1895; BOA, BEO, nr.1049/78652, trh. 12 Recep 1315/7 Aralık 1897.

⁴¹⁸ BOA, DH. MKT, nr. 2003/118, trh. 27 Safer 1310/20 Eylül 1892.

⁴¹⁹ BOA, DH. MKT, nr. 160/50, trh. 21 Rebiulahir 1311/1 Kasım 1893.

edilmeye başlamıştır. Bu durum bölgedeki yayla ve ormandan yararlanan ve aynı zamanda bölgedeki ormanı korumakla görevli yörüklerin şikâyetlerini ve karşılıklı çatışmaları da beraberinde getirmiştir⁴²⁰.

C. Yerli Halkın Sebep Olduğu Problemler

Muhacirlere sadece devlet tarafından değil, yerli ahali tarafından da çeşitli yardımlar yapılmıştır. Anadolu'da iskân organizasyonlarındaki aksaklıklar nedeniyle yıllarca iskân edilemeyen muhacirlerin bir kısmı, bu süreler içinde halkın yardımları ve misafirperverliği sayesinde ayakta kalabilmişlerdir. Ancak yapılan bu yardımların tamamında gönüllülük esasından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü göçlerin yoğunlaşması ve iskân mahalleri bulmakta yaşanan sıkıntılar, yerli halkın yardımlarını zorunlu kılmıştır.

Yerli ahali de hem göçün durmaksızın yaşanmasından, hem de kendi vaziyetlerinin kötülüğünden, misafirperverliğin gereğini yerine getirememiş, zaman zaman sahipsiz ve düşkün muhacirlere kötü muamele etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kanunlarına yabancı olan ve bir kısmı da Osmanlı lisanından anlamayan göçmenlerin bu durumu zaman zaman yerli halk tarafından istismar edilmiştir.

Daha önce de bahsedildiği gibi, yerli ahali iskân edilmemiş muhacirleri tarlalarında köle misali çalıştırmış, bu duruma göz yumarak yerli ahaliyi kayıran mahalli idareciler ise bu suretle iskân işlemlerine gerekli özeni göstermemişlerdir.

Şehirlerde yerleşen muhacirler ise hamallık ve amelelik gibi düşük ücretle çalıştırılmışlardır. Yerli halktan aynı işleri yapanlar ise muhacirlerin düşük ücretle iş yapmalarını engellemeye çalışmışlardır⁴²¹.

Özellikle yerli halk ile muhacirler arasında meydana gelen en büyük sorunlar, mülkiyet meselelerinde cereyan etmiştir. Yerli halkın, gelen göçmenlerin bazı adetlerini küçümser tavırlarının yanında onlara karşı esas olumsuz bakışları, devletin toprak dağıtması ile alakalıdır. Yerli halk toprağa para karşılığında sahip

⁴²⁰ 1905-1913 yılları arasında Alaçam Ormanında yaşanan muhacir ve yörük aşireti çatışması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nahide Şimşir, *Balıkesir Şehri ve Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2013, s. 144 - 156.

⁴²¹ A. Saydam, *A.g.e.*, s. 190.

olabilirken, göçmenlere ücretsiz olarak arazi dağıtımını tepki çeken en önemli unsur olmuştur.

Göçlerden önce devlete ait arazilerin pek çoğu yerli ahali tarafından kullanılırken, muhacirlerin gelmesiyle bu araziler tedrici olarak muhacirlere terk edilmiştir. Söz konusu toprakları yıllarca kullanarak benimsemiş olan ahali ise devlet iradesi ile yerleştirilen muhacirleri rahat bırakmamışlardır. Örneğin, Bandırma Acentesi Mehmed Bey ve kardeşi arazilerini işgal eden muhacirlerin engellenmesini istemişlerdir. Fakat yapılan incelemeler neticesinde vilayetten gönderilen tebligattan Mehmet Bey'in adı geçen arazinin sahibi olmadığı, devlete ait olan Gündoğan çiftliğinin muhacirlere tahsis edildiği fakat henüz tapu verilmediği anlaşılmıştır.⁴²² Aynı şekilde Edincik nahiyesi Yeniziraatli köyünde mahalli idarece yerleştirilen Kafkasya muhacirleri, ahaliden Hocaoğlu Ömer ve Kayacıklı İsmail tarafından, aynı gerekçe ile rahatsız edilmektedirler.⁴²³ Bu tür saldırılar karşısında devletin, muhacirleri korumaya çalıştığı ve suçluları kanunun gerektirdiği şekilde cezalandırdığı görülmektedir.

⁴²² BOA, DH. MKT, nr. 2057/3, trh. 12 Şaban 1310/1 Mart 1893; BOA, DH. MKT, nr. 43/3, trh. 6 Safer 1311/ 19 Ağustos 1893.

⁴²³ BOA, DH. MKT, nr. 1905/76, trh. 26 Cemaziyelevvel 1309/28 Aralık 1891; BOA, DH. MKT, nr. 2344/10, trh. 13 Muharrem 1318/13 Mayıs 1900.

SONUÇ

13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Balkanlar'da izlenen menfi politikalar, Kırım'da gittikçe artan baskılar ve Kafkasya'daki işgaller neticesinde buradaki Müslümanlar Osmanlı topraklarına göç etmek durumunda kalmıştır.

Muhacirlerin Osmanlı hâkimiyetindeki topraklara getirilebilmeleri için Karadeniz'in kuzeyindeki limanlara ve Varna, Selanik gibi Rumeli limanlarına, devlete ait ya da özel şirketlerden kiralanmış vapurlar gönderilmiştir. Anadolu'ya taşınan ve özellikle liman şehirlerinde toplanan muhacirler, geçici olarak cami, mescit ve okul gibi umumi binalar ile elverişli özel binalara yerleştirilmişlerdir. Buralarda her türlü insani ihtiyaçları karşılanmaya çalışılan muhacirlerden ihtiyaç sahipleri tespit edilerek kendilerine birer Fakirlik belgesi verilmiştir. Daha sonra bu muhacirler devletin sağladığı ulaşım araçları ile daimi iskân bölgelerine sevk edilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin muhacirlere uygulamış olduğu iskân politikasının temel dayanağı, "boş arazilere yerleştirme ve buraları şenlendirme" olmuştur. Bu amaçla, muhacirler sevk edilmeden önce, boş arazilerin tespit edilmesi, toprak ve su durumu hakkında bilgi toplanması için görevliler tayin etmiştir. Muhacirlerin yerleşecekleri iskân bölgelerine varmalarıyla birlikte, mahalli idareler ve merkezi temsilen görevlendirilen iskân memurları sorumluluğu üstlenmişlerdir.

Muhacirler kendi evlerine taşınacakları zamana kadar, köylere ve mahallelere dağıtılarak ahalinin evlerinde misafir edilmişlerdir. Bu süre zarfında ihtiyaç sahiplerine yevmiye verilmiş, kendi arazilerine yerleşmelerinin ardından arazi taksimi yapıp, tohumluk ve çift hayvanı tahsisi edilmiştir. Özel talimatnamelerle belirlenen bu yardımların yapılmaması ve iskân işlemlerinin gerçekleşmemesi hem muhacirleri hem de ahaliyi mağdur etmiştir.

Arazilerin dağıtılması sırasındaki aksaklıklar ve yanlışlıklar daha büyük sorunları beraberinde getirmiştir. Bu durum hem ahaliyi, hem muhacirleri, hem de devleti etkilemiştir. Bu husus kimi zaman muhacirlerin kendi içlerinde dahi anlaşmazlıklara sebebiyet vermiştir.

Dilini, iklimini, yaşam tarzını bilmedikleri bir coğrafyayı vatan edinmek üzere gelen muhacirlerin bir kısmı, Osmanlı toplum düzenine uyum sağlamakta zorlanmışlardır. Zaten Kaybedecek bir şeyleri kalmayan muhacirler, iskân edildikleri yerlerde yaşam mücadelesi verirken, doğal hakları olarak gördükleri bir takım taleplerini elde etmek için, kanundışı tutumlarla asayişi bozmuşlardır. Hiç şüphesiz bu durum, vatanlarını terk etmek zorunda kalmış, insanlık dışı muameleleri yaşamış muhacirlerin kendilerine vaat edilen hakları alamamaları ve hayal kırıklığına uğramaları ile ilgilidir. Bunun yanında geleneksel kabile sistemini de berberinde getiren muhacirlerin, böylesine bir tutum sergilemelerinde, reislerinin yönlendirmeleri de etkilidir.

Yaptığımız çalışma neticesinde göç faaliyetinin Karesi coğrafyasında yoğun olarak yaşandığı, araştırmanın üst sınırı olan 1890 yılından sonra da göçlerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan çalışmalarda 20. yüzyılın başlarında dahi devam etmekte olan göçlerle kurulan yeni köylerin varlığı tespit edilmiştir.

1860-1890 yılları arasındaki göçlerin ele alındığı çalışmada, 1876 yılına kadar gerçekleşen göçlerle, Karesi'ye iskân edilen muhacirlerin sayısı yaklaşık olarak 13.000'dir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında ve sonrasında göç edenlerin kaydedildiği 7 Mart 1882 tarihli cetvelde muhtelif etnik unsurlardan oluşan muhacirlerin sayısı ise 18.711 olarak verilmiştir.

İlgili cetvelin sonuçlarından ve kullandığımız muhtelif belgelerden edinilen istatistiklere göre 1882 yılının ilk aylarında, sancağa yerleşen muhacirlerin toplamı yaklaşık 32.000'dir. Çalışmanın üst sınırı olarak belirlediğimiz 1890 tarihinde, bu sayının 46.220'ye ulaştığı, aynı tarihli Hüdavendigâr Salnamesinden anlaşılmaktadır.

1885 yılında Doğu Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhak edilmesinde sonra göçlerin arttığı, aynı tarihlerde Karesi dâhilinde boş arazi kalmadığından, sevklerin durdurulması talebine karşın, hala binlerle ifade edilen muhacirlerin sancağa sevk edildiği ve misafir olarak beklediği tespit edilmiştir. Bu nedenle muhacir sayılarının 1890'a yılına gelindiğinde 46.220 olarak tespiti makul görünmektedir.

Göçmenlerin iskânı, sancağı çeşitli yönlerden etkilemiştir. Muhacirlerin sancak dâhilinde iskânı, nüfus artışına katkı sağladığı gibi, yeni yerleşim yerlerinin

kurulmasında da etkili olmuştur. Kaza ve nahiye merkezlerinde mahalleler kalabalıklaşmış, yerleşim alanları genişlemiştir. Boş ve terk edilmiş araziler iskâna ve tarıma açılarak, imarı ve üretime katkı sağlanmıştır. Üretici duruma geçen ve vergi vermeye başlayan muhacirler sayesinde devlet hazinesi yeni kaynaklara kavuşmuştur.

Muhacirler asli memleketlerinde uyguladıkları tarımsal ve mesleki yöntemleri yerleştikleri Osmanlı topraklarına taşımışlardır. Karesi Gazetesi'nin 5 Mayıs 1886 tarihli sayısında, Rumeli muhacirleri tarafından *Pulluk* adıyla kullanılan ve *Edirne Pulluğu*, *Dobruca Pulluğu*, *Puhara* gibi çeşitleri olan pulluğun yaygınlaşıp harman döneminde muhacirlere epeyce para kazandırdığından bahsedilmektedir. Yine *Kosa* adı verilen saban da Tatar muhacirler tarafından kullanılan ve Karesi'de yaygınlaşan tarım aletlerindedir.

93 Harbinden sonra, Batum ve Artvin'den gelen Gürcü muhacirler ise o dönemde Balıkesir'de bilinmeyen tuğla ve oluk şeklindeki kiremitleri yapıp, kullanarak, bu yapı malzemelerinin tanınmasında öncü olmuşlardır.

Göçmenler iskân edildikleri yerleri sadece nüfus açıdan etkilememişlerdir. Asli memleketlerinden taşıdıkları kültürleri, ekonomik faaliyetleri, gelenek ve görenekleri, topraktan yararlanma biçimleri kısaca yaşamlarına ait her şeyleri ile o bölgenin sosyal, kültürel hayatına ve ekonomik faaliyetlerine katkıda bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Sadâret Mektûbî Kalemî Belgeleri; nr. 193/95.

Sadaret Mektubî Kalemî, Deavî Yazışmalarına Ait Belgeler; nr. 153/15.

Sadâret Mektûbî Kalemî, Mühime Kalemî (Odası) Belgeleri; nr. 383/37, 181/91, 182/66, 202/93, 216/38, 760/97, 215/15, 224/42, 226/11, 225/28, 181/91, 193/95, 224/43, 311/59, 237/94, 319/62, 322/31, 427/38, 209/54, 203/65, 209/45, 229/29, 341/93, 343/2, 427/38, 321/60, 418/41, 495/77, 501/62, 508/12.

Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler; nr. 77/17, 143/30, 57/78.

Sadâret Mektûbî Kalemî, Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler; nr. 335/92, 336/67, 338/50, 356/70, 421/63, 292/43, 372/31, 356/75, 393/38.

Sadâret Mektûbî Kalemî, Umum Vilâyet Yazışmalarına Ait Belgeler; nr. 395/3, 402/41, 420/31, 459/99, 481/68, 490/80, 486/27, 498/49, 569/83, 519/7, 566/63, 565/58, 565/7, 496/80.

Dâhiliye Nezâreti, Mektûbî Kalemî Belgeleri; nr. 1421/108, 1424/97, 2757/43, 1350/60, 1795/9, 1782/45, 1899/9, 1333/9, 1337/43, 1337/32, 1350/22, 1550/10, 1610/93, 1461/63, 1447/91, 1702/88, 1648/72, 1676/81, 1654/53 , 1672/90, 665/65, 1674/65, 1737/32, 1785/39, 1864/69, 1737/32, 1779/63, 2036/90, 1965/89, 1636/64, 2011/66, 1430/48, 1438/24, 2041/112, 1593/41, 1740/44, 1607/54, 1515/6, 1778/105, 1818/50, 1834/55, 1842/116, 1146/56, 1456/40, 1929/117, 1963/26, 1976/35, 1652/150, 1629/113, 40/7, 1963/26, 281/5, 87/24, 1779/148, 1415/60, 1439/1, 1474/7, 1876/12, 1752/13, 1582/69, 150/8 , 248/33, 1724/10, 1654/53, 1662/9, 702/54, 1938/81, 1565/68, 1382/125, 1476/119, 1416/25, 1560/120, 1389/87, 1575/5, 412/76, 2003/118, 160/50, 2057/3, 43/3, 1905/76, 2344/10.

İradeler Tasnifi, İrade, Dâhiliye Belgeleri; nr. 521/35483, 1202/94103, 935/74065, 1177/92061, 1345/1314, 1059/83160.

İrade, Meclis-i Vâlâ; nr. 573/25717.

Bâb-1 Âlî Evrâk Odası, Meclis-i Vükelâ Mazbataları; nr. 28/12, 30/28, 76/27.

Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri; nr. 122/53, 966/43, 368/118, 403/9, 716/57, 491/122, 503/68, 503/14, 728/62, 508/30, 527/75, 543/59, 549/49, 559/27, 657/77, 721/119, 629/55, 712/108, 388/53, 688/67, 713/16, 504/136, 547/36, 726/32, 723/33, 723/34, 538/80, 726/43, 717/77, 388/53, 546/45, 741/46, 719/80, 726/18.

Bâb-1 Âlî Evrâk Odası, Şûra-yı Devlet Belgeleri; nr. 345/1, 382/2, 1536/18, 1548/10, 1549/50, 2565/14.

Yıldız, Sadâret Husûsî Maruzât Evrâkı; nr. 242/6, 162/43.

Yıldız, Sadâret Resmî Maruzât Evrâkı; nr. 114/7, 121/67, 46/25.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı; nr. 13/21, 43/63.

Yıldız, Perâkende Evrâkı, Askeri Maruzât Belgeleri; nr. 77/115.

Yıldız, Perâkende Evrâkı, Adliye ve Mezahib Nezareti Belgeleri; nr. 2/54.

Yıldız, Perâkende Evrâkı, Dâhiliye Nezareti Maruzâtı; nr. 2/22, 3/3, 2/16.

Yıldız, Perâkende Evrâkı, Komisyonlar Maruzâtı; nr. 3/49, 3/22, 3/69, 3/23, 3/25, 7/45.

Yıldız, Perâkende Evrâkı, Umum Vilayetler Tahriratı; nr. 6/54, 6/60, 6/55.

Yıldız, Perâkende Evrâkı, Zabtiye Nezareti Maruzâtı; nr. 27/69.

RESMÎ YAYINLAR, İSTATİSTİKLER, ARAŞTIRMA VE İNCELEME
ESERLER

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Klavuzu*, Ankara 1988.

ADIN, Hikmet, *Balya, Ilıca, Şamlı Yöreleri*, Balıkesir 1991.

_____, *Kalkınmada Örnek Köy Armutalan*, Balıkesir 1973.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “ Osmanlı imparatorluğu ve Dış Göçler 1783–1922”, *Toplum ve Bilim*, sayı 80 (İstanbul 1999), s. 144-170.

AKKUŞ, Tacettin, *Tanzimat Başlarında Karesi Kazası (1840-1845)*, Balıkesir 2001.

_____, *Gönen ve Köyleri Tarihçesi*, İstanbul 2001.

ARI, Yılmaz, “Manyas Gölü'nün Kültürel Ekolojisi: Tarihi Süreçte Adaptasyon ve Değişim”, *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı 40 (İstanbul 2003), s. 75-97.

ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara 1975.

ATABAY, Mithat, “1877-1950 Yılları Arasında Çanakkale'ye Göçler”, Çanakkale On Sekiz mart Üniv. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, sayı 3 (Çanakkale 2005), s. 92-107.

AYDEMİR, İzzet, *Göç: Kuzey Kafkaslıların Göç Tarihi*, Ankara 1988.

AYDIN, İbrahim, “Artvin (Borçka)'dan dan Balıkesir'e Göçle Kurulan Kültür Köprüsü”, *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu*, Balıkesir 2012, s. 160-173.

AYDIN, Mahir, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Ankara 1992.

AYHAN, Aydın, *Balıkesir'in Kimliği 2*, Balıkesir 2011.

BADDELEY, John F, *Rusya'nın Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Ankara 1989.

BALKANLI, Ali Kemal, *Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler*, Ankara 1986.

Basiret Gazetesi, 14 Rebiyüllevvel 1295/18 Mart 1878, nr. 2382.

BEHAR, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler Dizisi, II, Ankara 2003.

BERBER, Ferhat, *İmparatorluktan Cumhuriyete Manisa ve Göçler (1860-1960)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.

_____, “19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, sayı 31 (Ankara 2011), s. 17-49.

- BERKOK, İsmail, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958.
- BİCE, Hayati, *Kafkasya ve Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Ankara 1991.
- BİLGE, M. Sadık, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, İstanbul 2005.
- Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1992.
- ÇADIRCI Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997.
- ÇELİK, Şenol, "Bigadiç Kazasının İdari Yapısı ve Demografik Gelişimi", *Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık Armağanı*, İstanbul 2013, s. 380-409.
- DARKOT, Besim, "Balıkesir" maddesi, *İA*, II, İstanbul 1970.
- DEMİREL, Muammer, "Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından Sonra)", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 40 (Erzurum 2009), s. 317-340
- DEMİRTAŞ, Mehmet, "Kırım Savaşı Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı. 41 (Erzurum 2009), s. 215-238.
- Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin 1313 Senesine Mahsus İstatistik-i Umûmisi (İstatistik-i Umûmi İdaresi- Nezaret-i Umûr-ı Ticaret-i Nâfia)*, İstanbul 1316.
- DİNÇER, Mualla, *Kyzikos*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İstanbul 1961.
- EMGİLİ, Fahriye, *Boşnakların Türkiye'ye Göçleri 1878-1934*, İstanbul 2012.
- ERDOĞRU, Akif, *Osmanlı yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İstanbul 2006.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I*, Ankara 1953.
- ERKAN, Süleyman, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Trabzon 1996.
- _____, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nin İskân Politikasına Yabancı Ülkelerin Müdahaleleri", *Osmanlı*, IV, Ankara 1999.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin, "Türkiye'de İslav Muhacirleri", *Sosyoloji Konferansları Dergisi (Journal of Sociological Studies)*, sayı 3 (İstanbul 1962), s. 1-30.
- GÖKÇE, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979.
- GÖKTEPE, Ramazan, *Kırım Savaşı Sonrasında Osmanlı Basınında Kafkasya Ve Kırım Göçleri*, Niğde Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2007.

GÖZAYDIN, Ethem Fevzi, *Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul 1948.

GÜNDÜZ, Tufan, *Alahimanet Bosna-Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü 1789-1912*, İstanbul 2012.

HABİÇOĞLU, Bedri, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, İstanbul 1993.

HALAÇOĞLU, Ahmet, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler", *Türkler*, XIII, (Ankara 2002) s. 887-895.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 2006.

İLGÜREL, Mücteba, "Balıkesir" maddesi, *DİA*, V, İstanbul 1992.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, İstanbul 2000.

_____, "Eyalet" maddesi, *DİA*, XI, İstanbul 1992.

_____, "Kırım" maddesi, *DİA*, XXV, Ankara 2002.

_____, "Rumeli" maddesi, *İA*, IX, Ankara 1963.

_____, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, sayı 3 (Prizren 2005), s. 20-44.

_____, "Kırım Türk Yurdunun Yok Edilişi", *Türk Kültürü*, sayı 21 (Ankara 1964) s. 64.

İPEK, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006.

_____, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, TTK, Ankara 1994.

_____, "Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniv. Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı 6 (Samsun 1991), s.97-134.

_____, "Bosna-Hersek Göçü", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, (İstanbul 1995), s. 295-308.

KARA, Adem, "XIX. Yüzyılda Çorum'da Göçmenlerin Yerleştirilmesi ve Yaşanan Sorunlar", *Turkish Studies/Türkoloji Dergisi*, VIII/6 (Ankara 2013), s.333-344.

KARAGÖZ, Rıza, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1993.

Karesi Gazetesi, 25 Cemaziyelevvel 1303/1 Mart 1888, S. 3.

_____, 14 Muharrem 1304/13 Ekim 1886 S. 30.

_____, 28 Muharrem 1304 /27 Ekim 1886, S. 32.

_____, 6 Safer 1304/4 Kasım 1886, S. 33.

_____, 13 safer 1304/11 Kasım 1886, S. 34.

KARPAT, Kemal H, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal*

Özellikler, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

_____, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçleri*, İstanbul 2010.

_____, "Dobruca" maddesi, *DİA*, IX, İstanbul 1994.

KAZAS, Elvira, *1853-1863 Yıllarında Kırım'dan Osmanlı Topraklarına Yapılan Göçler*, Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

KIPÇAK, M. Reşit, *50. Yılda Balıkesir*, Balıkesir 1973.

KIRIMLI, Hakan, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, İstanbul 2011.

KOCACIK, Faruk, *Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1900)*, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1978.

KODAMAN Bayram ve Nedim İpek, "Çürüksu Kazası", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı 7 (Samsun 1992), s. 99-120.

KOWALSKI, Tadeusz, "Deliorman" maddesi, *İA*, III, İstanbul 1988.

KÖSE Osman, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish*

Studies/Türkoloji Dergisi, I/2 (Erzincan 2006), s. 259-302.

KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1948.

_____, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972.

KURAT, Yuluğ Tekin, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", *Bellekten*, XXVI, sayı 103 (Ankara 1962), s. 567-592.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf ve Bilal Dedeyev, "Rusya'nın XIX. Yüzyılın Başlarında Kafkasya'ya Yerleşme Siyaseti", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri*, İstanbul 2001.

MCCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998.

MUŞMAL, Hüseyin, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790-1864)*, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Konya 2006.

MUTAF, Abdülmecit, *Salnamelere Göre Karesi (1847-1922)*, Balıkesir 2003.

ORAT, Jülide AKYÜZ, “XIX. Yüzyılda Rusya’dan yapılan Göçler ve Kars-Sarıkamış Çevresinde Yaşanan Muhacir Hareketi”, *Türk Dünya Araştırmaları Dergisi*, sayı 154 (İstanbul 2005), s. 179-194.

ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000.

ÖDEN, Zerrin GÜNAL, *Karası Beyliği*, Ankara 1999.

ÖNTUĞ, Mustafa Murat, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo- Ekonomik Yapısı*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2000.

PAŞAOĞLU, Derya DERİN, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye’deki İskânları*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enst. Doktora tezi, Ankara 2009.

_____, “Muhacir Komisyonu Maruzatı’na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı”, *History Studies/International Journal of History*, sayı 5 (Ankara 2013), s. 347-386.

FİRUSOĞLU, Safarov Refik, “Kırım ve Kafkasya’dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler”, *Osmanlı*, IV, Ankara 1999.

Salnâme-i Vilâyet-i Hüdavendigâr (H. 1287), (H. 1288), (H. 1289), (H. 1307), (H. 1316), (H.1322).

SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara 1997.

_____, “Rusya’nın Kırım ve Kafkasya’yı İstilasında Uyguladığı Demografik Yöntemler”, *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, İstanbul 1996.

SEVİM Sezai, *XVI. Yüzyılda Karesi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)*, Ankara Üni, Sosyal Bilimler Enst. Doktora Tezi, Ankara 1993.

_____, “XVI. Yüzyılda Balıkesir Şehri ve Nüfusu Hakkında Bazı Bilgiler” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı. 82 (Ankara 1993), s. 69-81.

ŞİMŞİR, Bilal, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, İstanbul 1986.

_____, *Rumeli’den Türk Göçleri, I-II-III*, Ankara 1989.

ŞİMŞİR, Nahide, *Balıkesir Şehri ve Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2013

Takvim-i Vekayi, 21 Zilkade 1278 /20 Mayıs 1862, nr. 645/1.

TATOĞLU, Mehmet Ali, *753 Numaralı Şer’iye Siciline Göre Balıkesir’de Ekonomik, Sosyal ve Dini Hayat*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

TAVKUL, Ufuk, *Kafkasya Gerçeği*, İstanbul 2007.

TORUN, Hakan, *961 Nolu Karesi Ayniyat Defteri*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2002.

“Balkan Yarımadası” maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, IV, Ankara 1952.

“Dobruca” maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, XIII, Ankara 1966.

Türkiye Cumhuriyetinin 50. Yılında Balıkesir, Balıkesir il yıllığı 1973.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, İstanbul 1925.

ÜLKER, Necmi, “Osmanlı Döneminde Balıkesir tarihi ve Nüfus Hareketleri”, ed., Filiz Özdem, *Bitek Kent: Balıkesir*, İstanbul 2003.

ÜLKÜSAL, Müstecib, *Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarım)*, İstanbul 1980.

ÜNLÜYOL, Aynur, *Şeriyeye Sicillerine Göre XVIII. Asrın İlk Yarısında Balıkesir (1700-1730)*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, Bursa 1995.

YAĞCI, Zübeyde GÜNEŞ, “Osmanlı Devleti’nin Kuzey Kafkasya Siyaseti: Çerkeslerden Bağlılık Senedi Alınması” *Karadeniz*, sayı 2 (Ankara 2009), s. 99-112.

YAĞCI, Zübeyde GÜNEŞ ve Serdar GENÇ, *H. 1256/M. 1840-1841 Balıkesir Nüfus Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Balıkesir 2013.

YILDIRIM, M. Zahit, *Karahisâr-ı Sâhib Sancağı’nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1720-1750)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2003.

YILDIZ, Berat, *Emigrations From The Russian Empire To The Ottoman Empire: An Analysis In The Light Of The New Archival Materials*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2006.

YILMAZ, Mehmet, *Konya Vilayetinde Muhacir Yerleşmeleri (1854-1914)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 1996.

<http://qha.com.ua/don-kozaklari-ile-kirim-hanligi-arasindaki-iliskileri-anlatan-kitap-tanitildi-96793tr.html>.

<http://www.balkanlar.net/forum/index.php?topic=23138.0;wap2>.

http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/ufuk_tavkul_nogay_tatarlari.pdf.

ww.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/BALIKESIR.pdf

<http://www.balikesir.gov.tr/icerik.php?id=12>.

EKLER

EK 1: Aladağ, Sebepli ve Sularya Ormanlarında Kurulan Muhacir Köyleri ve Sebep Oldukları Tahribat.

موردی سیل ارفاغ نام بری و ریلان در دره و کمره و لاجون زراعتی دره و اربابان ایلان دره و اربابان ایلان دره و اربابان ایلان دره

مردقعات	مقدار ایلان		مقدار ایلان		مقدار ایلان		مقدار ایلان		مقدار ایلان
	مقدار ایلان	مقدار ایلان	مقدار ایلان	مقدار ایلان	مقدار ایلان	مقدار ایلان	مقدار ایلان		
بارس اوف	۸۶۰۰۰	۴۱۵۰۰۰	۱۱۶۰۰۰	۵۶۰۰۰	۶۰۷۵۰	۶۱۵۰۰	۶۸۰۰۰	۶۰۵	۴۵
قوله اوف	۱۶۶۰۰	۶۸۰۰۰۰	۱۰۶۰۰	۵۶۰۰۰	—	۶۶۰۰۰	۶۶۵۰۰	—	۵۵
سیل	۶۶۰۰۰	۱۶۸۰۰۰	۶۶۰۰۰	۶۸۰۰۰	۶۶۰۰۰	۶۶۰۰۰	۱۹۰۰۰	۶۰	۵۰
قنداق	۱۵۶۰۰	۷۷۰۰۰۰	۶۶۰۰۰	۱۱۰۰۰	۱۶۵۰۰	۶۶۰۰۰	۵۵۰۰۰	۱۵	۶۵
بان اولور	۶۵۰۰۰	۱۷۶۰۰۰	۵۶۰۰۰	۶۷۰۰۰	۶۸۵۰۰	۶۹۵۰۰	۱۶۵۰۰	۶۵	۴۵
طیان	۱۶۰۰۰	۶۰۰۰۰۰	۶۶۰۰۰	۱۷۰۰۰	—	۶۰۰۰۰	۸۵۰۰۰	—	۶۵
سکود	۱۶۸۰۰۰	۶۶۰۰۰۰	۶۸۰۰۰	۶۶۰۰۰	—	۶۶۰۰۰	۱۶۰۰۰	—	۴۰
اریلیک	۶۰۶۰۰	۱۰۶۰۰۰۰	۱۰۶۰۰۰	۵۶۰۰۰	—	۵۶۰۰۰	۶۶۰۰۰	—	۷۰
قورچولور	۵۶۰۰۰	۶۸۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰	۵۰۰۰۰	۸۸۰۰۰	۵۶۰۰۰	۶۵۰۰۰	۸۰	۷۰
اوجبار	—	—	—	—	—	—	۶۵۰۰۰	—	۶۵
طاسج کلبه	—	—	—	—	—	—	۶۰۰۰۰	—	۶۹
کوک اوف	۶۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰	۶۶۰۰۰	۶۶۰۰۰	—	۵۰۰۰۰	۱۶۰۰۰	—	۶۰
امید بیارک	۱۵۶۸۰	۷۷۴۰۰	۵۶۰۰۰	۶۶۰۰۰	—	۶۸۷۰۰	۱۶۰۰۰	—	۴۷
قوله	۱۶۶۸۰	۵۶۶۰۰	۶۶۰۰۰	۶۶۰۰۰	—	۶۹۶۰۰	۱۶۸۰۰	—	۴۰
قوردوره	۶۸۰۰۰	۶۶۰۰۰۰	۹۰۰۰۰	۶۵۰۰۰	—	۱۶۰۰۰	۶۵۰۰۰	—	۱۵۰
ارشادیه	۶۶۰۰۰	۱۶۰۰۰۰	۱۶۰۰۰	۷۰۰۰۰	—	۶۰۰۰۰	۷۰۰۰۰	—	۱۶۰
براولور	۹۶۶۰۰	۶۶۶۰۰۰	۶۵۶۰۰	۱۶۸۰۰۰	—	۱۶۶۰۰	۶۶۰۰۰	—	۶۸
میکون	۶۸۶۰۰۰	۱۹۱۵۰۰۰	۹۶۶۸۰۰	۶۸۰۶۰۰	۶۸۶۵۰۰	۶۰۵۵۰۰	۶۰۶۶۰۰	۶۶۵۰۰	۸۶۷

EK 1. Aladağ, Sebep ve Sularya Ormanlarında Kurulan Muhacir Köyleri ve Sebep Oldukları Tahribatın Derecesi

İskan Olunan Mevkiin İsmi	Hane Mikdarı		Ormanda Açılan Tarla Dönüm	Beher çifte (110) Dönüm İtibarıyla Açılması Lazım Gelen Tarla Dönümü		Şimdiye Kadar		Şimdiye Kadar Kesilecek Ağaç		Badema Tarla İçin Kesilen Ağaç		Mülhazat*
	Mevcut	İlave İsticar Kalmam		Mevcut	İlave Olunacak	Mikdarı	Bedeli Altın Aded	Mikdarı	Bedeli Altın Aded	Mikdarı	Bedeli Altın Aded	
1 Yarışalını	45	205	2800	3150	20750	56000	11200	415000	83000	İş bu mevkii 250 hane istiaf edeceği Karesi Defter-i Hakani memurunun fi 302 tarihiyle tanzim eylediği defterde mukayy mukayyed olduğu.		
2 Kavakalını	55	-	2650	3400	-	53000	10600	68000	13600	İş bu karye ahalisinden fi 1305 tarihinde ormandan ağaç kesip tarla açmamak üzere teminat alınmış ise de bu kere 15.000 kadar ağaç telef ederek tarla açmakta olduklarına dair müşahede olunmuştur.		
3 Sebebli	50	30	1900	3600	3300	38000	7600	13800	27600	İş bu karye kadimen 8-10 yöruk obası olup 40 dönüm kadar alan tabir olunan açıklığa şamil idiği.		
4 Fındıklı	25	15	550	2200	1650	11000	2200	77000	10400	İş bu mevkii 40 hane iskana kabil idiği Liva-i defter-i hakani me'murinin defterinde mukayyed bulunduğu.		
5 Beyoluk	45	35	1350	4950	3850	27000	5400	176000	35200			
6 Taban*	35	-	850	3000	-	17000	3400	60000	12000			
7 Söğüt	40	-	1200	3200	-	24000	4800	64000	12800	İş bu mahal ahali Kocapınar karyesinden nakil hane eylemiş idiği.		
8 Ertecek	70	-	2600	5100	-	52000	10400	102000	20400			
9 Kurucacılık (Koruçuluk)	70	80	2500	5200	8800	50000	100000	280000	56000	İş bu mevkiiye 150 hane iskan olunabileceği defter-i Hakani me'murinin defterinde mukayyed bulunduğu.		
10 Alacabayır	25	-	1500	-	-	-	-	-	-	İş bu karye Yörüklerin ormanlarda iskanına tesadüf eden 1283 tarihinde Kocapınar karyesinden nakli hane olarak teşkil eylediği.		
11 Taşkesiği	29	-	2000	-	-	-	-	-	-	Ormanlarda muhacirlerin iskanlarından cesaret olarak 1297 tarihinde Kocapınar'dan nakli hane olarak teşkil eylediği.		
12 Kavakalını	60	-	1600	5000	-	32000	6400	100000	20000	İş bu karye 1298 tarihinde Rumeli muhacirlerinden teşkil edildiği.		
13 Eminpınarı	47	-	1300	3870	-	26000	5200	77400	15470	Gezilen bu karye dahi 1301 tarihinde Rumeli muhacirlerinde müteşekkil eylediği.		
14 Kılıt	40	-	1470	2920	-	29600	5620	58400	11680	İş bu Karye dahi 1300 tarihinde rumeli muhacirlerinden teşkil etmiştir.		
15 Kurtdere	150	-	4500	12000	-	45000	9000	240000	48000			
16 İrşadiye	13	-	700	600	-	7000	1400	12000	2400	İş bu karye 1298 tarihinde Dağıstan muhacirlerinden teşkil edildiği.		
17 Yeroluk	28	-	640	1360	-	12800	2560	47200	9440			
Yektin	827	365	30120	60550	38350	480400	96280	1910000	383000			

Kaynak: BOA, ŞD, nr. 345/1, trh. 18 Zilkade 1310/3 Haziran 1893.

EK 2: Balıkesir Merkez Kazaya Bağlı Köylerin Ahalisi ile Yerleştirilecek Muhacirlerin Tahmini Sayısı

Köylerin İsimleri	Yerli Ahali (Hane)	İskanı Tahmin Olunan Muhacir (Hane)	Toplam
Üçpınar Köyü	58	12	70
Kavaklı Köyü	12	3	15
Ziyaretli Köyü	27	13	40
Köteyli Köyü	15	0	15
Karacaören Köyü	7	8	15
Halkapınar Köyü	64	0	64
Kamçılı Köyü	81	19	100
Hamidiye Köyü	82	0	82
Çaypınar Köyü	61	7	68
Davudlar Köyü	27	0	27
İbirlers Köyü	28	0	28
Ayvatlar Karyesi	28	12	40
İrvana Karyesi	44	6	50
Mendehore Karyesi	158	0	158
Küplü Karyesi	33	0	33
Karaman karyesi	75	0	75
Ayşebacı Karyesi	45	5	50
Halalca	93	0	93
Köseler Karyesi	33	2	35
Yakup Karyesi	79	0	79
Atnos Karyesi	67	0	67
Aslıhantepeciği Karyesi	46	0	46
Aslıhan Karyesi	33	0	33
Çandar Karyesi	91	9	100
Yenice Karyesi	57	13	70
Ova Bayındır karyesi	73	7	80
Okuf Karyesi	45	5	50
Güvemçebni Karyesi	49	11	60
Persi (Değirmenli) Karyesi	71	9	80
İskele Karyesi	102	8	110
Çömlekçi Karyesi	46	4	50
Çağış Karyesi	69	6	75
Paşa Karyesi	49	11	60
At Karyesi	32	0	32
Çitnehor Karyesi	59	16	75
Nergis Karyesi	73	0	73
Kesirven Karyesi	58	0	58
Çayırhisar Karyesi	52	0	52
Çitnehortepciği Karyesi	20	0	20
Eftelle Karyesi	172	0	172
Taş Karyesi	37	0	37
İnkaya (Sazcılar) Karyesi	26	0	26
Orhaniye karyesi	74	0	74
Akyar Karyesi	47	0	47
Çağış civarında Kanlıkavak	15	5	20
Akça Karyesi	76	14	90
Dikkonak Karyesi	13	7	20

Ayvacık Karyesi	11	9	20
Dedeburnu Karyesi	18	22	40
Kille (Çayüstü) Karyesi	42	8	50
Akçakısrak Karyesi	39	11	50
Çobanlar Karyesi	60	10	70
Urbut Karyesi	26	14	40
Dikmeler Karyesi	53	17	70
Çınarlıpınar mâ Söğütlü Gözle Karyesi	34	16	50
Boğatepesi Karyesi	35	25	60
Söp (Ata) Karyesi	27	13	40
Yeşiller Karyesi	14	6	20
Kozdere Güvem Karyesi	16	9	25
Çakıllık Karyesi	19	11	30
Mastavra (Bereketli) Karyesi	40	10	50
Kuş(Kuşkaya) Karyesi	12	8	20
Köyyeri Karyesi	43	17	60
Kirazpınarı Karyesi	24	16	40
Taşpınar Karyesi	20	10	30
Kılıçlar Karyesi	25	35	60
Türkali karyesi	43	7	50
Bozen Karyesi	21	9	30
Çinge Karyesi	21	0	21
Beşpınar Karyesi	19	11	30
Kiraz Karyesi	28	12	40
Çiftcideresi Karyesi	12	8	20
Peliticik Karyesi	36	24	60
Güvem Karakeçili Karyesi	38	22	60
Söğütcük Karyesi	35	15	50
Kalem Karyesi	13	2	15
Çam Karyesi	16	9	25
Kozören Köyü	23	17	40
Karakavak Karyesi	25	15	40
Karamanlar Karyesi	25	15	40
Dereçiftlik Karyesi	13	0	13
Macarlar Karyesi	27	13	40
Kabaklı Karyesi	25	15	40
Gök Karyesi	94	6	100
Ortamandıra Karyesi	39	11	50
Hisaralalan Karyesi	13	7	20
?	12	8	20
Küpelü Karyesi	49	11	60
Dağbayındır Karyesi	12	8	20
Naıplü Karyesi	54	6	60
Kalaycılar Karyesi	37	0	37
Kabakdere Karyesi	28	2	30
Bey Karyesi	28	2	30
Girne Karyesi	45	0	45
Bozalan Karyesi	13	7	20
Kadıryalı Yaylası?	0	50	50
Soma Hududunda ...?	0	100	100
Toplam	4004	891	4895